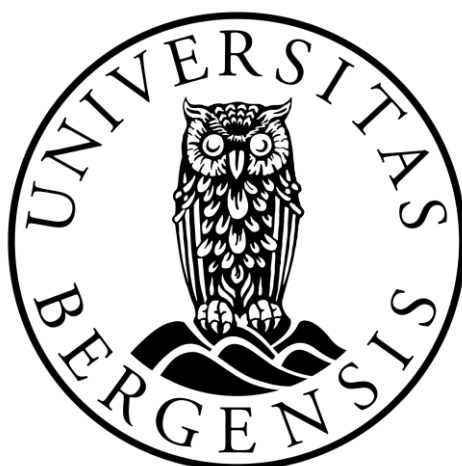

Daorsi

Statsutvikling i Vest-Balkan fra jernalder til romersk tid

Djani Behram

Universitetet i Bergen

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Masteroppgave i historie

Høst 2022

Innholdsfortegnelse

Abstract	v
Forord	vi
Liste med figurer	vii
Liste med kart	ix
1. Innledning	1
1.0.1. Problemstillinger	2
1.0.2. Masteroppgavens struktur	3
1.1. Teori og metode	3
1.1.1. Kulturhistorisk arkeologi i to diskursive perspektiver	3
1.1.2. Den illyriske diskursen	4
1.1.3. Den heterogene diskursen	5
1.1.4. Min tilnærming	6
1.1.5. Den prosessuelle arkeologien	6
1.1.6. Den post-prosessuelle arkeologien	9
1.2. Kildematerialet	11
1.2.1. Skriftlige kilder	11
1.2.2. Numismatikk	11
1.2.3. Epigrafikk	13
1.2.4. Arkeologiske lokaliteter	13
1.3. Kontekstualisering av nedre Neretva og til dels til sørvestlige deler av Kotorbukten	18
1.3.1. Geografi	18
1.3.2. Økonomi	19
1.3.3. Politikk	21
1.4. Delkonklusjon	23
2. Den eksisterende forståelsen av Daorsi, grunnleggende utfordringer og veien videre	24
2.1. Den eksisterende forståelsen av Daorsi	24
2.2. Grunnleggende utfordringer ved den eksisterende forståelsen av Daorsi	27
2.3. Veien videre	29
2.4. Delkonklusjon	32
3. Nedre Neretva frem til sørvestlig deler av Kotorbukten fra 750 til 300-tallet fvt.	33
3.1. Små enheter og konkurranse om lederposisjoner fra 750 til 500-tallet fvt.	33
3.1.1. Utvidede familiehusholdninger/klaner	33
3.1.2. Utvidede familiehusholdninger/klaner og fjellfestninger/nekropoler	34
3.1.3. Forholdet mellom de utvidede familiehusholdningene/klanene	37
3.1.4. Big Men	38
3.2. Prosessene til stabile store enheter fra 500-tallet fvt.	42

3.2.1. Endringer i det arkeologiske materialet.....	42
3.2.2. Åpningen av omfattende middelhavsnettverk.....	45
3.2.3. Monopolisering av goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene	46
3.2.4. De dominerende koalisjonenes fordel	49
3.2.5. Konsentrasjon av økonomisk, kulturell, sosial, symbolsk kapital og symbolsk makt	51
3.2.6. Nyanser og konkurranse	56
3.2.7. Aristokrater med agens.....	56
3.2.8. Stolac-enheten og Daorsi.....	57
3.2.9. Føderasjonen Manioi	60
3.2.10. Forholdene internt i de stabile større enhetene	62
3.2.11. Aristokratenes medlemmer.....	63
3.2.12. Aristokrater, territorier og klientbaser	64
3.3. Ljubuski, Citluk og Polog fra 500-tallet fvt.	64
3.4. Høvdinger.....	65
3.5. Utviklingen av sentre.....	66
3.5.1. Sentrenes definisjon og funksjon.....	66
3.5.2. Sentre i Vest-Balkan.....	67
3.5.3. Nedre Neretvas sentre	68
3.6. Den greske bosettelsen av Vis og Hvar med dens konsekvenser for regionen	75
3.6.1. Grunnleggelsen av Issa og Pharos	75
3.6.2. Endringer i det arkeologiske materialet og skriftlige kilder	75
3.6.3. Ny føderasjon som senere opptrer under navnet Daorsi.....	76
3.6.4. Føderasjonene Pleraei og Ardiaei.....	79
3.7. Delkonklusjon	80
4. Føderasjonen Daorsi fem til begynnelsen av 150-årene fvt.	82
4.1. Føderasjonen Daorsi og kontekst	82
4.1.1. Issa og Pharos	82
4.1.2. Sentral-Bosnia	83
4.1.3. Handels- og kommunikasjonsruten	83
4.1.4. Føderasjonene Glinditiones, Naresi og Daesititates	84
4.2. Føderasjonen Daorsi og handel	85
4.2.1. Handelens organisering	85
4.2.2. Osanjici som hovedsenter.....	87
4.2.3. Naronasom gateway settlement.....	89
4.2.4. Oppsamling og redistribusjon av goder i føderasjonen Daorsi	91
4.2.5. Redistribusjon gjennom sammenkomster.....	92
4.2.6. Skrift som et resultat av økt kompleksitet i administrasjon og handel	93

4.3. Føderasjonen Daorsi og eksport til Issa/Pharos.....	94
4.3.1. Iris Illyrica.....	94
4.3.2. Metall.....	94
4.3.3. Tømmer.....	94
4.3.4. Dyreprodukter.....	95
4.3.5. Slaver.....	95
4.4. Føderasjonen Daorsi og identitet.....	95
4.4.1. Sosial identitet, gruppeformering og sosial kategorisering.....	95
4.4.2. Kategoriene Daorsi, Scunasticus og klannavn.....	96
4.4.3. Å bli navnet på en klan, Scunasticus og Daorsi.....	97
4.5. Føderasjonen Daorsi og aristokratene.....	100
4.5.1. Samhold og ekskludering.....	100
4.5.2. Aristokratens agens innenfor føderasjonen Daorsi og utenfor Stolac-enheten.....	100
4.5.3. Skip og eierskap.....	102
4.5.4. Konsentrasjon og konkurranse om kapitalene.....	102
4.6. Delkonklusjon.....	105
5. Føderasjonen Daorsi og Daorsi i den internasjonale politikken.....	107
5.1. Føderasjonen Daorsi i en turbulent tid.....	108
5.1.1. Det illyriske kongedømmet?.....	108
5.1.2. Konsentrasjon og konkurranse om de forskjellige kapitalene.....	108
5.1.3. Føderasjonene Ardiaei og Labeatae.....	109
5.1.4. De illyriske krigene.....	110
5.1.5. Relevante arkeologiske funn i Risan og Shkodra.....	112
5.1.6. Føderasjonene Ardiaeis og senere Labeataes tilgang til goder fra Issa/Pharos.....	113
5.1.7. Føderasjonen Daorsi og dens klientforhold til føderasjonene Ardiaei og Labeatae.....	114
5.1.8. Føderasjonen Daorsis tosidighet.....	115
5.1.9. Føderasjonene Ardiaeis og Labeataes ønske om å erobre Issa/Pharos.....	116
5.2. Føderasjonen Daorsi etter 168/167 fvt.....	117
5.2.1. Føderasjonen Daorsis status etter tredje illyriske krig.....	117
5.2.2. Føderasjonen Delmatae.....	119
5.2.3. Føderasjonen Delmataes angrep på aristokratene mot sørøst.....	120
5.2.4. Ødeleggelsen av lokaliteten på Osanjici.....	120
5.3. Føderasjonen Daorsi etter ødeleggelsen av Osanjici.....	122
5.3.1. Oppløsningen av føderasjonen Daorsi og dannelsen av maktvakuum.....	122
5.3.2. Daorsi etter oppløsningen av føderasjonen.....	124
5.3.3. Kontekst før og under opprettelsen av <i>civitas peregrina</i> Daorsi.....	125
5.4. Romerske Daorsi.....	125

5.4.1. Daorsi som <i>civitas peregrina</i>	125
5.4.2. Elitens maktgrunnlag.....	129
5.4.3. Identifiseringen med Daorsi	129
5.5. Diluntum tar over	130
5.6. Delkonklusjon	130
6. Konklusjon	133
Bibliografi	138
Antikkens, middelalderens og tidlig moderne tids kilder.....	138
Forskningslitteratur	140

Abstract

In this thesis I investigate the development of complex societies in Western Balkans from Iron Age to Roman period (ca. 750 BCE – 100s CE) through a case study of one of the sociopolitical groups, namely Daorsi. Daorsi and the federation Daorsi was located in what I have called lower Neretva in today's Bosnia-Herzegovina and Croatia. In my analysis I am using literacy sources, numismatics, epigraphy and archaeological materials. In contrast to most of the researchers who have studied ancient Western Balkans and Daorsi based on culture-historical archaeology my approach is based on processual and post-processual archaeology. This gives different perspectives in the interpretation of the archaeological materials, ancient sources, numismatics and inscriptions. As a result, it provides a novel perspective on Daorsi. I investigate three research questions. 1) How was the state development in the lower Neretva up to the southwestern Bay of Kotor from 750 BCE until the formation of the group and federation that later acts under the name of Daorsi? 2) How did the federation Daorsi work politically, economically, identity-wise and culturally? 3) How can one interpret the federation Daorsi in light of the international politics until the beginning of the 150s BCE, what happened to the federation Daorsi and Daorsi after the beginning of the 150s BCE and when Daorsi became *civitas peregrina*?

Forord

Det å skrive denne masteroppgaven har vært en berg-og-dal-bane med høydepunkter og bunnpunkter. Den har vært en del av meg det siste halvannet året og det har ikke gått en dag uten at jeg har tenkt på den. Her er den endelig med dens forhåpentligvis gode og negative sider. Det er mange jeg ønsker å takke for å ha bidratt på en eller annen måte i løpet av mastergradsløpet. Først og fremst ønsker jeg å takke mine veiledere Eivind Heldaas Seland og Adam Lindhagen. Eivind var min veiler på bacheloroppgaven om antikkens Palmyra og i løpet av hele mastergradsløpet. Han har lest flere av mine utkast, svart på utallige av mine spørsmål og hatt stor tålmodighet i løpet av hele prosessen.

Digitale veiledninger med Adam har vært lærerike og han har gitt meg nye sentrale perspektiver tidlig i prosessen. Det har vært inspirerende å ha begge som veiledere og jeg kunne ikke ha hatt bedre veiledere. Videre ønsker jeg å takke Danijel Dzino, Amra Sacic Beca, Martina Blecic Kavur, Almir Maric, Mirko Rasic, Ivo Dragicevic, Stasa Babic, Aleksandar Palavestra, Domagoj Perkic, Staso Forenbaher, Marina Prusac Lindhagen, Amna Agic, Edin Rahic og Sarafanje for å ha svart på flere av mine spørsmål, foreslått forskningslitteratur og/eller gitt meg lov til å bruke deres bilder/kart i løpet av mastergradsløpet.

I tillegg ønsker jeg å takke Universitetsbiblioteket i Bergen, særlig Vigdis Holtet, for å ha bestilt utallige bøker/artikler og holdt orden på mine lån. Uten bestillingsordningen til biblioteket ville ikke denne masteroppgaven ha vært mulig. Samtidig ønsker jeg å takke min familie for å ha gitt meg støtte og for å ha vært tålmodige over at jeg ikke har vært like mye til stede som før mastergradsløpet. Til slutt ønsker jeg å takke avdøde Miro-Mira Salcin. Han var den første som fortalte meg om Daorsi og viste meg lokaliteten på Osanjici i 2008 og 2014. Jeg kommer aldri til å glemme stundene våre i Mostar i Bosnia-Hercegovina, der han fortalte meg om eldre og nyere historie. Han var en av dem som vekket min historieinteresse.

Bergen, november 2022.

Liste med figurer

Figur 1: Daorsis mynt (I. Dragicevic).	12
Figur 2: Ballaios sin mynt (Classical Numismatic Groups, Inc. Wikimedia Commons).	12
Figur 3: Genthius sin mynt (I. Dragicevic).	12
Figur 4: Genthius sin mynt (I. Dragicevic).	13
Figur 5: En av fjellfestningene i nærheten av Stolac (Sarafanje).	34
Figur 6: Samme fjellfestning som på figur 5, men sett fra et annet perspektiv (Sarafanje).	37
Figur 7: Fjellfestningen Vrsnik (Sarafanje).	41
Figur 8: En av de illyriske hjelmene som ble funnet i Vranjevo Selo (M. Blecic Kavur og A. Pravidur, 2012).	43
Figur 9: Deler av den greske vinservisen som ble funnet i Vranjevo Selo (M. Blecic Kavur og I. Milicevic-Capek, 2011).	43
Figur 10: Helligdommen i Nakovana-hulen (S. Forenbaher).	50
Figur 11: Metallform fra Osanjici (I. Dragicevic).	52
Figur 12: Metallform fra Osanjici (I. Dragicevic).	53
Figur 13: Metallform fra Osanjici (I. Dragicevic).	53
Figur 14: Pilen til venstre peker på fjellfestningen, mens pilen til høyre peker på nekropolisen (Perkic, Dizdar og Potrebica, 2021).	63
Figur 15: Lokaliteten på Osanjici sett fra luften (Daors Dron, Edin Rahic).	68
Figur 16: Lokaliteten på Osanjici sett fra luften (Daors Dron, Edin Rahic).	69
Figur 17: Lokaliteten på Osanjici sett fra luften (Daors Dron, E. Rahic).	70
Figur 18: Forsvarsmuren med to tårn og inngangsporter på sidene (Daors Dron, E. Rahic).	71
Figur 19: Nærbilde av forsvarsmuren på Osanjici (D. Behram).	71
Figur 20: Nærbilde av en av tårnene og inngangsportene på Osanjici (D. Behram).	72
Figur 21: En av inngangsportene fra innsiden til akropolisen på Osanjici (D. Behram).	72
Figur 22: En av trappene på Osanjici (D. Behram).	72
Figur 23: Forsvarsmuren på Zvonigrad (Sarafanje).	73
Figur 24: Nærbilde av forsvarsmuren på Zvonigrad (Sarafanje).	74
Figur 25: Nærbilde av deler av forsvarsmuren på Zvonigrad (Sarafanje).	74
Figur 26: Nærbilde av forsvarsmuren på Zvonigrad (Sarafanje).	74
Figur 27: Utsikt over området der elven Neretva munner ut. Greske skip måtte ha seilet i elven Neretva for å komme seg til Naronia (Sarafanje).	78
Figur 28: Vid i dagens Kroatia, antikkens Naronia (MaGa, Wikimedia Commons).	90
Figur 29: Kotorbukten sett fra luften (NASA, Wikimedia Commons).	109
Figur 30: Dagens Shkodra (Tobias Klenze, Wikimedia Commons).	110
Figur 31: Fjellet Lib, som ofte tolkes som antikkens Delminium (M. Rasic).	119

Figur 32: Eldre bilde av Stolac, ukjent årstall (Photochrom Print Collection - Library of Congress, Wikimedia Commons).	126
Figur 33: Mosaikk fra en av villaene i nærheten av Stolac (I. Dragicevic, se A. Busuladzic. 2008, 48-49, 95).....	127
Figur 34: Mosaikk fra en av villaene i nærheten av Stolac (I. Dragicevic, se A. Busuladzic, 2008, 49, 96).....	128

Liste med kart

Kart 1: En oversikt over nedre Neretva med de relevante store stabile enhetene. Den blå linjen er elven Neretva (D. Behram, Google Earth).....	2
Kart 2: Alle arkeologiske lokaliteter som jeg bruker i masteroppgaven (D. Behram, Google Earth)...	14
Kart 3: Arkeologiske lokaliteter i nedre Neretva (D. Behram, Google Earth).....	15
Kart 4: Arkeologiske lokaliteter øst for nedre Neretva (D. Behram, Google Earth).....	17
Kart 5: Fem forskjellige fjellfestninger som er lokalisert i et relativt lite område mellom dagens Ljubuski og Capljina (D. Behram, Google Earth).....	36
Kart 6: Ruten som er markert i rødt (C) uttrykker ruten mellom Cavtat/Dubrovnik og innlandet (Palavestra og Krstic, 2006).	48
Kart 7: Aristokratigravenes spredning (D. Behram, Google Earth).	57
Kart 8: Lokaliseringen av føderasjonene Manioi og Nestoi (D. Behram, Google Earth).	61
Kart 9: Zvonigrad fra kartperspektiv (D. Behram, Google Earth).	73
Kart 10: Lokaliteten ved Hamzici i nærheten av Citluk som jeg tolker som et mulig senter (D. Behram, Google Earth).	75
Kart 11: Situasjonen etter oppløsningen av føderasjonen Manioi (D. Behram, Google Earth).	80
Kart 12: Ruten mellom Naronas og Sentral-Bosnia. Daorson er Osanjici, mens Aqua S. var lokalisert ved dagens Sarajevo (M. Prusac, 2007).	84
Kart 13: Føderasjonene som var lokalisert mellom Naronas og Sentral-Bosnia (D. Behram, Google Earth).....	85
Kart 14: Organiseringen av oppsamlingen/redistribusjonen av goder internt i føderasjonen Daorsi. Den blå linjen er elven Neretva (D. Behram, Google Earth).	86
Kart 15: Relevante sosiopolitiske grupperinger i dette kapittelet (D. Behram, Google Earth).	107

1. Innledning

“*Viola: What country, friends, is this?*”

Captain: This is Illyria, lady.

Viola: And what should I do in Illyria?¹”

Slik starter scene to i akt en i W. Shakespeares (1564-1616) teaterstykket *Twelfth Night*, som ble skrevet rundt 1601. Stykket utspiller seg i en anonym by i Illyria.² Illyria er et komplisert begrep. Begrepet ble i utgangspunktet oppfunnet av grekerne til å kategorisere det geografiske området nordvest for dem. Befolkningen i dette området, som grekerne mente hadde en felles kultur, ble kalt for illyrere. Videre ble Illyria og illyrere brukt av grekerne til å betegne føderasjoner og det såkalte illyriske kongedømmet med deres geografiske områder og befolkning.³ Det romerske begrepet Illyricum har sine røtter i den greske kategorien Illyria. Illyricum betegnet i utgangspunktet det såkalte illyriske kongedømmet, som igjen navnga Adriaterhavet og deler av den østlige kysten. Videre ble begrepet brukt for å navngi den romerske *provincia* og provinsen, som ble konstruert og gradvis utvidet i første århundre fvt. Fra 9 fvt. til 9 evt. strakk seg den romerske provinsen Illyricum seg fra Adriaterhavet i vest til Donau i øst.

Samtidig kan Illyricum ha blitt brukt som en kategori til å kategorisere de senere romerske provinsene Dalmatia og Pannonia som henholdsvis Illyricum *superiom* og Illyricum *inferiom*, men det er ikke sikkert. Befolkningen som bodde innenfor det romerne kalte for Illyricum ble av romerne kategorisert som illyrere.⁴ Det er nødvendig å tolke betegnelsene Illyria, Illyricum og illyrere fleksibelt, fordi forfattere kan ha brukt samme betegnelse til å referere til to forskjellige ting. Det finnes ikke bevis for at befolkningen i utgangspunktet brukte disse om seg selv, sine geografiske områder og politiske enheter.⁵ Selv om det har blitt skrevet bøker om illyrernes historie, er dette prosjekter som jeg, på dette tidspunktet, har lite tro på.⁶ Begrunnelsen er at antikkens Vest-Balkan besto i utgangspunktet av heterogene sosiopolitiske grupper med ulike former for statsutvikling. Derfor fortjener hver sosiopolitisk gruppe og dens statsutvikling å bli studert på dens egne premisser. Denne masteroppgaven er derfor et

---

¹ Shakespeare, 1.2.

² Gori, 2017, 123.

³ Dzino, 2007, 69; Dzino, 2010, 3; Dzino og Domic Kunic, 2013, 42; Dzino, 2014, 49, 57; Dzino, 2014, 2; Borsic, Dzino og Radic Rossi, 2021, 17.

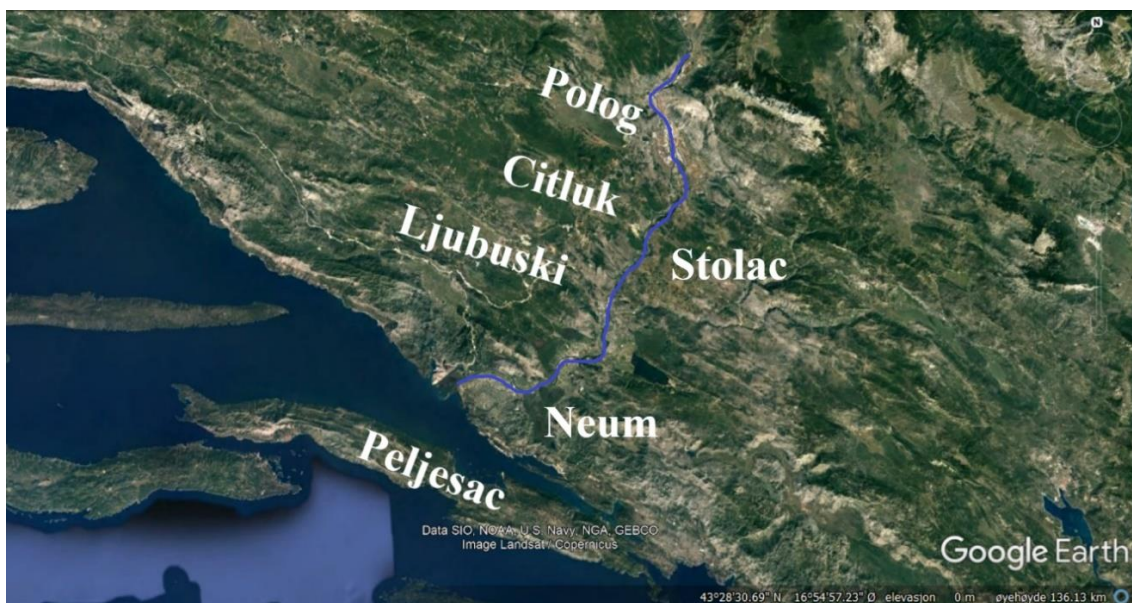
⁴ Dzino, 2007, 69; Dzino, 2010, 80-137; Dzino og Domic Kunic, 2013, 42-43.

⁵ Dzino, 2014, 60.

⁶ F. eks: Stipcevic, 1991; Wilkes, 1992; Cabanes, 2002; Sasel Kos, 2005; Mesihovic og Sacic, 2015; Sacic Beca, Mesihovic og Veletovac, 2021.

bidrag til forskningsfeltet med en analyse av en av disse sosiopolitiske gruppene og deres statsutvikling fra jernalderen til romersk tid, nemlig Daorsi.

Det geografiske området som jeg har kalt for nedre Neretva var viktig i den historiske utviklingen til Daorsi og føderasjonen Daorsi. Nedre Neretva vil i denne masteroppgaven forstås som området som ligger i de sørlige delene av elven Neretva i Bosnia-Hercegovina og Kroatia. I antikken het elven Neretva Naro eller Naron.⁷ Den geografiske termen inkluderer dagens byer/landsbyer umiddelbart vest og øst for elven, samt halvøyen Peljesac. I området fantes det fortidige enheter/grupper som jeg mener er relevante i forståelsen av Daorsi og føderasjonen Daorsi. Disse enhetene/gruppene har jeg navngitt som Stolac, Neum, Citluk, Ljubuski, Polog og Peljesac basert på nåtidens navn på steder/byer. Det geografiske området og de relevante enhetene/gruppene uttrykkes i kart 1. Selv om det finnes flere rapporter og artikler om Daorsi og utgravningene på Osanjici, er dette den første helhetlige studien som analyserer de fleste aspektene ved gruppen og føderasjonen som senere opptrer under navnet Daorsi basert på prosessuell og post-prosessuell arkeologi.

Kart 1: En oversikt over nedre Neretva med de relevante store stabile enhetene. Den blå linjen er elven Neretva (D. Behram, Google Earth).

1.0.1. Problemstillinger

I løpet av masteroppgaven skal jeg forsøke å svare på følgende problemstillinger: 1) Hvordan var statsutviklingen i nedre Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten fra 750 fvt. frem til dannelsen av gruppen og føderasjonen som senere opptrer under navnet Daorsi? 2)

⁷ Sasel Kos, 2005, 112; Kirigin, 2009, 28;

Hvordan fungerte føderasjonen Daorsi politisk, økonomisk, identitetsmessig og kulturelt? 3)
Hvordan kan man tolke føderasjonen Daorsi i lys av den internasjonale politikken frem til begynnelsen av 150-årene fvt., hva skjedde med føderasjonen Daorsi og Daorsi etter begynnelsen av 150-årene fvt. og da Daorsi ble *civitas peregrina*?

1.0.2. Masteroppgavens struktur

Kapittel 1 tar for seg de eksisterende dominerende teoretiske og metodologiske tilnærmingene i Vest-Balkan til antikkens Vest-Balkan, samt mine egne tilnærminger til problemstillingene. I tillegg skal jeg gi en introduksjon til kildematerialet og til slutt en kontekstualisering av geografien, økonomien og politikken til nedre Neretva fra rundt 750 fvt. til romersk tid. Kontekstualiseringen vil til dels inkludere områdene frem til sørvestlige deler av Kotorbukten i dagens Montenegro. I kapittel 2 skal jeg forklare hvordan Daorsi hovedsakelig har blitt forstått i forskningssamfunnet, dens grunnleggende utfordringer og veien videre. I kapittel 3 skal jeg svare på første problemstilling, altså hvordan statsutviklingen i nedre Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten var fra 750 fvt. frem til utviklingen av gruppen og føderasjonen som senere opptrer under navnet Daorsi. I kapittel 4 analyserer jeg min andre problemstilling, altså hvordan føderasjonen Daorsi fungerte politisk, økonomisk, identitetsmessig og kulturelt frem til begynnelsen av 150-årene fvt. I kapittel 5 analyserer jeg min tredje problemstilling, altså hvordan man kan tolke føderasjonen Daorsi i lys av den internasjonale politikken frem til begynnelsen av 150-årene fvt., hva som skjedde med føderasjonen Daorsi og Daorsi etter begynnelsen av 150-årene fvt. og da Daorsi ble *civitas peregrina*. Kapittel 6 inneholder konklusjon.

1.1. Teori og metode

1.1.1. Kulturhistorisk arkeologi i to dominerende diskursive perspektiver

Flere forskere forklarer hvordan den kulturhistoriske arkeologien fortsatt dominerer blant forskerne i Vest-Balkan, selv om det finnes unntak.⁸ Unntakene som jeg har oppdaget i løpet av masterstudiene er eksempelvis S. Cace, S. Babic og I. Vranic. Arkeologen S. Jones forklarer hvordan kulturhistorisk arkeologi handler om å klassifisere materielle gjenstander innenfor et tidsmessig og romlig rammeverk. Dette rammeverket består av enheter som arkeologene vanligvis kaller for kulturer, som igjen reflekterer etniske grupper eller folk.⁹ Samtidig er det en sammenkobling mellom kulturelle uttrykk, (politiske) grenser og etnisk identitet.¹⁰ Videre kan man spore disse etniske gruppene langt tilbake i fortid.¹¹ Det finnes to

---

⁸ Dzino, 2011, 203; Gori og Ivanova, 2017, 5.

⁹ Jones, 1997, 5, 15.

¹⁰ Babic, 2010, 141.

¹¹ Babic, 2010, 140.

dominerende diskursive perspektiver som alle forskere vil møte uavhengig av hva slags sosiopolitisk gruppe, som nevnes av antikkens forfattere, man studerer fra antikkens Vest-Balkan. Disse to danner ofte rammeverk for forskningen av de sosiopolitiske gruppene som nevnes av antikkens forfattere og har sitt utgangspunkt i kulturhistorisk arkeologi. Jeg har valgt å betegne dem som den illyriske og den heterogene diskursen, men forfattere kan bruke dem samtidig.¹²

1.1.2. Den illyriske diskursen

Illyrere som en super-etnisitet, bestående av heterogene, men kulturelt beslektede stammer, som levde i områdene til det tidligere Jugoslavia (og Albania) ble utviklet i det tidligere Jugoslavia på 1960-tallet. Denne tankegangen har paralleller med det tidligere Jugoslavias ideologi som fremmet brorskap og enhet mellom forskjellige, men beslektede nasjoner.¹³ Arkeologen M. Prusac Lindhagen forklarer implisitt hvordan historien om illyrerne var ment til å forene Jugoslavias historie.¹⁴ Albania har en lignende diskurs. Diskursen stammer fra Enver Hoxhas (1908-1985) regjeringstid, som var den albanske statslederen fra 1943 til 1985. Bakgrunnen for utviklingen av denne diskursen var behovet for å utvikle en albansk nasjonal identitet. Tanken er at det finnes grunnleggende kontinuitet mellom illyrere og albanere.¹⁵ Forskere innenfor dette diskursive perspektivet bruker skriftlige kilder, onomastikk og/eller arkeologi for å bevise rammeverket om illyrere som en super-etnisitet med flere heterogene, men beslektede stammer.

Z. Maric peker på skriftlige kilder for å fremheve at Daorsi var illyrere.¹⁶ Videre forklarer A. Benac hvordan det på de illyriske territoriene er mulig å se en kulturell kontinuitet fra begynnelsen av bronsealderen til dannelsen av illyriske land (han peker på det illyriske kongedømmet) i Jugoslavia og Albania. Denne kulturelle kontinuiteten uttrykkes i keramikken.¹⁷ Samtidig er det tydelig at denne diskursen fortsatt preger forskningen om antikkens Vest-Balkan. Dette eksemplifiseres av den albanske historikeren N. Ceka. Han bruker betegnelsen illyrere. Samtidig påpeker han hvordan illyrerens territorier strakk seg over store deler av Vest-Balkan. Han anerkjenner ulikhetene blant de illyriske stammene, men fastholder på bruken av kategorien illyrere.¹⁸ De bosniske historikerne S. Mesihovic og A. Sacic Beca forklarer hvordan illyrere var en etnisk gruppe som inkluderte flere folk i Vest-

---

¹² F. eks: Marijan, 2001.

¹³ Dzino, 2008, 44-45; Dzino, 2011, 198; Kuzmanovic og Vranic, 2013, 253; Gori, 2017, 134.

¹⁴ Prusac-Lindhagen, 2021, 43-44.

¹⁵ Gori, 135-137.

¹⁶ Maric, 1973, 115-116.

¹⁷ Benac, 1973, 104.

¹⁸ Ceka, 2005, 42.

Balkan.¹⁹ Når forskere innenfor den illyriske diskursen ønsker å forske nærmere på en av disse illyriske stammene/folkene, fremstår det nærmest som om forskerne konstruerer egne arkeologiske kulturer med som igjen tilkobles de sosiopolitiske gruppene som nevnes av antikkens forfattere. Men den arkeologiske kulturen er ikke faktisk konstruert. Dette vil være tydelig i neste kapittel, der jeg skal forklare hvordan Daorsi har blitt forstått til nå.

1.1.3. Den heterogene diskursen

Denne diskursen startet å bli utviklet allerede fra 1950-tallet, altså parallelt med den illyriske diskursen, men kom særlig på overflaten i det tidligere Jugoslavia fra 1980-tallet. Bakgrunnen var Jugoslavias desentraliserte konstitusjon i 1974, økende nasjonalisme og den påfølgende oppløsningen av Jugoslavias geopolitiske rammeverk.²⁰ Denne diskursen setter den illyriske diskursen i større grad til siden og peker på eksistensen av flere uavhengige arkeologiske kulturer i Vest-Balkan. Eksempler på disse kulturene er Glasinac, Sentraldalmatia, Sentralbosnia og Liburnia. Vanligvis kobles en av gruppene, som nevnes av antikkens forfattere, sammen med en av de konstruerte arkeologiske kulturene, slik som Glasinac-Autariatae, Sentraldalmatia-Delmatae, Liburnia-Liburnere, Sentralbosnia-Daesitiates o.l.²¹ Samtidig anerkjenner forskerne at gruppene som nevnes av antikkens forfattere i noen tilfeller ikke strakte seg i hele territoriet til den konstruerte arkeologiske kulturen.²² Den historiske utviklingen til disse arkeologiske kulturene kan vanligvis følges tilbake til bronsealderen. Innenfor disse arkeologiske kulturene skjer det prosesser som gjør at det utvikles grupper som nevnes av antikkens forfattere.²³

Forskere innenfor dette diskursive perspektivet bruker arkeologi for å konstruere rammeverket til de ulike kulturene. Deretter bruker de skriftlige kilder til å koble grupper med de arkeologiske kulturene. I tillegg kan en gjennomføre onomastiske studier som kobles til disse gruppene. Dette eksemplifiseres gjennom den sentraldalmatinske gruppen. Arkeologen B. Covic tar utgangspunkt i arkeologien for å forklare hva som er de geografiske områdene til denne gruppen. Videre peker han på de skriftlige kildene og fremhever hvordan Delmatae kan identifiseres med gruppen, men likevel ikke med alle områdene til gruppen. Samtidig går han inn på arkeologisk utvikling, bosettinger, begravellesmåter, økonomi og samfunnsorganisering.²⁴ Denne diskursen eksisterer fortsatt i forskningen på antikkens Vest-

---

¹⁹ Mesihovic og Sacic, 2015, 9.

²⁰ Babic, 2002, 71; Dzino, 2008, 45; Gori, 2017, 134-135.

²¹ Batovic, 1987, 339; Covic, 1987, 442-443, 528; Babic, 2002, 71; Dzino, 2008, 45-46; Dzino, 2011, 200-201; Gori, 2017, 134-135.

²² Covic, 1987, 442.

²³ Gavranovic, 2018, 429.

²⁴ Covic, 1987, 442-480.

Balkan. Dette eksemplifiseres gjennom I. Moric, som har skrevet en artikkel om Delmatae. Hun begynner med å definere områdene til det hun kaller for Delmatae-gruppen. Denne gruppen kan spores tilbake til seinbronsealderen. Deretter går hun inn på utviklingen til gruppen i løpet av jernalderen frem til gruppen utvikles til og dukker opp i de skriftlige kildene som Delmatae. Spørsmål som hun ikke får svar på gjennom arkeologien eller som hun ønsker å gå nærmere inn på, svarer hun gjennom de skriftlige kildene og innskriftene. I tillegg peker hun på Delmataes onomastikk.²⁵

1.1.4. Min tilnærming

Siden det finnes få antikke forfattere som nevner og gir informasjon om Daorsi, er jeg avhengig av arkeologien i den grad at den setter premissene i mitt forsøk på å få svar på mine problemstillinger. Jeg kommer derimot til å sette kulturhistorisk arkeologi generelt, inkludert de to dominerende diskursive perspektivene, til siden. I tilnærmingen til det arkeologiske materialet og problemstillingene kommer jeg derfor til å bruke prosessuell og post-prosessuell arkeologi. Samtidig vil forståelsen av arkeologien basert på prosessuell og post-prosessuell arkeologi bidra til å skape en annerledes forståelse av de skriftlige kildene, innskriftene og numismatikken, som igjen gir en ulik forståelse av Daorsi sammenlignet med den eksisterende forskningen.

1.1.5. Den prosessuelle arkeologien

Den prosessuelle arkeologien, også kjent som Ny arkeologi, ble utviklet på 1960- og 1970-tallet. Den kan tolkes som en erstatning for den kulturhistoriske arkeologien.²⁶ Jeg skal ikke gå inn på de bredere debattene, men slik som arkeologene M. Diepeveen-Jansen og S. Jones forklarer, satte arkeologene blant annet større fokus på sosiopolitisk organisering og utvekslingssystemer.²⁷ I denne masteroppgaven vil jeg bruke flere tilnærminger som kan tolkes har sitt utgangspunkt i den prosessuelle arkeologien. Arkeologene C. Renfrews og J. Cherrys “peer polity interaction” vil være grunnleggende. Denne tilnærmingen fremhever hvordan det finnes autonome sosiopolitiske enheter innenfor en geografisk region. Disse autonome sosiopolitiske enhetene vil være basert i spesifikke områder og i noen tilfeller ha egne sentre.²⁸ Dette leder an til den andre tilnærmingen jeg kommer til å bruke, nemlig sentre. Et senter vil i denne masteroppgaven bli forstått som et sentralt punkt innenfor en større enhet.

---

²⁵ Moric, 2012.

²⁶ Trigger, 2006, 386.

²⁷ Jones, 1997, 5; Diepeveen-Jansen, 2001, 3.

²⁸ Renfrew, 1986, 1-4.

Befolkningen som bor innenfor denne større enheten, blir på en eller annen måte påvirket og/eller er avhengig av det som skjer på senteret.²⁹ Videre skal jeg bruke neo-evolusjonær teori, der man klassifiserer enheter etter sosial kompleksitet basert på arkeologien.³⁰ Tanken er at samfunn går fra å være enkle til mer komplekse, slik som flokk, stamme, høvdingdømme og stat.³¹ Likevel er det viktig å understreke at det ikke finnes en klar evolusjon fra enkle til mer komplekse samfunn, fordi disse prosessene kontinuerlig kan kollapse.³² Det finnes flere måter å klassifisere enhetene etter sosial kompleksitet og jeg kommer til å bruke en kombinasjon av forskjellige klassifiseringer. Både klassifiseringene og definisjonene av de har tatt inspirasjon fra neo-evolusjonær teori, men jeg har tilpasset dem slik at de passer med det arkeologiske materialet jeg behandler. De viktigste begrepene blir utvidet familiehusholdning/klan, "Big Man" og høvdingdømme. En utvidet familiehusholdning vil i denne masteroppgaven forstås som en samling av familiehusholdninger.

Familiehusholdning vil forstås som mennesker som bor sammen, altså ektefeller, barn og ulike typer av nære slektninger. Utvidede familiehusholdninger kan sammenlignes med klaner, der mennesker antar at de har en felles stammor eller stamfar.³³ En viktig ledertype jeg bruker er Big Man. En Big Man etablerte følger- og klientbaser i sin egen utvidet familiehusholdning/klan og på tvers av de utvidede familiehusholdningene/klanene gjennom ulike handlinger. Deres rolle var vanligvis oppnådd, selv om det kan ha skjedd at rollen gikk fra far til sønn. Big Mannen oppnådde også et pressmiddel på andre menneskers produksjon.³⁴ Høvdingkonseptet ligner på Big Man-konseptet, men det er en viktig forskjell for denne masteroppgavens del. Hvor man i Big Man-samfunn har flere ambisiøse individer som konkurrerer mot hverandre, der ingen klarer å oppnå monopolisert tilgang til lederposisjoner over store stabile klientbaser, har høvdingen/aristokratiet, altså en liten gruppe av mennesker, monopolisert tilgang til lederposisjoner over store stabile klientbaser. Sosiale posisjoner går vanligvis i arv.³⁵

Ett sentralt kjennetegn ved høvdingdømmer er eksistensen av et høvdingssenter som skiller seg ut arkeologisk.³⁶ Noen ganger vil man få komplekse høvdingdømmer. Komplekse høvdingdømmer kan forstås som en føderasjon av flere høvdingdømmer og deres sentre. En

---

²⁹ Renfrew, 1975, 27; Wells, 1980, 88.

³⁰ Fernandez-Gotz, 2014, 32; Renfrew og Bahn, 2012, 170-173.

³¹ Spencer, 1990, 2; Renfrew og Bahn, 2012, 170-173; Fernandez-Gotz, 2014, Fig. 2.5.

³² Mann, 1986, 63, 67.

³³ Hylland-Eriksen, 2010, 108; Fernandez-Gotz, 2014, 48.

³⁴ Sahlins, 1963, 288-293; Collis, 1984, 19; Roscoe, 2012.

³⁵ Thomas og Mark, 2013, 523.

³⁶ Wells, 1980, 88; Renfrew og Bahn, 2012, 171; Junker, 2015, 376.

av høvdingene, som kan kategoriseres som en overordnet høvding, vil være lederen av føderasjonen. Vanligvis er senteret til den overordnede høvdingen større/viktigere enn sentrene til de andre høvdingene.³⁷ Jeg skal dessuten bruke prestisjegodsmodellen, som ble utviklet av arkeologene S. Frankenstein og M. Rowlands. Denne tilnærmingen fremhever hvordan politisk makt var basert på tilgangen til utenlandske prestisjegoder.³⁸ Videre skal jeg bruke patron-klient tilnærmingen, som kan forklares ved at en person gir eksempelvis en verdifull gave til en annen person. Hvis vedkommende ikke tilbakebetaler gaven, settes personen i et takknemlighetsforhold til personen som har gitt gaven. Personen som ga gaven blir patronen, mens vedkommende som har blitt satt i takknemlighetsforhold blir klient. Klienten må gjøre ting for patronen.³⁹

Samtidig understreker K. Verboven, riktignok for den romerske verden, men det samme kan tilføres antikkens Vest-Balkan, at gaver er med på å skape vennsforhold hvis gavene tilbakebetales. Dette kunne skape særegne tillits- og lojalitetsforhold mellom partene. Dette tilrettelegger for internasjonale avtaler og kommersielle kontrakter.⁴⁰ Sistnevnte kan oversettes til administrert handel. Administrert handel er når eksempelvis to likestilte parter har en avtale med hverandre om det de skal utveksle. Godene utveksles på et spesifikt avtalt og trygt sted, altså i dette tilfellet “port of trade” eller *emporion*, men som jeg i denne masteroppgaven velger å kalle for “gateway settlement.”⁴¹ Hvordan gateway settlement skal forstås, vil jeg gå inn på senere. Videre skal jeg bruke konseptet “attached specialists,” som betyr håndverkere som produserer goder for en patron.⁴²

Samtidig skal jeg ta inspirasjon av historikeren E. Selands modell, som han utviklet i sin doktorgradsavhandling om India- og Rødehavet, for å lage min egen modell som passer med det arkeologiske materialet i nedre Neretva. E. Seland forsøker å forklare hvordan den maritime langdistansehandelen ble organisert og tilrettelagt mellom handelsmenn fra utlandet og en hersker i innlandet. Han opererer med fire forskjellige kategorier, som han kaller for hovedstad (A), by (B), port of trade (C) og kystbosettinger (D).⁴³ I stedet for å bruke E. Selands kategorier til de forskjellige arkeologiske lokalitetene i nedre Neretva, kommer jeg til å bruke hovedsenter (A), sekundære sentre (B), gateway settlement(s) (C) og andre bosettinger (D). Tanken til min modell er at hovedsenteret samlet opp goder fra de sekundære

---

³⁷ Steponaitis, 1978, 420-421; Curchin, 2004, 30-31.

³⁸ Frankenstein og Rowlands, 1978, 75.

³⁹ Meyer, 2002, 13-20; Mæhle, 2002, 151.

⁴⁰ Verboven, 2014, 142-143.

⁴¹ Rotstein, 1970, 120-121; Polanyi, 1975, 151-152; Wells, 1980, 78; Cunliffe, 1988, 5.

⁴² Brumfiel og Earle, 1987, 5.

⁴³ Seland, 2007.

sentrene, mens de sekundære sentrene samlet opp goder fra de andre bosettingene. Hovedsenteret i seg selv samlet også opp goder fra de andre bosettingene i sin egen sfære. Varer som ble samlet opp på hovedsenteret ble eksportert til eksterne parter via gateway settlement(s).

Importen fra eksterne parter ble utvekslet via gateway settlement(s) og fraktet til hovedsenteret. Hovedsenteret redistribuerte godene til de sekundære sentrene, samtidig som de sekundære sentrene redistribuerte godene til de andre bosettingene. Hovedsenteret redistribuerte godene også til andre bosettinger i sin egen sfære. Geografen A. Burghardt utviklet konseptet “gateway city,” men i denne masteroppgaven har jeg valgt å bruke kategorien gateway settlement isteden. En gateway settlement kan forstås som en kontaktsone mellom forskjellige nettverk.⁴⁴ I mitt tilfelle vil gateway settlement tolkes som et sted der utveksling foregår, altså der goder bytter hender mellom parter. Mens E. Seland opererer med kun en port of trade (det jeg kategoriserer som gateway settlement), opererer jeg med to forskjellige gateway settlements. I tillegg er det ikke et element i E. Seland's modell at port of trade/gateway settlement er helt avhengig av hovedstaden/hovedsenteret. I mitt tilfelle vil jeg fremme argumenter for at det er god grunn til å tro at det er en viss avhengighet mellom hovedsenteret og de to gateway settlements i utveksling av goder.

1.1.6. Den post-prosessuelle arkeologien

Den post-prosessuelle arkeologien ble utviklet på 1980-tallet som en reaksjon på den prosessuelle arkeologien.⁴⁵ Jeg skal heller ikke her gå inn på de bredere debattene, men det er viktig å understreke at tilnærmingene innenfor den post-prosessuelle arkeologien satte større fokus på spørsmål rundt blant annet identitet og makt.⁴⁶ Jeg bruker enkelte tilnærminger som kan tenkes har sitt utgangspunkt i den post-prosessuelle arkeologien. D. North, J. Wallis og B. Weingast har fremmet en ny tilnærming i forståelsen av hvordan en klarer å begrense vold. De fremhever hvordan det de kaller for en “natural state,” som på norsk kan oversettes til naturstat, er en koalisjon av individer som begrenser tilgangen til land, tilbedelse, arbeidskraft, kapital, handel, religion og utdanning til dem selv, altså eliten. Eliten får flere fordeler av å samarbeide enn å krige mot hverandre. Fordelene er limet som holder koalisjonen sammen. Koalisjonen kan ledes av en konge.⁴⁷ Samtidig vil sosiologen P.

---

⁴⁴ Burghardt, 1971, 269-270.

⁴⁵ Hodder, 2014, 6074.

⁴⁶ Preucel, 1995, 160; Raczkowski, 1999, 10.

⁴⁷ North, Wallis og Weingast, 2009, 18, 30-31.

Bourdieu sitt kapitalbegrep være grunnleggende. Kapital kan defineres som “*knappe ressurser* det er konkurranse om blant individer og grupper i samfunnslivet.⁴⁸”

På grunn av at individer og grupper har ulik grad av kapital, gir kapitalen “grunnlag for *dominans og herredømme*.”⁴⁹ Med andre ord individer og grupper som har høy kapital, kan dominere over dem som har lite kapital.⁵⁰ Det finnes fire forskjellige kapitaler, nemlig økonomisk, sosial, kulturell og symbolsk. Økonomisk kapital er alt som kan investeres og gi avkastning.⁵¹ Kulturell kapital “forutsetter at det eksisterer en allment akseptert dominerende og “høy” smak i samfunnet.⁵²” Høy smak kan oversettes til høykultur. I denne masteroppgavens tilfelle vil høykulturen, altså høy kulturell kapital, bety distingvert forbruk og smak. Både forbruk og smak er viktige elementer i kulturell kapital.⁵³ Sosial kapital handler om sosiale nettverk.⁵⁴ Symbolsk kapital vil i denne masteroppgaven forstås som ære, prestisje, anerkjennelse og berømmelse.⁵⁵ Symbolsk kapital er vanligvis “resultatet af omsætningen af andre kapitaler.⁵⁶” Symbolsk makt, som er et annet, men tilhørende konsept, er basert på symbolsk kapital.⁵⁷ Symbolsk makt er makten til å konstruere virkelighetsforståelsen og få den til å fremstå som sann for andre mennesker. Samtidig er den mest på å ekskludere andre virkelighetsforståelser.⁵⁸ I tillegg kommer jeg til å bruke konseptene sosial identitet, sosial gruppe og sosial kategorisering, samt gå inn på hvordan grupper konstrueres/rekonstrueres.

Sosial identitet kan defineres som en del av “individuals’ self-concept which derives from their knowledge of their membership of a social group (or groups) together with the value and emotional significance attached to that membership.”⁵⁹ J. Turner forklarer videre at en sosial gruppe kan “be defined as two or more individuals who share a common social identification of themselves.”⁶⁰ Sosial identitet og sosial gruppe er igjen knyttet til sosial kategorisering, der vi kategoriserer oss selv basert på de sosiale gruppene vi tilhører. Samtidig kategoriserer vi andre mennesker basert på sosiale grupper de tilhører.⁶¹ Videre skal jeg ta inspirasjon fra forskerne B. Ashfort og F. Mael og deres poeng om at grupper konstrueres gjennom blant annet mellommenneskelig samhandling, felles historie, felles mål og trusler, som igjen kan

---

⁴⁸ Aakvaag, 2008, 151.

⁴⁹ Aakvaag, 2008, 151.

⁵⁰ Aakvaag, 2008, 151.

⁵¹ Aakvaag, 2008, 152.

⁵² Aakvaag, 2008, 152.

⁵³ Warde, 2007; G. Aakvaag, 2008.

⁵⁴ Aakvaag, 2008, 133.

⁵⁵ Wilken, 2011, 63.

⁵⁶ Wilken, 2011, 63.

⁵⁷ Bourdieu, 1989, 23.

⁵⁸ Wilken, 2011, 90-91.

⁵⁹ Tajfel, 1982, 2.

⁶⁰ Turner, 1982, 15.

⁶¹ Reimar et. al., 2020.

sette grunnlaget for gruppeidentifisering og kategorisering.⁶² Jeg kommer til å ta utgangspunkt i at grupper konstrueres først og fremst gjennom mellommenneskelig samhandling, som igjen tilrettelegger for konstruering av felles historie, felles mål og trusler. Dette kan igjen tilrettelegge for gruppeidentifisering og dermed sosial kategorisering. Kontinuerlige repetisjoner av det samme, er med på å rekonstruere gruppene og menneskers identifisering til dem gjennom kategorier.

1.2. Kildematerialet

1.2.1. Skriftlige kilder

På den ene siden kommer jeg til å bruke skriftlige kilder som gir eksplisitt informasjon om Daorsi i nedre Neretva. Den første som nevner Daorsi er Polybios (200-120 fvt.). Videre gir Livius (59 fvt.-17 evt.) og Plinius den eldre (23-79 evt.) sentral informasjon om Daorsi. I tillegg nevnes Daorsi av Strabon (69 fvt.-24 evt.), Klaudius Ptolemaios (100-170 evt.) og Appian (100-tallet evt.).⁶³ For denne masteroppgavens del vil Strabons utsagn være viktigst. På den andre siden bruker jeg forfattere som ikke nevner Daorsi, men som gir informasjon om nedre Neretva, det som skjer rundt Daorsi og de sosiopolitiske systemene som også er relevante i forståelsen av Daorsi. I den forbindelse kommer jeg til å bruke forfatterne jeg allerede har nevnt. Videre kommer jeg til å bruke Aristoteles (384-322 fvt.), Pseudo-Skylax (verk skrevet på 330-tallet fvt.), Theopompos fra Khios (378-323 fvt.), Erastotenes (275-194 fvt.), Apollonios Rhodios (200-tallet fvt.), Agatharchides (100-tallet fvt.), Nikandros fra Kolofon (100-tallet fvt.), Pseudo-Skymnos (verk skrevet rundt 120 fvt.), Ciceros (106-43 fvt.) brev, Frontinus (40-103 evt.), Athenaios (100-tallet og 200-tallet evt.), Cassius Dio (155-235 evt.) og Zonaras (1074-1145 evt.).

1.2.2. Numismatikk

Jeg kommer til å bruke mynter som tilhørte Daorsi, kong Ballaios og Genthius. Daorsis mynter uttrykkes på figur 1. De fremstiller på den ene siden et portrett av en person med en kausia. På den andre siden fremstilles skip og *DAORSON*.⁶⁴ Myntene dateres til første halvdel av 100-tallet fvt.⁶⁵ Kong Ballaios sine mynter uttrykkes på figur 2. De inkluderer vanligvis et portrett av en person på den ene siden og det man har betegnet som gudinnen Artemis på den andre. På siden der gudinnen Artemis er fremstilt, står det også *BASILEIOS BALLAIOS* eller kun *BALLAIOS*.⁶⁶ Nyere forskning mener at Ballaios kan ha styrt i perioden mellom 260-230

---

⁶² Ashfort og Mael, 1989, 25.

⁶³ Vasilj, 1990.

⁶⁴ Dragicevic, 2016.

⁶⁵ Dzino, 2007, 71.

⁶⁶ Sasel Kos, 2007, 127-128.

fvt.⁶⁷ Genthius styrte fra rundt 180 fvt. og jeg kommer til å bruke to av hans mynter.⁶⁸ Den første mynten uttrykkes på figur 3. Den inkluderer portrett av en person på den ene siden med kausia. På den andre siden fremstilles skip og *BASILEOS GENTHIOU*.⁶⁹ Den andre mynten uttrykkes på figur 4. Den fremstiller et makedonsk skjold på den ene siden. På den andre siden har man det som ser ut som en illyrisk hjelm med *GENTHIOU*.⁷⁰

Figur 1: Daorsis mynt (I. Dragicevic).

Figur 2: Ballaios sin mynt (Classical Numismatic Groups, Inc. Wikimedia Commons).

Figur 3: Genthius sin mynt (I. Dragicevic).

---

⁶⁷ Bilic, 2020, 15.

⁶⁸ Dzino, 2010, 55.

⁶⁹ Domic Kunic, 1993, 208; Cabanes, 2002, 169, 242 (Sl. 31).

⁷⁰ Cabanes, 2002, 169, 242 (Sl. 31).

Figur 4: Genthius sin mynt (I. Dragicevic).

1.2.3. Epigrafikk

Det er tre forskjellige innskrifter som stammer fra romersk tid, som jeg vil bruke i undersøkelsen. Arkeologene har funnet en innskrift i dagens Ljubuski, som dateres til begynnelsen av første århundre evt. På innskriften står det *PAGI SCUNASTIC(I)*.⁷¹ Videre kommer jeg til å bruke en innskrift fra Trebimlja i Bosnia-Hercegovina fra andre halvdel av 100-tallet evt. Den nevner hvordan P. Aplio Plas tilhørte *ordo decurionum* i *municipium Diluntum*.⁷² Til slutt kommer jeg til å bruke en romersk milestein som har blitt utenfor utenfor Konjic i Bosnia-Hercegovina. På innskriften står det *divo Aug(usto)*. Den stammer fra keiser Augustus sin tid.⁷³

1.2.4. Arkeologiske lokaliteter

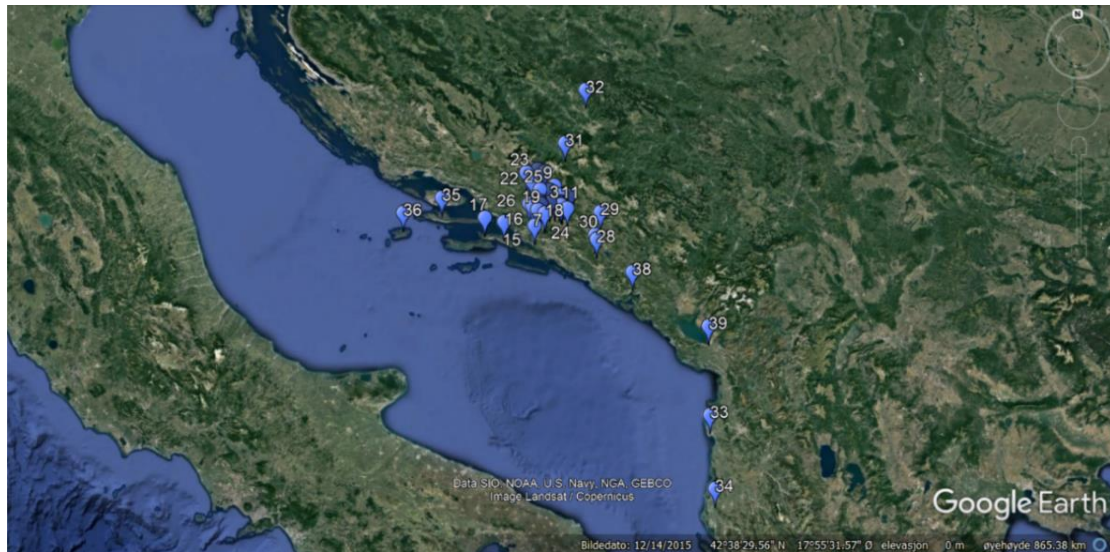
I dette kapittelet vil jeg kort introdusere de arkeologiske lokalitetene jeg bruker, men jeg kommer til å sette dem i en større kontekst i løpet av masteroppgaven. Jeg har delt de arkeologiske lokalitetene i fem kategorier, nemlig nedre Neretva, øst for nedre Neretva, ruten mot Sarajevo/Sentral-Bosnia greske bosettinger og andre lokaliteter. Kart 2 uttrykker alle arkeologiske lokaliteter jeg bruker, mens kart 3 viser et nærbilde av de arkeologiske lokalitetene i nedre Neretva og kart 4 viser et nærbilde av lokalitetene øst for nedre Neretva. Nedre Neretva inkluderer arkeologiske i Stolac, Neum, Peljesac, Ljubuski, Citluk og Polog og deres omegnområder: 1) Osanjici, Stolac, Bosnia-Hercegovina: Lokaliteten på Osanjici er lokalisert rundt tre kilometer nordvest for Stolac. Den ligger på et fjell. Funn av store mengder med gresk-italiske amforafragmenter, gresk vinservise blant annet typen Gnathia, metall-lager med 245 gjenstander, forsvarsmur basert på gresk/hellenistisk arkitektur, åpne møteplasser,

⁷¹ Glavic og Pandza, 2017, 52.

⁷² Bojanovski, 1977, 82-86.

⁷³ Bojanovski, 1974, 15; Imamovic, 1985, 32; Glicksman, 2005, 216.

fundamenter til bygninger. Videre har man funnet gjenstander i sølv, gull, samt glassperler og en ravperle.⁷⁴

Kart 2: Alle arkeologiske lokaliteter som jeg bruker i masteroppgaven (D. Behram, Google Earth).

2) Radimlja-Konstica, Stolac, Bosnia-Hercegovina: En grav, der man har funnet smykker i bronse, muligens våpen i jern, gresk vinservise, smykker i sølv, glass- og ravperler.

Gjenstandene stammer fra 400- og 300-tallet fvt.⁷⁵ 3) Radimlja-Vojvodina, Stolac, Bosnia-Hercegovina: Gravhaug, der man har funnet smykker i bronse og en glassperle. Gjenstandene dateres til 400- og 300-tallet fvt.⁷⁶ 4) Milutinovica ograda, Osanjici, Bosnia-Hercegovina: En ødelagt gravhaug. Funn av smykker i bronse. Gjenstandene stammer fra 400- og 300-tallet fvt.⁷⁷ 5) Stolac, Bosnia-Hercegovina: Funn av mausoleum, tre bad, vannsystem, kvartal med økonomiske bygninger og romerske villaer rundt byen. I villaene har man funnet mosaikker. Bygningene stammer fra romersk tid.⁷⁸ 6) Zvonigrad, Polog, Bosnia-Hercegovina: Funn av amforafragmenter, forsvarsmur basert på gresk/hellenistisk arkitektur og en åpen plass.⁷⁹

7) Vid/Metkovic (Narona), Kroatia: Fjellet der dagens Vid er lokalisert var sannsynligvis i utgangspunktet en lokal bosetting, muligens en fjellfestning. Det ble etter hvert etablert en *emporion* under fjellet ved en elv. Funn av blant annet gresk-italiske amforaer og gresk vinservise typen Gnathia. Fra siste halvdel av 100-tallet fvt. ble Narona en romersk urban

⁷⁴ Basler, 1956; Maric, 1973; Maric, 1973; Maric, 1977; Maric, 1979; Marijanovic, 1984; Marijan 1990; Cambi, 1993; Marijan, 2000-2001; Marijan, 2011; Vasilj, 2019.

⁷⁵ Marijan, 2001, 19 (se også fotnote 78), 34-35, 120, 177.

⁷⁶ Marijan, 2001, 31, 120.

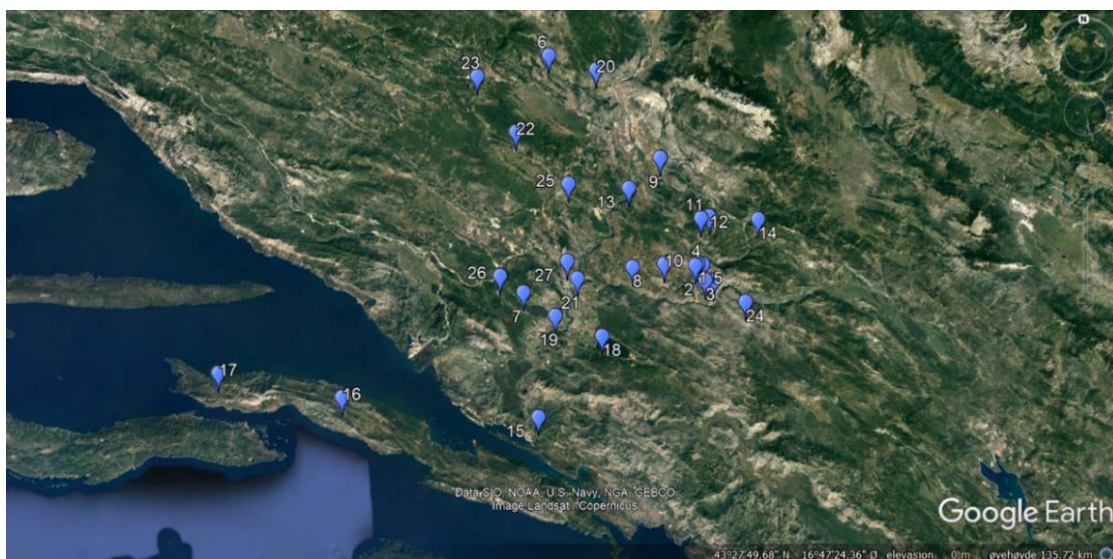
⁷⁷ Marijan, 2000-2001, fotnote 32.

⁷⁸ Atanackovic-Salcic, 1979, 10-16; Busuladzic, 2008, fotnote 40; Buduladzic, 2011, 64, 107; Vasilj, Culjak og Paponja, 2012, 232-237.

⁷⁹ Maric, 2000, 39; Marijan, 2011, 39-40.

bosetting. Naronia ble en romersk koloni under keiser Augustus med eget territorium.⁸⁰ 8) Prenj, Stolac, Bosnia-Hercegovina: To tilhørende fjellfestninger, der man har funnet gjenstander fra bronsealderen, amforafragmenter, gresk vinservise, smykker og en mynt som tilhører Ballaios.⁸¹ 9) Kicin, Hodbina, Bosnia-Hercegovina: En fjellfestning, funn av forhistorisk og romersk keramikk.⁸² 10) Ilijina Glavica, Stolac, Bosnia-Hercegovina: En fjellfestning, funn av forhistorisk og romersk keramikk.⁸³ 11) Martinovica Gomila, Donji Brstanik, Bosnia-Hercegovina: En fjellfestning, der man har funnet gresk vinservise blant annet typen Gnathia, amforafragmenter og forsvarsmur basert på gresk/hellenistisk arkitektur.⁸⁴

Kart 3: Arkeologiske lokaliteter i nedre Neretva (D. Behram, Google Earth).

12) Donji Brstanik, Bosnia-Hercegovina: En gravhaug som ble gravd ut av ikke-arkeologer, som tydeligvis inkluderte en brystkasse i bronse fra 700-tallet fvt.⁸⁵ 13) Gubavica, Bosnia-Hercegovina: En mulig fjellfestning og nekropol med flere gravhauger. De mest sentrale gravhaugene for denne masteroppgavens del er ødelagt gravhaug; gravhaug I og gravhaug IV.⁸⁶ Gravhaug I og gravhaug IV inkluderer flere graver, der gravene muligens kan ha tilhørt en eller flere familiehusholdninger. Men dateringene av gjenstandene i gravene er uklare og derfor skal jeg forholde meg til kun gravhaug I og gravhaug IV. Jeg skal ta for meg de viktigste funnene for min masteroppgave. I den ødelagte gravhaugen har arkeologene blant annet funnet smykker i bronse og våpen i jern som dateres til 700-tallet fvt.⁸⁷ I gravhaug I har

⁸⁰ Cambi, 1980; Bojanovski, 1988, 92, 116-128; Lindhagen, 2016.

⁸¹ Marijan, 1988.

⁸² Vasilj, 1986, 98.

⁸³ Vasilj, 1986, 104.

⁸⁴ Marijan, 1999, 80-81; Maric, 2000, 38-39; Marijan, 2011, 37; Maric, 2014, 129-130.

⁸⁵ Marijan, 2001, 32, 45-50.

⁸⁶ Marijan, 2001, 31-32.

⁸⁷ Marijan, 2001, 50.

arkeologene blant annet funnet smykker i bronse. Gjenstandene dateres til 600-tallet fvt.⁸⁸ I gravhaug IV har arkeologene blant annet funnet smykker i bronse og steinslip. Gjenstandene dateres til 600-tallet fvt.⁸⁹

14) Dabrica, Bosnia-Hercegovina: En ødelagt gravhaug med leggskiner i bronse. De dateres til 700-tallet fvt.⁹⁰ 15) Vranjevo Selo, Neum, Bosnia-Hercegovina: Grav, der tre mennesker er begravd. Funn av smykker i bronse, våpen i jern, gresk vinservise, gresk-illyriske hjelmer og ravperler. Gjenstandene dateres til første halvdel av 400-tallet fvt.⁹¹ 16) Zakotorac, Peljesac, Kroatia: En fjellfestning med tilhørende nekropol med 27 forskjellige gravhauger. Deler av en gravhaug har blitt utgravd, der man har funnet en grav med mennesker begravd i den og en tilhørende konstruksjon uten gravlagte. 13 mennesker har blitt begravd i graven. I graven og den tilhørende konstruksjonen har man funnet smykker i bronse, smykker i jern, våpen i jern, lokal keramikk, gresk vinservise, en illyrisk hjelm, smykker i sølv, glass- og ravperler. Gjenstandene stammer fra 300-tallet fvt. Man kan med sikkerhet si at en person også ble begravd i samme grav i seinbronsealderen.⁹² 17) Nakovana-hulen, Peljesac, Kroatia: En hule som utviklet seg til helligdom fra 300-tallet fvt. Funn av hundrevis av fragmenter av gresk vinservise og amforaer, som stammer fra 300-tallet til første århundre fvt.⁹³ 18) Desilo, Bosnia-Hercegovina: En fjellfestning og nekropol. Funn av hundrevis av amforafragmenter typen Lamboglia 2.⁹⁴

19) Doljani-Dubine, Bosnia-Hercegovina: Under en fjellfestning har arkeologene funnet keramikk fra bronsealderen og gresk vinservise blant annet typen Gnathia fra 200- og 100-tallet fvt.⁹⁵ 20) Cim, Mostar, Bosnia-Hercegovina: En fjellfestning, der man har funnet amforafragmenter.⁹⁶ 21) Klepci, Bosnia-Hercegovina: En fjellfestning, der man har funnet amforafragmenter.⁹⁷ 22) Hamzici, Citluk, Bosnia-Hercegovina: En større fjellfestning. 23) Mokro, Siroki Brijeg, Bosnia-Hercegovina: En fjellfestning, der man har funnet en metallform til produksjon av økser. Den stammer fra bronsealderen.⁹⁸ 24) Vrsnik, Stolac, Bosnia-Hercegovina: En større fjellfestning.⁹⁹ 25) Krehin Gradac, Citluk, Bosnia-Hercegovina: I sprekken til et fjell har man funnet tre forskjellige skjold, brystkasse, en øks,

---

⁸⁸ Marijan, 2001, 56.

⁸⁹ Marijan, 2001, 59-61.

⁹⁰ Marijan, 2001, 31, 51.

⁹¹ Blečić Kavur og Milicević-Capek, 2011.

⁹² Perkic, Dizdar og Potrebica, 2021.

⁹³ Kaiser og Forenbaher, 2005; Kaiser og Forenbaher, 2012.

⁹⁴ Vasilj og Foric, 2008; Vasilj og Foric, 2008; Lindhagen, Report, investigations at Desilo,

September 2008; Zmaic og Miholjek, 2013; Lindhagen, 2016, 237-238.

⁹⁵ Vasilj, 2012.

⁹⁶ Atanacković-Salčić, 1981, 21.

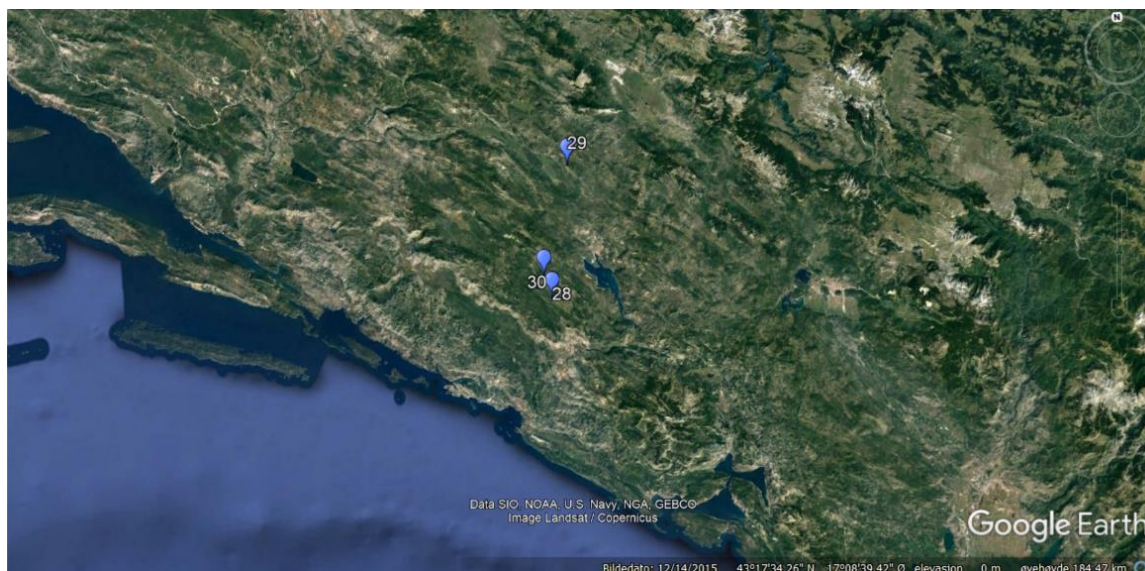
⁹⁷ Atanacković-Salčić, 1981, 21.

⁹⁸ Čović, 1999, 23.

⁹⁹ Marijan, 2001, 106.

smykker i bronse. Alle gjenstander er i bronse og stammer fra 700-tallet fvt.¹⁰⁰ 26) Dragovija, Kroatia: En mulig fjellfestning, der man har funnet Alto-Adriatico vinservise som dateres fra slutten av 300- til slutten av 200-tallet fvt., samt fragmenter av amforaer og annen keramikk fra første århundre fvt.¹⁰¹ 27) Mala Gradina, Capljina, Bosnia-Hercegovina: En fjellfestning, der man har funnet amforafragmenter og gresk vinservise typen Gnathia.

Øst for nedre Neretva inkluderer lokaliteter som ligger øst for det jeg har kategorisert som nedre Neretva: 28) Grebnice, Uksici, Bosnia-Hercegovina: Gravhaug 1, grav 1. For min egen del vil smykkene i bronse, bronsepinsetten og våpnene i jern fra før 600 fvt. være de viktigste.¹⁰² 29) Kacanj, Bileca, Bosnia-Hercegovina: Grav der elleve mennesker er begravd. Man har funnet smykker i bronse, smykker i jern, gresk vinservise, smykker i sølv, illyriske hjelmer, glass-, rav- og steinperler. Gjenstandene stammer hovedsakelig fra 400- og 300-tallet, enkelte stammer fra 200-tallet fvt.¹⁰³ 30) Zdrijelovic, Bosnia-Hercegovina: En gravhaug kalt VIII, der man har funnet smykker i bronse og våpen i jern fra 700-tallet, samt ravperler fra 400- og 300-tallet fvt.¹⁰⁴ Ruten mot Sarajevo-området/Sentral-Bosnia. 31) Borci, Bosnia-Hercegovina: En fjellfestning med hellenistisk keramikk.¹⁰⁵ 32) Breza, Bosnia-Hercegovina: En nekropol der arkeologene blant annet har funnet gresk keramikk fra Issa og gjenstander som stammer eller er inspirert av keltisk kultur/habitus.¹⁰⁶

Kart 4: Arkeologiske lokaliteter øst for nedre Neretva (D. Behram, Google Earth).

¹⁰⁰ Covic, 1985, 54; Arheoloski Leksikon BiH, 1988, 301 (24.226).

¹⁰¹ Lindhagen, Report Neretva valley.

¹⁰² Marijan, 2001, 29-30, 57-60.

¹⁰³ Maric, 1977; B. Marijan, 2001, 34, 86.

¹⁰⁴ Marijan, 2001, 30, 50, 51-52, 92.

¹⁰⁵ Bojanovski, 1978, 96.

¹⁰⁶ Paskvalin, 2008; Dzino, 2009, 81.

Greske bosettinger: 33) Durres/Epidamnos/Dyrrhacium, Albania: Gresk bosetting som ble grunnlagt av Korinth og Korkyra i 626/625 fvt.¹⁰⁷ 34) Apollonia, Albania: Gresk bosetting som ble grunnlagt av Korinth og muligens Korkyra i perioden mellom 600-590 fvt.¹⁰⁸ 35) Hvar/Pharos, Kroatia: Gresk bosetting grunnlagt av Paros i samarbeid med Dionysios I av Syrakus i 385/384 fvt.¹⁰⁹ 36) Vis/Issa, Kroatia: Øyen har fem forskjellige fjellfestninger. En av fjellfestningene (Talez) ble den viktigste mot slutten av 500- og på 400-tallet fvt. En gresk bosetting ble etablert en eller annen gang på 300-tallet fvt. av Syrakus.¹¹⁰ 37) Korcula, Kroatia: En mulig gresk/militær bosetting grunnlagt av Issa på slutten av 300- eller på 200-tallet fvt.¹¹¹ Andre lokaliteter: 38) Carine/Gradjine, Risan, Montenegro: Funn av enorme mengder med amforafragmenter, særlig gresk-italiske amforaer, gresk vinservise blant annet typen Gnathia, mynter fra Ballaios og murer basert på gresk/hellenistisk arkitektur.¹¹² 39) Rozafa, Shkodra, Albania: Under fjellet har man funnet Gnathia-keramikk og amforaer fra hellenistisk tid.¹¹³

1.3. Kontekstualisering av nedre Neretva og til dels til sørvestlige deler av Kotorbukten

Selv om hovedfokuset vil være på nedre Neretva mesteparten av masteroppgaven, vil områdene øst for dette området, altså frem til sørvestlige deler av Kotorbukten, være særlig viktige i kapittel tre. Derfor vil deler av kontekstualiseringen inkludere disse områdene. Selv om Daorsi var lokalisert i nedre Neretva, er det nødvendig å forstå den historiske utviklingen til hele regionen for å forstå Daorsi. Jeg har valgt å fokusere på nedre Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten.

1.3.1. Geografi

Området kjennetegnes av karst, slik som store deler av Hercegovina (den sørlige delen av Bosnia-Hercegovina, alt nord for Konjic er Bosnia).¹¹⁴ Det kan tenkes at området hadde et middelhavsklima, slik som det er i dag. Området har flere elver, blant annet Neretva, Trebizat, Radimlja, Listica, Buna, Bregava, Radoblja og Trebisnjica. I før-romersk tid brukte befolkningen naturlige handels- og kommunikasjonsruter. De gikk i alle retninger, selv om det sannsynligvis etter hvert utviklet seg mer dominerende naturlige ruter. Det var på disse rutene romerne trolig bygget sine veier. To av de viktigste rutene for denne masteroppgavens

---

¹⁰⁷ Sasel Kos, 2005, 234; Cabanes, 2008, 165-173; Borsic, Dzino og Radic Rossi, 2021, 19.

¹⁰⁸ Sasel Kos, 2005, 234; Cabanes, 2008, 165-173; Borsic, Dzino og Radic Rossi, 2021, 19.

¹⁰⁹ Sasel Kos, 2005, 234.

¹¹⁰ Cabanes, 2008, 175-177; Kirigin, 1999; Kirigin, 2009. Kirigin, 2010.

¹¹¹ Kirigin, 2010, 115-116.

¹¹² Dyczek et. al., 2004; Dyczek et. al., 2007; Daszkiewicz og Baranowski, 2010; Dyczek, 2012; Dyczek et. al., 2014; Dimitrijevic, 2018, 10.

¹¹³ Lemke, 2011.

¹¹⁴ Vasilj, Culjak og Paponja, 2012, 6.

del var den som gikk fra Cavtat via Trebinje/Bileca til innlandet, samt den allerede nevnte ruten fra Naronia til Sentral-Bosnia.¹¹⁵

1.3.2. Økonomi

Det kan tolkes som at de fleste fjellfestninger og tilhørende nekropoler uttrykker de utvidede familiehusholdningenes/klanenes bosettinger. Fjellfestninger med tilhørende nekropoler er ofte lokalisert ved jordbruksområder. Befolkningen drev med blandingsjordbruk. Dette underbygges av Polybios. Han forklarer hvordan føderasjonen Delmatae ekspanderte seg mot det som blant annet kan tolkes som nedre Neretva. De ba befolkningen betale tributt i form av hvete og kyr.¹¹⁶ I tillegg til produksjon av hvete, kan det tenkes, basert på analogier med bronse- og jernalderens Istria og den greske bosettingen på Hvar (Pharos), at bønner, erter, grønnsaker og frukt ble produsert.¹¹⁷ Slik som Polybios påpeker, var kyr sentrale.¹¹⁸ Analyser av beinfragmenter fra før-romersk tid i Risan har registrert griser, geiter og sauer.¹¹⁹ Det kan tolkes som at også disse dyrene var viktige. Samtidig skal man heller ikke utelukke eksistensen av fellesområder. Disse fellesområdene inkluderte muligens beiteområder, elver, skog og hav. Ved elvene kunne befolkningen skaffe vann og ulike former for fisk. Havet var sentralt i anskaffelsen av havdyr og salt. Havsalt ble brukt til å forbedre maten, produksjon av ost, utvinning av metall, tørking og som næring til dyr/mennesker.¹²⁰ Skogsområder tilrettela ikke bare for tømmer, men også sanking av eksempelvis bær og honning, samtidig som de fungerte som jaktområder.

Videre produserte og importerte befolkningen keramikk. Smykker, verktøy og våpen i bronse, jern, sølv og gull kan ha blitt produsert lokalt og importert som ferdigproduserte gjenstander. Bronse ble produsert gjennom en blanding av kobber og tinn.¹²¹ Det er på dette tidspunktet usikkert hvor metallråvarene kom fra. Import av metallråvarer underbygges gjennom at jeg ikke har klart å registrere sikre kilder av malmer med kobber, tinn, sølv og gull (kanskje jern). Men hvor malmene eventuelt kom fra, er usikkert. Hvis metallråvarene ble importert, kan dette ha tilrettelagt for kontroll over viktige metallråvarer til metallproduksjon. Big Men og koalisjoner av Big Men kan ha konkurrert om følger- og klientbaser på ulike måter, og suksessen kan eksempelvis ha generert overskudd i form av naturalia og videre investeringer. I 626/625 ble Epidamnos/Dyrrhacium grunnlagt av Korkyra og Korinth.¹²² Videre grunnla

---

¹¹⁵ Bojanovski, 1978; Bojanovski, 1987; Palevestra og Krstic, 2006, 55-60; Jasarevic, 2014, 74-75.

¹¹⁶ Polybios, 32.9.

¹¹⁷ Kirigin, 2003, 133; Bursic Matijasic, 2008, 28.

¹¹⁸ Polybios, 32.9.

¹¹⁹ Dyczek, 2004, 112.

¹²⁰ Zaninovic, 1991, 257.

¹²¹ Maddin, Wheeler og Muhly, 1977, 35; Mason et. al., 110, 112; Figueiredo et. al., 2018.

¹²² Sasel Kos, 2005, 234; Cabanes, 2008, 165-173; Borsic, Dzino og Radic Rossi, 2021, 19.

Korinth og muligens Korkyra Apollonia i perioden mellom 600 til 590 fvt.¹²³ Dette kan ha tilrettelagt for omfattende gresk handelsaktivitet i Adriaterhavet. Middelhavsgodene ble monopolisert av dominerende koalisjoner øst for elven Neretva gjennom vennsksforhold og administrerte handelsavtaler med grekerne. Samtidig sendte de dominerende koalisjonene middelhavsgoder til eliter i innlandet, slik at de dannet vennsksforhold, som igjen tilrettela for administrerte former for handel med dem. Dette bidro til at tilgangen til varer fra middelhavs- og innlandsnettverkene ble monopolisert av dominerende koalisjoner øst for elven Neretva fra slutten av 500-tallet fvt. og alle som ikke var en del av disse koalisjonene ble ekskludert fra nettverkene. De dominerende koalisjonene gjorde menneskene som sto utenfor nettverkene til deres klienter. Klientene måtte gi overskudd i form av *naturalia* til de dominerende koalisjonene.

Man kan med god grunn kalle de dominerende koalisjonene for aristokrater. I løpet av 300-tallet fvt. ble Issa og Pharos på henholdsvis Vis og Hvar grunnlagt av grekerne.¹²⁴ Aristokratene i nedre Neretva kontrollerte goder fra middelhavs- (Issa/Pharos) og innlandsnettverkene og fortsatte å dominere over store klientbaser. Samtidig er det viktig å understreke at jeg argumenterer for eksistensen av føderasjoner, der eksempelvis et aristokrati/høvding satte andre aristokrater/høvdinge i klientforhold, slik at sistnevnte for eksempel måtte betale tributt/skatt til førstnevnte. Førstnevnte ble dermed rikere sammenlignet med sistnevnte. Videre kan det ha eksistert patron-klientforhold mellom føderasjonene, der en føderasjon satte en annen føderasjon i klientforhold. Sistnevnte måtte betale tributt/skatt til førstnevnte. Dermed ble førstnevnte rikere på bekostning av sistnevnte. Fra siste halvdel av 100-tallet fvt. ble nedre Neretva bosatt av romere og italikere, der de konfiskerte jordbruksområder fra befolkningen. Aristokratene tilknyttet til Stolac-enheten fortsatte å kontrollere varer fra middelhavs- og innlandsnettverkene gjennom å være mellommenn mellom romere/italikere og innlandet. Da eliten ble fullstendig integrert i Romerriket gjennom opprettelsen av *civitas peregrina*,¹²⁵ fungerte eliten som mellommenn mellom romere og lokalbefolkningen. Befolkningen fortsatte å betale skatt til romerne via den lokale eliten og alt var lagt til rette for elitens berikelse.

---

¹²³ Sasel Kos, 2005, 234; Cabanes, 2008, 165-173; Borsic, Dzino og Radic Rossi, 2021, 19.

¹²⁴ Sasel Kos, 2005, 234; Cabanes, 2008, 175-177; Kirigin, 2009, 25.

¹²⁵ Plinius den eldre, 3.143; Bojanovski, 1988, 90; Mesihovic, 2011; Dzino, 2010, 163-167.

1.3.3. Politikk

Jeg foreslår at familiehusholdningen kan tolkes som en sosiopolitisk enhet. Til tross for dette kunne ikke en familiehusholdning gjøre alt alene. Derfor samarbeidet de med andre familier når det kommer til ekteskap, forsvar, regulering av overskudd og fordeling av oppgaver. Summen av familiehusholdningene kan kategoriseres som utvidet familiehusholdning, som i antropologisk sammenheng kan kategoriseres som klan. De utvidede familiehusholdningene/klanene uttrykkes gjennom fjellfestningene/nekropoler. Siden det finnes titalls fjellfestninger/nekropoler, kan det tenkes at det fantes titalls utvidede familiehusholdninger/klaner. Utvidede familiehusholdninger/klaner var de viktigste sosiopolitiske enhetene frem til 500-tallet fvt. Familiehusholdningene som tilhørte forskjellige utvidede familiehusholdninger/klaner var ikke isolerte, men var kjennetegnet av ulike former for samhandlinger. En av de viktigste formene for samhandling var gjennom ambisiøse individer, altså Big Men og koalisjoner av Big Men, som forsøkte å skape lederposisjoner over følger- og klientbaser. Likevel klarte ingen enkelte Big Men eller koalisjoner av Big Men å monopolisere tilgangen til lederposisjoner over store stabile klientbaser før 500-tallet fvt. Fra 500-tallet fvt. ble området øst for elven Neretva bundet til middelhavsnettverkene.

Dette bidro til at man øst for elven Neretva fra slutten av 500-tallet fvt. fikk dominerende koalisjoner av Big Men som monopoliserte tilgangen til først og fremst goder fra middelhavs- og deretter innlandsnettverkene gjennom vennsforhold og administrert handel. Varene fra middelhavs- og innlandsnettverkene, som ingen andre enn de dominerende koalisjonene hadde tilgang til, tilrettela for at de dominerende koalisjonene kunne sette store mengder med mennesker i klientforhold gjennom ofringer til gudene, samt fremstille seg selv som mellommenn mellom gudene og befolkningen. Samtidig gjennomførte de dominerende koalisjonene ulike tiltak som konsentrerte deres kapitaler og symbolsk makt. Dermed fikk man stabile store enheter som besto av aristokrater og deres klientbaser. Aristokratene som utviklet seg i Stolac-enheten fra slutten av 500-tallet fvt. opptrer senere under navnet Daorsi. I tillegg utviklet det seg føderasjoner på tvers av aristokratene og deres klientbaser. Jeg foreslår at føderasjonene ofte ble ledet av ett ledende aristokrati/høvding, som hadde klart å sette de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold. De viktigste føderasjonene i området jeg studerer før 300-tallet var Manioi og Nestoi.¹²⁶

---

¹²⁶ Pseudo-Skylax, 22-25.

Jeg foreslår at føderasjonen Manioi strakte seg fra elven Neretva til Kotorbukten og at den inkluderte øyene sør for Omis i dagens Kroatia, altså der elven Cetina (Cetina=Nestos¹²⁷) munner ut. Føderasjonen Nestoi strakte seg fra elven Cetina til Neretva. Den greske bosettelsen av Hvar (Pharos) og Vis (Issa) skapte en ubalanse i regionen. Det er tydelig fra Diodorus Siculus at lokalbefolkningen på Hvar gjorde opprør mot grekerne. Lokalbefolkningen fikk hjelp fra blant annet føderasjonen Manioi. Grekerne vant.¹²⁸ Denne kan ha vært en av flere konflikter. Konflikten/konfliktene var med på å svekke det ledende aristokratiet/høvdingen, slik at de tapte sin patronstatus over andre aristokrater/høvdingen. Dette bidro til at føderasjonen kollapset og man fikk et maktvakuum. Dette maktvakuemet ble utnyttet av aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten gjennom å sette de andre aristokratene i nedre Neretva i klientforhold. Dermed fikk man en ny føderasjon som senere opptrer under navnet Daorsi. Aristokratene/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi kontrollerte goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene gjennom vennskapsforhold og administrert handel med Issa/Pharos og føderasjonene mot innlandet.

Samtidig var det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi klientene til det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet Ardiaei og senere Labeatae. Som jeg vil diskutere i kapittel fem, kom føderasjonen Daorsi seg ut av klientforholdet til føderasjonen Labeatae etter 168/167 fvt., samtidig som de ble romersk allierte/klienter. I begynnelsen av 150-årene fvt. ble hovedsenteret til føderasjonen Daorsi, uttrykt gjennom lokaliteten på Osanjici ødelagt. Dette oppløste føderasjonen Daorsi. Man fikk et maktvakuum i nedre Neretva, som romere utnyttet. De gjorde Naronia til en urban bosetting styrt av romerne, samtidig som man fikk enorme bosettelser av romere/italikere i nedre Neretva.¹²⁹ Med andre ord tok romerne/italikere mer kontroll på nedre Neretva. Til tross for dette overlevde aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten som i utgangspunktet kategoriserte seg selv som Daorsi. Aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten fortsatte å være mellommenn mellom Middelhavet og innlandet. Som jeg vil diskutere i løpet masteroppgaven, ble Daorsi *civitas peregrina* en eller annen gang under keiser Augustus, altså en territoriell enhet med kunstige grenser. Elitens maktgrunnlag var mellommannsposisjonen mellom romerne og lokalbefolkningen. Kategorien Daorsi ble identitetsmessig gradvis erstattet fra 100-tallet fvt. med *municipium Diluntum*.

---

¹²⁷ Cace, 1999, 70.

¹²⁸ Diodorus Siculus, 15.14; Cace, 1994, 51; Kirigin, 2009, 23.

¹²⁹ Lindhagen, 2009, 94; Lindhagen, 2016, 230-234.

1.4. Delkonklusjon

I dette kapitlet har jeg skrevet om mine problemstillinger, tilnærminger, empirien jeg bruker og kontekstualisering. I neste kapittel skal jeg forklare hvordan Daorsi har blitt forstått til nå, hva som er forståelsens grunnleggende utfordringer og veien videre. Deretter skal jeg svare å min første problemstilling, der jeg skal analysere utviklingen til nedre Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten fra 750 fvt. frem til dannelsen av gruppen og føderasjonen som senere opptrer under navnet Daorsi. I fjerde kapittel skal jeg svare på andre problemstilling. Da skal jeg analysere hvordan føderasjonen Daorsi fungerte politisk, økonomisk, identitetsmessig og kulturelt frem til begynnelsen av 150-årene fvt. I femte kapittel skal jeg svare på tredje problemstilling. Da skal jeg analysere føderasjonen Daorsi i lys av den internasjonale politikken frem til begynnelsen av 150-årene fvt., hva som skjedde med føderasjonen Daorsi og Daorsi etter begynnelsen av 150-årene fvt. og da Daorsi ble *civitas peregrina*.

2. Den eksisterende forståelsen av Daorsi, grunnleggende utfordringer og veien videre

2.1. Den eksisterende forståelsen av Daorsi

Alle forskere plasserer Daorsi i nedre Neretva. Dette underbygges gjennom at forskere mener at lokaliteten på Osanjici var deres senter.¹³⁰ Videre betegnes Daorsi som illyrere.¹³¹ B. Marijan har skrevet den mest omfattende analysen av blant annet områdene øst for elven Neretva fra rundt 750 til 300-tallet fvt. og hans analyser kan tilføres Daorsi. Begrunnelsen er at han karakteriserer dem som den mest kjente gruppen øst for elven Neretva, altså i Øst-Hercegovina.¹³² Han forklarer at Daorsi var illyrere og/eller at områdene der Daorsi var lokalisert var illyriske ved å vise til de skriftlige kildene, onomastikkstudiene og den materielle kulturen.¹³³ Det er tydelig at forskere, slike som B. Marijan, følger første diskurs, som jeg har gått inn på i forrige kapittel, i forståelsen av Daorsi som illyrere. Daorsi er derfor en av stammene/folkene innenfor den illyriske super-etniske gruppen. Selv om stammer/folk var en del av den illyriske super-etniske gruppen, som i seg selv kan tolkes som en arkeologisk kultur, fremstår ofte forskningen av de konkrete stammene/folkene som om forskerne behandler egne arkeologiske kulturer.

Daorsi, før gruppen ble *civitas peregrina*, har blitt kategorisert som stamme, stammestat, folk, etnisk samfunn, allianse, samfunn, høvdingdømme og sosioøkonomisk nettverk.¹³⁴ Som jeg vil gå inn på om litt, er det enkelte forskere som definerer hva de mener med disse kategoriene, mens de fleste ikke gjør det. B. Marijan mener mer generelt, men ikke eksplisitt rettet mot Daorsi, hvordan det skjedde en etnogenetisk prosess som skilte ut og krystalliserte folkegrupper i slutten av bronsealderen og/eller begynnelsen av jernalderen (jernalder startet øst for elven Neretva rundt 750 fvt.,¹³⁵ men det samme kan tilføres umiddelbart vest for elven). Videre forklarer B. Marijan hvordan man fikk en slags lagdeling internt i folkegruppene med definerte samfunnslag. Allerede på 600- og 500-tallet er det mulig å gjenkjenne et lag med krigere. Basert på alle krigerne eller deler av disse krigerne fikk man på slutten av 500-, 400- og 300-tallet fvt. det B. Marijan kaller for stammearistokrati, slektsaristokrati og krigsaristokrati. B. Marijan forklarer videre at

---

¹³⁰ F. eks: Basler, 1971, 333; Cambi, 1993, 42; Maric, 2000, 37-38; Zaninovic 2003, 282; Maric, 2014, 125, 135; Dragicevic, 2016, 108; Vasilj, 2019, 113

¹³¹ F. eks: Basler, 1971, 333; Maric, 1996, 9; Marijan, 2001, 147; Maric, 2014, 123; Mesihovic og Sacic, 2015, 58; Dragicevic, 2016, 114; Vasilj, 2019, 113.

¹³² Marijan, 2001, 157.

¹³³ Marijan, 2001, 159.

¹³⁴ Maric, 1996, 10-11; Maric, 2000, 37; Prusac, 2007, 48; Vasilj, Culjak og Paponja, 2012, 32; Dzino, 2010, 38; Dzino og Domic Kunic, 2013, 91; Maric, 2014, 123; Mesihovic og Sacic, 2015, 11; Dragicevic, 2016, 116.

¹³⁵ Marijan, 2001, 39.

middelhavsnettverkene (som er synlige i form av arkeologiske gjenstander fra rundt 600 fvt. og fremover) var med på å forsterke lagdelingsprosessene.¹³⁶

Også eksempelvis S. Vasilj, N. Culjak og A. Paponja mener at man fikk etniske samfunn innenfor de arkeologiske kulturene i begynnelsen av jernalderen, som er til stede under blant annet navnet Daorsi i den historiske utviklingen på 500-tallet fvt.¹³⁷ Samtidig har man allerede foreslått hvordan handel var maktgrunnlaget til Daorsis elite.¹³⁸ Ifølge flere forskere var Hekataios fra Miletos den første som nevnte Daorsi, videreformidlet av Stefan fra Bysants.¹³⁹ Dette kan brukes som et argument for at Daorsi allerede eksisterte på 500-tallet fvt., som igjen kan være med på å underbygge påstanden om at prosessen knyttet til dannelsen av Daorsi startet allerede i slutten av bronsealderen og/eller begynnelsen av jernalderen. Daorsi har i all hovedsak blitt forstått gjennom et territorielt perspektiv i form av at de kontrollerte territorier/områder eller at de levde på territorier/områder.¹⁴⁰ Som jeg påpekte ovenfor, er forskere enige om at lokaliteten på Osanjici var Daorsis senter.

Det er derimot uenighet om hvor deres territorier strakte seg. Eksempelvis hvor noen mener at Daorsis områder i utgangspunktet strakk seg på begge sider av elven Neretva frem til for eksempel Imotski eller elven Cetina i dagens Kroatia i vest og til elven Trebisnjica i sørøst, vil andre mene at de strakte seg kun i en liten del av områdene vest for Neretva og hovedsakelig øst for Neretva. Situasjonen kompliseres av at forskere er bevisste over at grensene til Daorsi kan ha flyttet på seg. Enkelte forskere peker på hvordan Delmatae var ansvarlige for å redusere Daorsis territorier fra vest, slik at Daorsi etter hvert kun var lokalisert øst for elven Neretva.¹⁴¹ I tråd med forståelsen av Daorsis territorier, har forskere som B. Marijan fremhevet hvordan fjellfestninger og nekropoler ikke bare uttrykker bosettingene til familiesamfunn (det jeg kaller for utvidede familiehusholdninger), men at de også var tilknyttet hverandre, særlig i forsvarssammenheng.¹⁴² Sistnevnte får det til å fremstå som at det fantes en overordnet plan knyttet til hvor man skulle bygge fjellfestningene.

I tråd med denne forståelsen har forskere som S. Vasilj forsøkt å klassifisere hva som var Daorsis fjellfestninger og/eller fjellfestninger som tilhørte deres styresfære.¹⁴³ Samtidig har

---

¹³⁶ Marijan, 2001, 100, 143-144, 162.

¹³⁷ Vasilj, Culjak, Paponja, 2012, 32.

¹³⁸ Vasilj, Culjak og Paponja, 2012, 51.

¹³⁹ Hekataios F. 175; Vasilj, 1990, 199; Vasilj, 2000, 37; Maric, 2014, 124; Mesihovic og Sacic, 2015, 37.

¹⁴⁰ Basler, 1971, 333-334; Maric, 1975; Maric, 1996, 12; Maric, 2000, 37; Marijan, 2001, 157;

Zaninovic, 2003, 281; Vasilj og Foric, 2008, 31-32; Maric, 2014, 123; Dragicevic, 2016, 108.

¹⁴¹ Basler, 1971, 333-334; Maric, 1975, 103; Zaninovic, 2003, 282; Vasilj, 2003, 129; Maric, 2014, 123; Dragicevic, 2016, 108.

¹⁴² Marijan, 2001, 112, 120.

¹⁴³ Vasilj, 1986, 95-111; Vasilj, 2014, 105; Vasilj, 2016, 82.

forskere som B. Marijan vært overbeviste om at selv om områdene øst for elven Neretva var en del av det illyriske etniske området, kan heterogene elementer i den materielle kulturen forklares gjennom tilstedeværelsen av ulike stammer/folk.¹⁴⁴ Til tross for eksistensen av flere titalls fjellfestninger, har lokaliteten på Osanjici fått mest oppmerksomhet fra forskerne. Begrunnelsen er både at man har gjennomført flest utgravninger på denne lokaliteten og at den tolkes av alle som Daorsis senter.¹⁴⁵ Ifølge Z. Maric ble Osanjici grunnlagt som fortifikasjon/by/bosetting rundt 300 fvt., men han innrømmer at det allerede var aktivitet på Osanjici på 1600- og 1500-tallet fvt.¹⁴⁶ Videre mener Z. Maric at Narona var viktig i grunnleggelsen av byen på Osanjici og for Daorsi.¹⁴⁷ Det har vanligvis blitt tolket som at Daorsis mynter, uttrykt på figur 1, fremstiller guden Hermes og/eller en lokal leder på den ene siden og deres handels- og militærskip sammen med *DAORSON* på den andre.¹⁴⁸

DAORSON tolkes som at den refererte til navnet på gruppen som utga myntene, altså Daorsi, og/eller lokaliteten på Osanjici.¹⁴⁹ D. Dzino har datert myntene til første halvdel av 100-tallet fvt.¹⁵⁰ Videre fremstår det som om alle innenfor Daorsi hadde en felles identitet, nemlig at de var Daorsi. De eneste forskerne som har problematisert identitetsspørsmålet når det kommer til det å være Daorsi, er D. Dzino og M. Dimitrijevic. D. Dzino mener at *DAORSON* refererte muligens til den politiske identiteten til byen på Osanjici og/eller den politiske identiteten til eliten på Osanjici. Samtidig stiller han spørsmål ved om man så på seg selv som Daorsi mesteparten av tiden.¹⁵¹ M. Dimitrijevic forklarer hvordan Daorsi som en gruppe, som han kaller for sosioøkonomisk nettverk, og det å identifisere seg med en slik gruppe kan ha blitt konstruert/rekonstruert gjennom blant annet utvekslingspraksiser.¹⁵² I tillegg til at det har blitt foreslått at handel var maktgrunnet til Daorsis elite, har det blitt foreslått at handel var sentralt for Daorsis økonomi og at de fungerte som mellommenn i handelen mellom kysten, altså middelhavsnettverkene, og innlandet.¹⁵³

Det har allerede blitt foreslått implisitt og eksplisitt at Issa/Pharos var viktige aktører når det kommer til Daorsis middelhavsnettverk.¹⁵⁴ Samtidig har Z. Maric fremhevet hvordan Daorsi

---

¹⁴⁴ Marijan, 2001, 159.

¹⁴⁵ F. eks: Basler, 1971, 333; Cambi, 1993, 42; Maric, 1996, 11; Zaninovic, 2003, 282; Pasic og Maric, 2007, 169; Vasilj, 2019, 113.

¹⁴⁶ Maric, 1996, 13, 28; Maric, 2000, 40.

¹⁴⁷ Maric, 2000, 40.

¹⁴⁸ Dragicevic, 2016, 111-112.

¹⁴⁹ Rendic Miocevic, 1965, 87-88.

¹⁵⁰ Dzino, 2007, 71; Vasilj, Culjak, Paponja, 2012, 216.

¹⁵¹ Dzino, 2007, 63, 71.

¹⁵² Dimitrijevic, 2018, 20-21.

¹⁵³ Basler, 1971, 335; Skegro, 1999, 145-146; Zaninovic, 2003, 281; Vasilj, Culjak og Paponja, 2012, 51; Maric, 2014, 125-126; Dragicevic, 2016, 108.

¹⁵⁴ Zaninovic, 2003, 281-282; Lindhagen, 2020, 348.

var vasaller i det illyriske kongedømmet frem til dens kollaps i 168 fvt., men at de hadde stor uavhengighet.¹⁵⁵ Det er derimot uenighet når det kommer til statusen til Daorsi etter det illyriske kongedømmet kollaps i 168/167 fvt. Uenigheten er om Daorsi fikk uavhengighet under beskyttelse av romerne eller om de ble romerske klienter.¹⁵⁶ Videre mener de fleste forskere at senteret på Osanjici ble ødelagt og forlatt i midten av første århundre fvt.¹⁵⁷ M. Zaninovic og A. Lindhagen er de eneste som har foreslått at senteret på Osanjici ble ødelagt og forlatt i midten av 100-tallet fvt.¹⁵⁸ Det er en konsensus i forskningssamfunnet at de ansvarlige for ødeleggelsen var Delmatae.¹⁵⁹ Ifølge Z. Maric var dette med på å redusere/ødelegge store deler av stammen Daorsi.¹⁶⁰

Videre har Z. Maric foreslått at Daorsi flyttet sitt senter til dagens Stolac etter ødeleggelsen, som i romersk tid het Diluntum.¹⁶¹ Det er viktig å understreke at det har blitt gitt forskjellige forslag til hvor Diluntum lå, men at de fleste forskere lokaliserer den i dagens Stolac.¹⁶² Uavhengig av når Osanjici ble ødelagt, har forskere som D. Dzino og A. Domic Kunic argumentert for at romerne og Daorsi var alliert blant annet også etter 150-årene fvt.¹⁶³ Videre har forskere anerkjent at Daorsi ble *civitas peregrina*.¹⁶⁴ I. Bojanovski har gått nærmere inn på Daorsi som *civitas peregrina*. Blant annet problematiserer han dens territorium og han anerkjenner kontinuiteten mellom *civitas peregrina* Daorsi og *municipium* Diluntum. Videre påpeker han hvordan romerne rekrutterte hjelpetropper fra *civitas peregrina* Daorsi.¹⁶⁵ Basert på det arkeologiske materialet fremheves det hvordan Daorsi ble hellenisert og/eller hellenistisk påvirket.¹⁶⁶ Z. Maric legger merke til at man ikke har funnet romerske kulturelle elementer i Daorsis områder.¹⁶⁷

2.2. Grunnleggende utfordringer ved den eksisterende forståelsen av Daorsi

Forskernes fremhevelse om at Daorsi illyrere og/eller at områdene der Daorsi var lokalisert var illyriske, er med på å reprodusere første diskurs. Dette er et klassisk eksempel på kulturhistorisk arkeologi der Daorsi inkluderes i en større etnisk gruppe. Som jeg påpekte i

---

¹⁵⁵ Maric, 1985, 49.

¹⁵⁶ Maric, 1985, 49; Zaninovic, 2003, 281.

¹⁵⁷ F. eks: Maric, 1996, 26; Marijan, 2000-2001, 24; Dzino, 2010, 93; Mesihovic og Sacic, 2015, 177

¹⁵⁸ Zaninovic, 1982, fotnote 16 og 17; Zaninovic, 2003, 282; Lindhagen, Report Neretva valley.

¹⁵⁹ F. eks: Maric, 1996, 29; Zaninovic, 2003, 282; Dzino, 2010, 93.

¹⁶⁰ Maric, 1996, 29.

¹⁶¹ Maric, 1996, 29.

¹⁶² For diskusjonen/forslagene over lokaliseringen av Diluntum se Puljic, 1999, 105-106. For

lokaliseringen av Diluntum i dagens Stolac, se f.eks. Atanackovic-Salcic, 1979, 10; Bojanovski, 1988, 99-100; Maric, 1996, 29; Marijan, 2000-2001, 24; Busuladzic, 2011, 105; Maric, 2014, 135-136.

¹⁶³ Dzino, 2010, 76; Dzino og Domic Kunic, 2013, 108.

¹⁶⁴ F. eks: Bojanovski, 1988, 88-102; Mesihovic, 2011.

¹⁶⁵ Bojanovski, 1988, 88-102.

¹⁶⁶ Maric, 2000, 40; Maric, 2014, 123.

¹⁶⁷ Maric, 2000, 45.

innledningen til forrige kapittel, er kategorien illyrere en konstruksjon som har blitt oppfunnet av grekerne og videreført av romerne til å kategorisere blant annet befolkningen, det geografiske området og de sosiopolitiske gruppene i Vest-Balkan. Det finnes ingen bevis på at befolkningen kalte seg selv, deres områder og sosiopolitiske grupper for illyriske.¹⁶⁸ For det andre, selv om forskere følger det illyriske rammeverket fremstår det nesten som om de konstruerer egne arkeologiske kulturer når de skal forske på de konkrete gruppene som nevnes av de skriftlige kildene.

At Daorsi nærmest har blitt forstått som en egen arkeologisk kultur uttrykkes gjennom påstander om at heterogene elementer i den materielle kulturen innenfor det illyriske rammeverket kan forklares gjennom tilstedeværelsen av ulike stammer/folk i konkrete territorier, at man konstruerer et slags rammeverk, men uten å ha direkte definert hva som kjennetegnet Daorsis materielle kultur, der Daorsis eller gruppen som senere går under navnet Daorsis utvikling kan følges tilbake til slutten av bronsealderen og/eller begynnelsen av jernalderen og fremstillingen om at alle innenfor Daorsis territorier så på seg selv som Daorsi. Denne kulturhistorisk arkeologiske forståelsen er en utfordring i seg selv og jeg vil vise hvordan man får en annerledes forståelse av Daorsi gjennom prosessuelle og post-prosessuelle tilnærminger. For det tredje, og sammenkoblet med den andre utfordringen, finnes det en grunnleggende utfordring i kategoriseringen av Daorsi før gruppen ble *civitas peregrina*. Det er ikke noe i veien for forskere å bruke kategoriene som allerede har blitt fremmet i kategoriseringen av Daorsi. Utfordringen er når de ikke definerer hva de mener med kategoriene og dette gjelder også forskere som ikke følger kulturhistorisk arkeologi. Hva mener eksempelvis Z. Maric med stamme?¹⁶⁹

Likevel har forskere som B. Marijan forsøkt å til dels utdype hva han mener med folk/folkegruppe/folkefellesskap, der han fremhever hvordan det var utgjort av høvdinger som ledet sine territorielle enheter.¹⁷⁰ Definisjonen peker til dels mot det jeg vil argumentere for, men hans definisjon fremstår som utydelig, fordi den ikke kombineres med det arkeologiske materialet. På grunn av dette kan territorielle enheter være hva som helst. Den eneste forskeren som definerer sin kategori og kombinerer dette med det arkeologiske materialet på en tilstrekkelig og forståelig måte, er M. Dimitrijevic i hans kategorisering av Daorsi som sosioøkonomisk nettverk.¹⁷¹ Mangelen på definisjoner generelt er en enorm utfordring ikke bare i kategoriseringen av disse gruppene, men også ellers, som gjør det vanskelig for

---

¹⁶⁸ Dzino, 2014, 60.

¹⁶⁹ Maric, 1996.

¹⁷⁰ Marijan, 2001, 145.

¹⁷¹ Dimitrijevic, 2018.

forskere å forstå hva forfatter egentlig mener. Det at man bruker forskjellige begreper når man sannsynligvis mener det samme, slik som B. Marijan gjør når han peker på eksistensen av krigsaristokrati, stammearistokrati og slektsaristokrati er dessuten med på å forvirre enhver forsker.¹⁷²

Denne situasjonen, med unntak av enkelte forskere, er igjen et produkt av kulturhistorisk arkeologi. Som jeg påpekte i forrige kapittel, var det først med prosessuell arkeologi at arkeologene virkelig satte fokus på sosiopolitisk organisering og dermed også på definisjoner kombinert med arkeologien slik som neo-evolusjonær teori er et eksempel på.¹⁷³ For det fjerde er poengteringen om at Hekataios fra Miletos var den første som nevnte Daorsi i Vest-Balkan problematisk seg selv, fordi denne påstanden ikke er sann. Hekataios fra Miletos nevnte en annen Daorsi som bodde i trakiske områder. Dette underbygges av at både Herodot og Tukydid nevnte Daorsi i trakiske områder.¹⁷⁴ Derfor er den første som nevner Daorsi Polybios. For det femte, og nært knyttet til fjerde utfordring, nevnes andre grupper i tilknytning til nedre Neretva av eksempelvis Pseudo-Skylax før Daorsi nevnes av Polybios, altså Manioi og Nestoi.¹⁷⁵ Men forskerne har ofte ignorert Manioi og Nestoi. Man må slutte å ignorere Manioi og Nestoi, fordi slik som jeg vil vise, er de viktige i forståelsen av regionen.

2.3. Veien videre

Jeg skal bygge på eksisterende forskning om at Daorsi kan plasseres i nedre Neretva, men det er viktig å skille mellom Daorsi og føderasjonen Daorsi. Daorsi var en sosiopolitisk gruppe som var tilknyttet det jeg har kategorisert som Stolac-enheten med senteret på Osanjici. Føderasjonen Daorsi var flere større sosiopolitiske grupperinger med egne identiteter som inkluderte det jeg har betegnet som Stolac-, Ljubuski-, Neum-, Peljesac-, Citluk-, og Polog-enhetene. Stolac-enhetens aristokrati/høvding hadde satt de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold og dermed oppkalt selve føderasjonen. Osanjici var føderasjonens hovedsenter. Kart 1 uttrykker enhetene som var med i føderasjonen Daorsi. Gode analogier til føderasjonen Daorsi, er de greske hegemoniske ligaene, der en gruppe er leder over andre grupper.¹⁷⁶ Derfor er det nødvendig å referere til Daorsi og føderasjonen Daorsi i forklaringen av hva slags ideer jeg skal videreføre, men i de fleste tilfeller klargjøre. Ideen om at fjellfestningene og nekropolene var tilknyttet hverandre og at de kan kobles til utvidede familiehusholdninger, er noe jeg kommer til å bearbeide videre.¹⁷⁷ B. Marijan sin analyse av områdene øst for elven

---

¹⁷² Marijan, 2001, 143-145, 162.

¹⁷³ Diepeveen-Jansen, 2001, 3.

¹⁷⁴ Herodot 7.110; Thukydid 2.101; Dragicevic, 2016, 114-115

¹⁷⁵ Pseudo-Sylax, 22-25.

¹⁷⁶ Budin, 2004, 203-206.

¹⁷⁷ Marijan, 2001, 120.

Neretva, der han foreslår en slags lagdeling allerede på slutten av bronsealderen og/eller begynnelsen av jernalderen, at det er mulig å gjenkjenne krigere på 600- og 500-tallet fvt. og eksistensen av stammearistokrati, slektsaristokrati eller krigsaristokrati på slutten av 500-, 400- og 300-tallet fvt. basert på deler av disse krigerne (ikke alle), er noe jeg skal videreføre.¹⁷⁸

Forskjellen er at jeg kommer til å bruke Big Man-konseptet til å tilnærme meg det arkeologiske materialet frem til 500-tallet fvt. og aristokrat/høvdingdømme-konseptet fra slutten av 500-tallet fvt. og fremover. Begge konseptene kommer jeg også til å bruke umiddelbart vest for elven Neretva, altså for Ljubuski, Citluk og Polog. B. Marijan sitt forslag om at middelhavsnettverkene var viktige i forsterkelsen av lagdelingsprosessene skal jeg videreføre, men forskjellen er at jeg skal forklare hvorfor de var så viktige.¹⁷⁹ Forslaget om at maktgrunnlaget til Daorsi og føderasjonen Daorsis elite var handel, skal jeg videreføre og bearbeide videre.¹⁸⁰ Påstanden om at Osanjici var senteret og hovedsenteret til det jeg har kategorisert som Daorsi og føderasjonen Daorsi, skal jeg videreføre.¹⁸¹ Osanjici var derimot ikke det eneste senteret innenfor føderasjonen Daorsi, siden det fantes flere sentre. Jeg har allerede gått inn på hva som var Daorsis og føderasjonen Daorsis styresfære. Dette kan tolkes som en videreføring av debatten om Daorsis territorier. Men forskjellen på de andre forskerne og meg, er at jeg vil argumentere for at Daorsi og føderasjonen Daorsi var først og fremst grupper av mennesker og ikke territorielle enheter.

Det er først da Daorsi ble *civitas peregrina* under keiser Augustus at man kan tolke dem som en territoriell enhet. Tolkningen av det Daorsis mynter fremstiller skal jeg videreføre, samt at de kan dateres til første halvdel av 100-tallet fvt.¹⁸² Det samme skal jeg gjøre i påstanden om at *DAORSON* refererer til en gruppe, men i mitt tilfelle ikke bare en gruppe, altså Daorsi, men også en annen gruppe, altså føderasjonen Daorsi.¹⁸³ I tillegg til å videreføre ideen om at maktgrunnlaget til Daorsi og føderasjonen Daorsis eliter var handel, vil jeg videreføre ideen om at handel var viktig for deres økonomi og at de fungerte som mellommenn mellom kyst, altså Middelhavet, og innland.¹⁸⁴ Forestillingen om at Issa/Pharos og føderasjonen Daorsi hadde handelsrelasjoner med hverandre, skal jeg videreføre og bearbeide videre.¹⁸⁵ Videre

---

¹⁷⁸ Marijan, 2001, 100, 143-144, 162.

¹⁷⁹ Marijan, 2001, 100.

¹⁸⁰ Vasilj, Culjak og Paponja, 2012, 51.

¹⁸¹ F. eks: Basler, 1971, 333; Cambi, 1993, 42; Maric, 1996, 11; Zaninovic, 2003, 282; Pasic og Maric, 2007, 169; Vasilj, 2019, 113.

¹⁸² Dzino, 2007, 71; Dragicevic, 2016.

¹⁸³ Rendic Miocevic, 1965, 87-88.

¹⁸⁴ Basler, 1971, 335; Skegro, 1999, 145-146; Zaninovic, 2003, 281; Maric, 2014, 125-126; Dragicevic, 2016, 108.

¹⁸⁵ Zaninovic, 2003, 281-282; Lindhagen, 2020, 348.

skal jeg videreføre tanken til Z. Maric om viktigheten av Naronas for Osanji og føderasjonen Daorsi.¹⁸⁶ Men jeg skiller meg fra Z. Maric i at jeg ikke mener at det var Naronas som bidro til senteret på Osanji.

D. Dzino og M. Dimitrijevic sin diskusjon om identitet skal jeg videreføre i denne masteroppgaven, men med nye perspektiver.¹⁸⁷ Dessuten skal jeg tilføre debatten om identitet på *civitas peregrina* Daorsi. Samtidig skal jeg videreføre ideen om at føderasjonen Daorsi var en del av det illyriske kongedømmet og at de hadde stor uavhengighet, men jeg kommer til å bearbeide denne ideen videre.¹⁸⁸ Videre skal jeg videreføre debatten om føderasjonen Daorsis forhold til Roma etter at det illyriske kongedømmet kollapset i 168/167 fvt.¹⁸⁹ Jeg er helt enig i at det var føderasjonen Delmatae som ødela Osanji, men jeg kommer til å argumentere sammen med M. Zaninovic og A. Lindhagen om at Osanji ble ødelagt og forlatt i midten av 100-tallet fvt., mer konkret i begynnelsen av 150-årene fvt.¹⁹⁰ Videre skal jeg videreføre ideen om at senteret til Daorsi flyttet fra Osanji til Stolac etter Osanji sin ødeleggelse.¹⁹¹ Jeg kommer til å videreføre ideen til forskerne som mener at romerske Diluntum kan lokaliseres i dagens Stolac.¹⁹² Samtidig skal jeg videreføre ideen om at romerne og Daorsi var alliert med hverandre og fortsatte å ha et godt samarbeid også etter 150-årene fvt., men allianseforholdet impliserte at Daorsi hadde en klientstatus ovenfor Roma.¹⁹³ At Daorsi var en egen *civitas peregrina*, at de hadde eget territorium og at det finnes kontinuitet mellom *civitas peregrina* Daorsi og municipium Diluntum, kommer jeg til å videreføre i denne masteroppgaven.¹⁹⁴

Jeg kommer likevel til å skape en tydeligere forståelse av *civitas peregrina* Daorsi gjennom analogier fra resten av den romerske verden, samt gå nærmere inn på elitenes makt og identitet generelt. Til slutt er det viktig å understreke at jeg er enig i at de som tilhørte Daorsi og føderasjonen Daorsi tok imot greske elementer. At man ikke finner romerske elementer i Daorsis og føderasjonen Daorsis "områder," er forståelig sett i lys av at forskerne nesten utelukkende har fokusert på Osanji i sin forskning. Som jeg allerede forklarte, vil jeg argumentere for at lokaliteten på Osanji ble ødelagt i begynnelsen av 150-årene fvt. og forlatt. Derfor er det logisk at man ikke vil finne romerske elementer på denne lokaliteten. De

---

¹⁸⁶ Maric, 2000, 40.

¹⁸⁷ Dzino, 2007; Dimitrijevic, 2018.

¹⁸⁸ Maric, 1985, 49.

¹⁸⁹ Maric, 1985, 49; Zaninovic, 2003, 281.

¹⁹⁰ Zaninovic, 1982, fotnote 16 og 17; Zaninovic, 2003, 282; Lindhagen, Report Neretva valley. At ødeleggelsen av lokaliteten på Osanji skjedde av føderasjonen Delmatae se f. eks. Maric, 1996, 29; Zaninovic, 2003, 282; Dzino, 2010, 93.

¹⁹¹ Maric, 1996, 29.

¹⁹² Atanackovic-Salcic, 1979, 10; Bojanovski, 1988, 99-100; Maric, 1996, 29; Marijan, 2000-2001, 24; Busuladzic, 2011, 105; Maric, 2014, 135-136.

¹⁹³ Dzino, 2010, 76; Dzino og Domic Kunic, 2013, 108.

¹⁹⁴ Bojanovski, 1988, 88-102.

romerske elementene etter 150-årene fvt. vil man heller finne i blant annet dagens Stolac. Jeg vil derimot unngå å bruke kategorier som hellenisering og romanisering, som er relatert til hverandre. Begrunnelsen er at begge kan tolkes som videreføring av kulturhistorisk arkeologi, der det fremstår som om mer komplekse kulturer sprer seg naturlig på mindre komplekse.¹⁹⁵ Istedenfor kommer jeg til å vise hvordan aristokratene/elitene i området jeg studerer utnyttet samhandlingene med grekerne og romerne til å konstruere og opprettholde sin makt.

2.4. Delkonklusjon

Jeg har beskrevet hvordan Daorsi har blitt forstått til nå, hva som er de grunnleggende utfordringene ved denne forståelsen og veien videre. I neste kapittel skal jeg gi et nytt perspektiv på statsutviklingen til nedre Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten fra 750 fvt. frem til dannelsen av gruppen og føderasjonen som senere går under navnet Daorsi basert på prosessuell og post-prosessuell arkeologi. Samtidig vil det skape grunnlaget i forsøket på å svare på andre og tredje problemstilling.

---

¹⁹⁵ I. Vranic, 2014.

3. Nedre Neretva frem til sørvestlig deler av Kotorbukten fra 750 til 300-tallet fvt.

I dette kapittelet skal jeg svare på min første problemstilling, der jeg skal analysere statsutviklingen til nedre Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten fra 750 fvt. frem til dannelsen av gruppen og føderasjonen som senere opptrer under navnet Daorsi. Fra 750 til 500-tallet fvt. kommer fokuset i analysen til å være begge sider av de sørlige delene av elven Neretva, samt områdene frem til sørvestlige deler av Kotorbukten. Fra 500-tallet fvt. kommer mitt hovedfokus til å være på områdene øst for elven Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten. Jeg kommer også til å ha et kort underkapittel om utviklingen til områdene direkte vest for elven Neretva fra slutten av 500-tallet fvt. Analysen av områdene vest for elven Neretva fra slutten av 500-tallet fvt. vil derimot ikke være like omfattende som områdene øst for elven. Det er viktig å understreke at analysen av områdene i tidsperioden mellom 750 til 500-tallet fvt., kan reflektere hvordan det kan ha vært også før 750 fvt., altså tilbake til deler av bronsealderen. Begrunnelsen er at overgangen mellom bronsealder og jernalder kjennetegnes av kontinuitet i alle aspekter med unntak av bruken av jern.¹⁹⁶ På grunn av den kronologiske begrensningen, vil empirien hovedsakelig begrense seg til perioden mellom 700- til 300-tallet fvt., selv om jeg også vil bruke enkelte arkeologiske lokaliteter som muligens stammer fra bronsealderen, slik som eksempelvis fjellfestninger.

3.1. Små enheter og konkurranse om lederposisjoner fra 750 til 500-tallet fvt.

3.1.1. Utvidede familiehusholdninger/klaner

I eksempelvis en gravhaug kan en eller flere familiehusholdninger har blitt begravd. Grebnice-gravhaugen, som inkluderte flere graver, tilhørte sannsynligvis en familiehusholdning. Gravhaug IV i Gubavica, som jeg også vil gå inn på, inkluderte flere graver som kan ha tilhørt en eller flere familiehusholdninger. Både vest og øst for elven Neretva var det vanlig at en familie ble begravd i samme grav, selv om det finnes unntak.¹⁹⁷ Dette uttrykker viktigheten av familiehusholdningen i menneskenes liv. Derfor vil analysen starte med familiehusholdningen. Arkeologene T. Earle og K. Kristiansen fremhever hvordan husholdningen var “the locus of everyday life and the producer of most of the activities and things that archaeologists recover.”¹⁹⁸ Til tross for dette understreker J. Hill at husholdninger ikke kan overleve i isolasjon.¹⁹⁹ Derfor samarbeidet husholdningene med hverandre når det kommer til forsvar og andre praktiske aktiviteter, slik som jordbruk, keramikkproduksjon og metallurgi. Summen av familiehusholdningene utgjorde det jeg har kategorisert som utvidede

---

¹⁹⁶ Marijan, 2001, 43.

¹⁹⁷ Marijan, 122-123, 136-137, 153, 161, fotnote 40.

¹⁹⁸ Earle og K. Kristiansen, 2010, 49.

¹⁹⁹ Hill, 2011, 250.

familiehusholdninger. Utvidede familiehusholdninger kan sammenlignes med klaner, altså mennesker som antok at de hadde en felles stamfar/stammor.²⁰⁰ Basert på analogier med eksempelvis Gallia, kan man ta utgangspunkt i at de utvidede familiehusholdningene/klanene hadde egne navn.²⁰¹ Dette var de viktigste sosiopolitiske enhetene frem til 500-tallet fvt.

3.1.2. Utvidede familiehusholdninger/klaner og fjellfestninger/nekropoler

Slik som blant annet B. Marijan har påpekt, finnes det en sammenheng mellom det jeg har kalt for utvidede familiehusholdninger, deres bosettinger, fjellfestninger og nekropoler.²⁰² I lys av min påstand ovenfor om at de utvidede familiehusholdningene/klanene var de viktigste enhetene frem til 500-tallet fvt., er det viktig å gi mer oppmerksomhet til forholdet mellom utvidede familiehusholdninger/klaner, bosettinger, fjellfestninger og nekropoler enn det har blitt gjort til nå i området jeg studerer. Men som jeg vil vise senere, var de utvidede familiehusholdningene/klanene fortsatt sentrale også etter 500-tallet fvt. til tross for dannelsen av stabile store enheter. Fjellfestningene ble bygget siden bronsealderen og de kan tolkes som et uttrykk da menneskene gradvis begynte å bo fast ved spesifikke områder sammenlignet med tidligere da menneskene hadde en halvnomadisk livsstil i begynnelsen av bronsealderen.²⁰³ Hvis man undersøker hvor fjellfestningene er lokalisert, vil man se at de ofte er lokalisert ved jordbruksflekker. Samtidig er flere av dem lokalisert ved større jordbruksområder. Situasjonen er ikke særegen for området jeg studerer.

Figur 5: En av fjellfestningene i nærheten av Stolac (Sarafanje).

²⁰⁰ Hylland-Eriksen, 2010, 108

²⁰¹ Roymans, 1990, 19; Fernandez-Gotz, 2014, 51.

²⁰² Marijan, 2001, 120.

²⁰³ Covic, 1999, 19-20.

Arkeologen I. Brown, som har forsket på fjellfestningene i England og Wales, påpeker hvordan det ofte er en korrelasjon mellom jordbruksområder og fjellfestninger i dagens Wales.²⁰⁴ Begrunnelsen er at de utvidede familiehusholdningene/klanene valgte å etablere seg i levedyktige områder, som sikret dem uavhengighet. At de utvidede familiehusholdningene/klanene hadde mulighet til å bygge relativt omfattende fjellfestninger og nekropoler, underbygges av J. Chapman, R. Shiel og S. Batovic, som har studert det før-romerske Zadar og omegn i dagens Kroatia. De forklarer følgende: “Most of the Dalmatian forts could have been constructed by relatively small work forces drawn from the local kin group or breeding network, rather than through the use of slavery or corvee labour.”²⁰⁵ I noen tilfeller kan fjellfestningene i seg selv ha fungert som bosettinger, mens de fleste ganger ikke. Arkeologen M. Rasic, som særlig har forsket på før-romerske og romerske Ljubuski, mener at bosettingene vanligvis var lokalisert ved foten av fjellene, altså under fjellfestningene.

Dette underbygges gjennom at forskerne ofte dokumenterer arkeologiske materialer ved foten av fjellene. Med andre ord mange av antikkens bosettinger vi i dag ikke kjenner til, var sannsynligvis lokalisert ved foten av fjellene, altså sannsynligvis under fjellfestningene, der man finner dagens bosettinger.²⁰⁶ Fjellfestninger som ikke ble brukt som bosettinger, kan kanskje ha hatt en annen praktisk rolle. De kan potensielt ha fungert som skjulesteder og/eller steder for sammenkomster for de utvidede familiehusholdningene/klanene, slik man har foreslått for fjellfestninger i andre regioner i Europa.²⁰⁷ Jeg vil likevel innvende at fjellfestningene, både bebodde, men særlig ikke-bebodde, i de fleste tilfeller hadde en sterkere symbolsk enn praktisk betydning for de utvidede familiehusholdningene/klanene. Den symbolske betydningen kan også tilføres nekropolene. Deres symbolske betydning kan ha blitt uttrykket gjennom legitimering av krav på jordbruksområder. Det å legitimere krav på jordbruksområder var viktig i lys av at det fantes andre utvidede familiehusholdninger/klaner i regionen, uttrykt gjennom andre fjellfestninger og nekropoler, og sannsynligvis fellesområder, altså elver, hav, skog og beiteområder. A. Johnson og T. Earle forklarer at i situasjoner der man ikke har institusjoner som garanterer tilgang til land gjennom det juridiske, er en av måtene å legitimere krav på land gjennom å vise til forfedrenes tilknytning til dem.²⁰⁸

Fjellfestningene og nekropolene kan derfor tolkes som synlige symboler på koblingen mellom de utvidede familiehusholdningene/klanene, forfedrene og områdene. På den ene siden kan

---

²⁰⁴ Brown, 2009, 190.

²⁰⁵ Chapman, Shiel og Batovic, 1996, 175.

²⁰⁶ Personlig kommunikasjon med Rasic.

²⁰⁷ Thurston, 2009; Diepeveen-Jansen, 2001, 66.

²⁰⁸ Johnson og Earle, 2000, 131.

det tenkes at fjellfestningene var en manifestasjon av klanene og deres grunnleggere, altså forfedrene som i utgangspunktet etablerte seg i områdene og bygget fjellfestningene. Samtidig var fjellfestningene en synlig måte de utvidede familiehusholdningene/klanene kunne signalisere plass ved spesifikke jordbruksområder.²⁰⁹ På den andre siden kan nekropolene ha vært med på å styrke båndene mellom utvidede familiehusholdninger, forfedre og områder, fordi forfedrene var begravd i områdene som de utvidede familiehusholdningene/klanene brukte og bodde i. Dessuten var både fjellfestningene og nekropolene konstante påminnelser på de utvidede familiehusholdningenes/klanenes felles historie, fordi menneskene levde blant dem. Dette kan ha vært en av flere aspekter som reproduserte relasjonen mellom de utvidede familiehusholdningene/klanene, forfedrene og områdene. Kart 5 er et godt eksempel på tilknytningen mellom utvidede familiehusholdninger/klaner, fjellfestninger/nekropoler og jordbruksområder.

Kart 5: Fem forskjellige fjellfestninger som er lokalisert i et relativt lite område mellom dagens Ljubuski og Capljina (D. Behram, Google Earth).

Dette er et relativt lite område, som er lokalisert mellom Capljina og Ljubuski i Bosnia-Hercegovina. Man finner fem forskjellige fjellfestninger med tilhørende nekropoler, som er lokalisert ved mindre jordbruksområder. K. Bursic Matijasic, som har forsket på fjellfestningene i dagens Istria i Kroatia, forklarer hvordan ulike former på fjellfestningene kan forklares av terrenget til fjellet som fjellfestningene ble bygget på.²¹⁰ Ulike størrelser på fjellfestningene kan kanskje forklares av populasjonsstørrelse, slik K. Bursic Matijasic

²⁰⁹ Dzino, 2011, 202.

²¹⁰ Bursic Matijasic, 2008, 81.

implisitt påpeker.²¹¹ Det er viktig å understreke at det vi ser i dag er hvordan fjellfestningene så ut da de endelig ble forlatt praktisk og symbolsk. Det er ikke nødvendigvis slik at alle fjellfestningene ble bygget samtidig. Jeg foreslår at når det ble for mange mennesker i et bestemt område, valgte noen familiehusholdninger å flytte til et nytt område. Det som etterfulgte var byggingen av fjellfestninger og nekropoler, som skulle være synlige manifestasjoner på sammenhengen mellom utvidede familiehusholdninger/klaner, forfedre (i utgangspunktet dem selv) og områder.

Figur 6: Samme fjellfestning som på figur 5, men sett fra et annet perspektiv (Sarafanje).

3.1.3. Forholdet mellom de utvidede familiehusholdningene/klanene

Det kan tolkes som at fjellfestningene og tilhørende nekropoler uttrykker et spredt bosettingsmønster, der forskjellige utvidede familiehusholdninger/klaner fremmet territorielle krav mot hverandre. Men det var ikke slik at familiehusholdningene, selv om de tilhørte konkrete utvidede familiehusholdninger/klaner, var isolerte til disse utvidede familiehusholdningene/klanene. Det var stor grad av samhandling i ulike former mellom familiehusholdninger fra forskjellige utvidede familiehusholdninger/klaner. En av de tydeligste formene for samhandling mellom familiehusholdninger, var gjennom ambisiøse individer og deres konkurranse om følger- og klientbaser.

---

²¹¹ Bursic Matijasic, 2008, 87.

3.1.4. Big Men

Ødelagt gravhaug, gravhaug I og gravhaug IV ved Gubavica, gravhaug VIII ved Zdrijelovic og gravhaug I, grav 1 i Grebnice inkluderer ulike former for smykker (fibulaer, nåler, knapper, armbånd og/eller diadem o.l.) og/eller våpen i jern (spydspisser, kniver og/eller sverd) fra før 500-tallet fvt. Smykkene man har funnet i disse gravene fra denne perioden er i bronse og kanskje i jern. Gravhaug IV ved Gubavica og gravhaug I, grav 1 i Grebnice inkluderer også mer særegne former for gjenstander fra før 500-tallet fvt., der eksempelvis førstnevnte inneholder steinsliper og sistnevnte bronsepinsett. Gravhaug Donji Brstanik inkluderer kun brystkasse i bronse, mens gravhaug i Dabrica inkluderer bare leggskinner i bronse.²¹² Det kan også tenkes at lokal keramikk og verktøy i metall var tilknyttet familiehusholdningene/individene som ble begravd i gravene og/eller de utvidede familiehusholdningene/klanene. Det er tydelig at gjenstandene i de nevnte gravene reflekterer individer/familiehusholdninger som hadde høy økonomisk, kulturell og/eller sosial kapital, samt symbolsk kapital og symbolsk makt da de døde og ble begravd.

Økonomisk kapital i form av rikdom, kulturell kapital i form av en distingvert smak, sosial kapital i form av potensielle utvekslings- og/eller alliansepartnere og/eller følger- og/eller klientbaser, samt symbolsk kapital i form av status, ære, prestisje, anerkjennelse o.l. og symbolsk makt som baserer seg på symbolsk kapital. Derfor foreslår jeg at man kan betegne individene som ble begravd i gravene jeg har nevnt ovenfor som Big Men. Begrunnelsen er at ambisiøse individer gjennomførte handlinger som genererte økonomisk, kulturell, sosial og dermed symbolsk kapital og symbolsk makt for dem selv. Jeg skal gå inn på enkelte av disse handlingene senere. Dette bidro til at de tiltrakk følgere og oppnådde lederposisjoner over dem. Følgerne ble etter hvert gjort om til deres klienter. Samtidig kan de ha gjort andre mennesker i utgangspunktet til sine klienter. Dette gjorde at de ble Big Men. Mennesker ble en del av følgerbasen til ett ambisiøst individ mer eller mindre frivillig. Tanken til følgerne var muligens at ved å bli en del av hans følgerbase, ville de ha fått militær sikkerhet gjennom at eksempelvis Big Mannen viste kampstyrke på en ikke-voldelig måte, verdifulle gjenstander fra Big Mannen og/eller gunst fra gudene gjennom Big Mannens ofringer.

Sistnevnte kan ikke undervurderes. A. Stipcevic forklarer hvordan troen på overnaturlige krefter og guder uttrykkes arkeologisk og gjennom romerske innskrifter i Vest-Balkan.²¹³ N. Roymans påpeker i hans studie av Gallia hvordan mennesker har flere ønsker som de ikke

---

²¹² Marijan, 2001, 24-32, 45, 50, 51, 56-61.

²¹³ Stipcevic, 1991, 144.

nødvendigvis kan realisere selv. Dette kan inkludere fruktbarhet, god helse, suksess i jordbruk, unngåelse av naturkatastrofer o.l. Derfor håper mennesker at gudene kan gi støtte. Dette er årsaken til at det gis gaver til gudene via ofringer i håp om at ønskene blir oppfylt.²¹⁴ Siden mennesker kontinuerlig har de samme grunnleggende ønskene, må de kontinuerlig opprettholde gudenes gunst gjennom repeterende ofringer. Man kan tross alt ikke ta gudenes gunst for gitt. Samtidig kan Big Mannen ha ment at han hadde en mellommannsfunksjon mellom følgere/klienter og gudene i form av at han talte på vegne av dem basert på hans ofringer. T. Kaiser og S. Forenbaher har dessuten foreslått at ledere i Vest-Balkan brukte ofringer for å sikre følgernes støtte.²¹⁵ Som jeg påpekte ovenfor, ble følgerne etter hvert gjort om til klienter, fordi de ikke kunne tilbakebetale takknemlighetsgjeldsforholdene til Big Mannen.

Dette bidro til at de måtte gjennomføre ulike former for arbeid for ham. Dette var ikke nødvendigvis negativt for følgerne, fordi slik som jeg allerede har påpekt, fikk de også fordeler av Big Mannen. Som jeg forklarte ovenfor, kan ambisiøse individer, altså Big Men, ha utnyttet kapitalene og siktet seg inn på å oppnå lederposisjoner gjennom å gjøre andre mennesker i utgangspunktet til sine klienter. Mer omfattende klientbaser kan ha vært med på å eksempelvis skape mer omfattende utvekslingsnettverk, som igjen kan ha vært med på å styrke Big Menneses økonomiske, kulturelle, sosiale og dermed symbolske kapital og symbolske makt ytterligere, som igjen tilrettela for flere følgere og klienter. I tillegg kan en Big Man ha klart å utkonkurrere andre Big Men på ulike måter og sette dem i et klientforhold til ham, som igjen utvidet følger- og klientbasen. Ambisiøse individer kan ha arbeidet alene eller i koalisjoner med andre ambisiøse individer både internt og på tvers av de utvidede familiehusholdningene/klanene. Generering av økonomisk, kulturell, sosial og dermed symbolsk kapital og symbolsk makt for en selv, som ble brukt av ambisiøse individer til å oppnå lederskap over følgere og/eller klienter, uttrykkes på forskjellige måter i det arkeologiske materialet.

Den ene måten var gjennom produksjon av egne metallgjenstander og anskaffelsen av ferdigproduserte metallgjenstander, altså smykker/våpen/verktøy. Det er interessant at B. Marijan har lagt merke til "påvirkning," altså det som kan betegnes som nettverk fra et ikke-kulturhistorisk perspektiv, fra nordvest, nord og nordøst (fra/via Delmatae, Pannonia og Glasinac) i denne perioden.²¹⁶ Det er mulig at metallråvarer og/eller ferdigproduserte goder

---

²¹⁴ Roymans, 1990, 75, 84.

²¹⁵ Kaiser og Forenbaher, 2005, 29.

²¹⁶ Marijan, 2001, 52-55, 64.

kom fra disse retningene. Funn av en metallform til produksjon av økser ved en fjellfestning ved Mokro i Siroki Brijeg i Bosnia-Hercegovina fra bronsealderen indikerer at produksjon av metallgjenstander foregikk internt i de utvidede familiehusholdningene/klanene.²¹⁷ Studier fra Afrika sør for Sahara har dessuten vist at en håndverker både kunne smelte og smi gjenstander i bronse og jern.²¹⁸ Smykkene/våpnene/verktøyene kan ha blitt vist frem på sammenkomster, brukt i gaveutvekslinger og/eller religiøse ofringer, som genererte følgere og klienter. Religiøse ofringer kommer til uttrykk gjennom det såkalte metall-lageret ved Krehin Gradac i Citluk i Bosnia-Hercegovina. Her har man funnet prestisjefulle gjenstander av bronse fra 700-tallet fvt., som kan ha blitt ofret i sprekke til et fjell.²¹⁹ Videre var lokal keramikkproduksjon og/eller importert keramikk et annet tiltak.

Keramikken kan ha blitt brukt til visninger i sammenkomster, gaveutvekslinger og/eller ofringer som tiltrakk følgere og skapte klienter. I tillegg kan byggingen av større fjellfestninger, som klart skilte seg ut i størrelse sammenlignet med de mindre fjellfestningene, ha vært med på å generere kapitaler og følgere. Fjellfestningen Vrsnik, som uttrykkes på figur 7, er et godt eksempel på dette. Det finnes ingen indikasjoner på at Vrsnik fungerte som et senter. Det faktiske senteret utviklet seg få kilometer unna Vrsnik, nemlig på Osanjici. Siden det finnes få eksempler på fjellfestninger som kan sammenlignes med Vrsnik i størrelse, foreslår jeg at dette ikke var en vanlig måte å generere kapitaler og symbolsk makt. Gravhaugen i Grebnice, som sannsynligvis tilhørte en familiehusholdning, uttrykker hvordan kapitalene kan ha gått i arv fra far til sønn, fordi her finner man smykker og våpen i løpet av hele 600-tallet fvt. og etter.²²⁰ Faren kunne tross alt ha forsøkt å tilrettelegge for at sønnen arvet de forskjellige kapitalene, som tilrettela for lederposisjoner over følger- og klientbaser. Imidlertid er det vanskelig å se hvordan enkelte Big Men og/eller koalisjoner av Big Men kan ha monopolisert tilgangen til lederposisjoner over store stabile klientbaser, som ville ha tilrettelagt for stabile store enheter som kan sammenlignes med situasjonen fra slutten av 500-tallet fvt. øst for elven Neretva.

Individer/familiehusholdninger oppnådde kapitaler, symbolsk makt og lederposisjoner over følger- og klientbaser basert på handlinger som var tilgjengelige for andre å bruke også. Dette var med på å motvirke at enkelte Big Men og/eller koalisjoner av Big Men fikk monopolisert tilgang til lederposisjoner over store følger- og klientbaser, som reflekteres i kategorien stabile

---

²¹⁷ Covic, 1999, 23.

²¹⁸ Childs og Herbert, 2005, 287.

²¹⁹ Covic, 1985, 448; Arheoloski Leksikon BiH, 1988, 301 (24.226).

²²⁰ Marijan, 2001, 24-30, 122, 136-137, 56-64, 66-72, 74-84, 86-103.

store enheter. Derimot tilrettela situasjonen for konkurranse mellom flere ambisiøse individer, altså potensielle/eksisterende Big Men om kapitaler, symbolsk makt og dermed lederposisjoner over hverandre, samt følger- og klientbaser. Derfor foreslår jeg at på samme måte som man hadde flere titalls utvidede familiehusholdninger/klaner, uttrykt gjennom fjellfestningene/nekropolene, og x-antall familiehusholdninger internt i de utvidede familiehusholdningene/klanene, kan det tenkes at det fantes mange ambisiøse individer.

Figur 7: Fjellfestningen Vrsnik (Sarafanje).

Disse kan ha konkurrert om å sette hverandre i klientforhold og/eller om de samme følger- og klientbasene. Ambisiøse individer ville ha kjempet om lederposisjoner over følger- og klientbaser frem til de forsto at det ikke lenger var mulig. Omfanget av konkurransen om lederposisjoner over følger- og klientbaser uttrykkes gjennom gravhaug I og gravhaug IV ved Gubavica, som inneholder gjenstander fra 600-tallet fvt. og ligner på hverandre i rikdom i denne perioden.²²¹ På den ene siden kan de indikere to eller flere Big Men som samarbeidet med hverandre i samme koalisjon og som ledet følger- og klientbaser. På den andre siden kan de uttrykke at to eller flere Big Men konkurrerte mot hverandre individuelt eller i koalisjoner om lederposisjoner over følger- og klientbaser, der den ene var etter hvert mer suksessfull enn den andre. Dermed tilrettela situasjonen for mange konkurrenter samtidig, der ingen klarte å etablere monopolisert tilgang til lederposisjoner over store stabile klientbaser som reflekteres i kategorien stabile store enheter.

---

²²¹ Marijan, 2001, 31-32, 56-61.

3.2. Prosessene til stabile store enheter fra 500-tallet fvt.

3.2.1. Endringer i det arkeologiske materialet

Det arkeologiske materialet uttrykker samfunnsendringer fra slutten av 500-tallet fvt. og fremover i områdene øst for elven Neretva. Imidlertid kan det tenkes at endringene som uttrykkes, er et resultat av prosesser som forekom i løpet av 500-tallet fvt. Slik som K. Kristiansen fastslår: “Social and cultural changes cannot be fully observed until they have actually taken place and have materialized. Their genesis in a preceding period is, however, difficult to observe.²²²” Som jeg vil argumentere for fikk man aristokrater med monopolisert tilgang til lederposisjoner over store stabile klientbaser, som reflekteres i kategorien stabile store enheter. Før jeg skal rettferdiggjøre denne påstanden, er det nødvendig å gå grundig gjennom det arkeologiske materialet som uttrykker samfunnsendringer. For det første fikk man graver med gjenstander som tydelig skiller seg ut sammenlignet med tidligere og daværende periode i rikdom og mangfold. Disse gjenstandene stammer hovedsakelig fra 400- og 300-tallet fvt.

Det gjelder gravene som kan kategoriseres som Zakotorac, Vranjevo Selo, Radimlja-Konstica og Kacanj.²²³ Gravene inneholder ikke bare smykker i bronse, smykker i jern, våpen i jern og/eller lokal keramikk. De inneholder også illyriske hjelmer, gresk vinservise i keramikk og/eller metall, smykker i sølv, rav- og glassperler. En av de illyriske hjelmene og deler av den greske vinservisen fra Vranjevo Selo uttrykkes i figur 8 og 9. De nevnte gjenstandene kan betegnes som en pakke, fordi man vanligvis finner dem i rike graver fra 400- og 300-tallet fvt. Imidlertid inneholder enkelte av dem mer særegne gjenstander, slik som steinperler i Kacanj. Samtidig finnes det variasjoner når det kommer til hva gravene inkluderte av det jeg har betegnet som pakken. Zakotorac inneholdt alle gjenstandene jeg har kategorisert som pakken. Det er usikkert fra rapportene om Kacanj og Radimlja-Konstica inneholdt lokal keramikk. Ellers inneholdt ikke Radimlja-Konstica illyriske hjelmer eller smykker i jern og det er usikkerhet om det inneholdt våpen i jern. Vranjevo Selo inneholdt ikke lokal keramikk, smykker i sølv, smykker i jern og glassperler. Uavhengig av forskjellene blant disse gravene, er det tydelig at enkelte familiehusholdninger/individer klarte å akkumulere mer økonomisk, kulturell, sosial, symbolsk kapital og symbolsk makt sammenlignet med tidligere og daværende periode (400- og 300-tallet fvt.).

---

²²² Kristiansen, 1998, 26.

²²³ Maric, 1977; Marijan, 2001, 34-35, 86, 120-121; Blečić Kavur og Milicević-Capek, 2011; Perkić, Dizdarević og Potrebica, 2021.

Figur 8: En av de illyriske hjelmene som ble funnet i Vranjevo Selo (M. Blečić Kavur og A. Pravidur, 2012).

Figur 9: Deler av den greske vinservisen som ble funnet i Vranjevo Selo (M. Blečić Kavur og I. Milicević-Capek, 2011).

Sistnevnte underbygges gjennom gjenstandene som ble funnet i Radimlja-Konstica, Radimlja-Vojvodina og Milutinovica ograda som ligger i nærheten av hverandre og er fra samme periode (400- og 300-tallet fvt.). Radimlja-Konstica inkluderte smykker i bronse, muligens våpen i jern, gresk vinservise, smykker i sølv, glass- og ravperler. Radimlja-Vojvodina inneholdt smykker i bronse og en glassperle og Milutinovica ograda inkluderte kun smykker i

bronse.²²⁴ Det betyr at familiehusholdningen som ble begravd i Radimlja-Konstica oppnådde høyere økonomisk, kulturell, sosial, symbolsk kapital og symbolsk makt enn dem som ble begravd i de andre gravene. Man kan betegne de rikere gravene for aristokratigraver og diskusjonen jeg kommer til å ha i løpet av kapittelet, kommer til å rettferdiggjøre dette. Den greske vinservisen som man finner øst for elven Neretva ble ifølge arkeologene M. Blečić Kavur og I. Milicevic-Capek produsert i verkstedene i Epirus. Disse verkstedene imiterte greske former for vinservise i keramikk og metall. De samme arkeologene avviser likevel ikke at deler av den greske vinservisen kan ha kommet fra sør-italiske verksteder.²²⁵

Samtidig har forskerne som har utgravd Zakotorac-graven foreslått at den greske vinservisen/keramikken stammer fra verkstedene i dagens Hellas, Italia og Magna Graecia.²²⁶ Slik som M. Mise et. al. implisitt påpeker, er vinservise tilkoblet vinkonsumering.²²⁷ Funn av fragment av en amfora og to fragmenter av muligens samme pithos fra 6/5 århundre fvt. på Osanjići, støtter påstanden om import og konsumering av vin.²²⁸ Rav som råvare kom fra Baltikum, men verkstedene i dagens Italia var de mest aktive produsentene av ravsmykker på 500-, 400- og begynnelsen av 300-tallet fvt.²²⁹ Det har blitt foreslått at de illyriske hjelmene ble produsert i Apollonia, Epidamnos, Makedonia og/eller lokalt.²³⁰ Det er fortsatt usikkert hvor glassperlene kom fra, men glass som råmateriale kan ha kommet fra Egeerhavet, spesielt Makedonia, Italia eller andre steder fra Middelhavet.²³¹ Ifølge B. Marijan ble smykkene i sølv introdusert av middelhavsnettverkene.²³² Flere av smykkene man finner i gravene øst for elven Neretva stammer eller er inspirert av smykkene som karakteriseres som Glasinac- og nordvestlige-typer.²³³ Dette indikerer en form for kontinuitet med de eksisterende innlandsnettverkene.

Det kan legges til grunn at enkelte av de nevnte gjenstandene hadde en spesiell symbolsk/magisk kraft som ikke kunne sammenlignes med lokale goder og kanskje goder fra innlandet. Den magiske/symbolske kraften til vin har blitt foreslått/påpekt av B. Qviller og for rav av A. Palavestra og V. Krstić.²³⁴ For det andre fikk regionen sentre. Som jeg påpekte i kapittel en, er sentre et viktig kjennetegn ved høvdingdømmer. Riktignok er det mest bevis for

---

²²⁴ Marijan, 2000-2001, fotnote 32; Marijan, 2001, 31, 120.

²²⁵ Blečić Kavur og Milicevic-Capek, 2001, 70, fotnote 49.

²²⁶ Perkic, Dizdar og Potrebica, 2021, 99.

²²⁷ Mise et. al., 2020, 2.

²²⁸ Maric, 1977, 41, 44.

²²⁹ Palavestra og Krstić, 2006, 32-34, 45; Marijan, 2001, 118.

²³⁰ Marijan, 2001, 94; Vasic, 2010, 41; Blečić Kavur og Pravidur, 2012, 84-85.

²³¹ Personlig kommunikasjon med Blečić Kavur.

²³² Marijan, 2001, 143.

²³³ Marijan, 2001, 102; Jasarevic, 2014, 75.

²³⁴ Qviller, 2004, 34-40; Palavestra, 1994, 49-50; Palavestra og Krstić, 2006, 25.

aktivitet på sentrene fra 300-tallet fvt., slik som på Osanjici, men jeg vil likevel argumentere for at sentrene allerede eksisterte fra slutten av 500-tallet fvt. Denne påstanden støttes gjennom øyen Vis, som ligger rett utenfor nedre Neretva. Arkeologen B. Kirigin, en av de fremste forskerne på de greske bosettingene i dagens Kroatia, forklarer hvordan Vis hadde fem fjellfestninger. Fra slutten av 500- og på 400-tallet fvt. utviklet en av disse fjellfestningene seg til å bli den viktigste, nemlig Talez. Talez kontrollerte hele øyen fra slutten av 500- og på 400-tallet fvt.²³⁵ Talez kan derfor tolkes som et senter. At man kan argumentere for eksistensen av sentre allerede fra slutten av 500-tallet fvt., er ikke rart sett i lys av at sentrene representerte “expression of more unequal societies,²³⁶” slik det også uttrykkes gjennom aristokratigravene. Jeg foreslår at åpningen av omfattende middelhavsnettverk var en grunnleggende faktor til dannelsen av aristokrater med monopolisert tilgang til lederposisjoner over store stabile klientbaser.

3.2.2. Åpningen av omfattende middelhavsnettverk

I 626/625 fvt. ble Epidamnos/Dyrrhacium grunnlagt av Korkyra og Korinth.²³⁷ Videre grunnla Korinth og muligens Korkyra Apollonia i perioden mellom 600 til 590 fvt.²³⁸ Historikeren P. Cabanes peker implisitt på at Korinth og Korkyra siktet på å kontrollere de maritime rutene mot de nordlige delene av Adriaterhavet. Samtidig understreker han at Epidamnos/Dyrrhacium og Apollonia fungerte som transittpunkter.²³⁹ Videre finnes indikasjoner på at atenerne var aktive i Adriaterhavet på 500-tallet fvt., der de fikk tilgang til korn fra Adria.²⁴⁰ P. Cabanes forklarer hvordan dominerende “winds, as well as sea currents and the possibilities of finding a coastal shelter, had always forced seamen to navigate along the eastern coasts before reaching (from the Dalmatian and Zadar islands) the trading posts of Adria and Spina in the Po plain.²⁴¹” Dette kan ha tilrettelagt for handelsrelasjoner mellom grekerne og lokalbefolkningen øst for elven Neretva og frem til sørvestlige deler av Kotorbukten. Man må heller ikke glemme de greske bosettingene i dagens Italia, særlig i lys av produksjonssentrene for smykker i rav og gresk vinservise.

L. Borsic, D. Dzino og I. Radic Rossi forklarer hvordan nylige maritime funn viser robust handelsaktivitet med Korinth og Sør-Italia/Sicilia i de sørlige delene av Adriaterhavet som startet rundt 6/5 fvt. århundre.²⁴² Videre har man eksempelvis funnet gresk keramikk på

---

²³⁵ Kirigin, 2009, 25; Kirigin, 2010, 119.

²³⁶ Fernandez-Gotz, 2014, 163.

²³⁷ Sasel Kos, 2005; Cabanes, 2008, 165-173; Borsic, Dzino og Radic Rossi, 2021, 19.

²³⁸ Sasel Kos, 2005, 234; Cabanes, 2008, 165-173; Borsic, Dzino og Radic Rossi, 2021, 19.

²³⁹ Cabanes, 2008, 169.

²⁴⁰ Cace og Buntic-Matic, 2010, 69.

²⁴¹ Cabanes, 2008, 169.

²⁴² Borsic, D. Dzino og Radic Rossi, 2021, 18.

fjellfestningen Prenj i nærheten av Stolac som dateres til rundt 600 og 500-tallet fvt.²⁴³ Samtidig er bruken av glass- og ravperler bekreftet i området jeg studerer allerede fra første halvdel av 500-tallet.²⁴⁴ Det er grunn til å tro at grekerne hadde et ønske om å etablere stabile handelsrelasjoner umiddelbart eller etter hvert med befolkningen som var lokalisert i områdene mellom elven Neretva og Kotorbukten på 500-tallet fvt. Dette kan også ha vært en måte for grekerne å unngå mulig piratvirksomhet fra de østlige delene av Adriaterhavet og dekke etterspørselen etter forskjellige goder. Familiehusholdningene fra de forskjellige utvidede familiehusholdningene/klanene hadde stor interesse om å etablere stabile handelsrelasjoner med grekerne for å få tilgang til deres varer. Eierskap og handlinger basert på middelhavsgoder kunne generere økonomisk, kulturell, sosial, symbolsk kapital og symbolsk makt, som igjen genererte følger- og klientbaser.

3.2.3. Monopolisering av goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene

Jeg foreslår at flere koalisjoner av familiehusholdninger/individer, altså Big Men, øst for elven Neretva klarte på en eller annen måte å utvikle særegne vennskapsforhold med grekerne, som gjorde at de etablerte administrerte handelsavtaler og dermed oppnådde monopolisert tilgang til goder fra middelhavsnettverkene. At varer fra middelhavsnettverkene ble monopolisert av et begrenset antall familiehusholdninger støttes av at det ser ut til at importerte middelhavsgoder i kombinasjon, slik som gresk vinservice, rav- og glassperler, er begrenset til få graver. Dette uttrykkes i sammenligningen av gravinnholdet i gravene/gravhaugene Radimlja-Konstica, Radimlja-Vojvodina og Milutinovica ograda, som jeg viste til ovenfor. Hvis goder fra middelhavsnettverkene ikke var monopolisert, ville også gresk vinservice, rav- og glassperler i kombinasjon ha blitt funnet i Radimlja-Vojvodina og Milutinovica ograda. De dominerende koalisjonene brukte monopolet på goder fra middelhavsnettverkene til å også etablere vennskapsforhold med eliter i innlandet.

Dette gjorde de gjennom å gi lokale goder og goder fra Middelhavet til eliter i innlandet mot Glasinac. Godene fra Middelhavet skapte en ny standard for hva slags gaver man skulle gi for å etablere vennskapsforhold med eliter i innlandet. Etter at de dominerende koalisjonene etablerte særegne vennskapsforhold med elitene i innlandet, tilrettela dette for administrerte handelsavtaler, som var igjen gjorde at de dominerende koalisjonene monopoliserte goder fra innlandsnettverkene mot Glasinac. Det har allerede blitt foreslått at området øst for elven Neretva fungerte som transittområde mellom Middelhavet og eksempelvis Glasinac på 500-

---

²⁴³ Marijan, 2001, 70.

²⁴⁴ Marijan, 2001, 80.

og 400-tallet fvt.²⁴⁵ Dette underbygges gjennom funn av blant annet illyriske hjelmer mot/i Glasinac-området av typen III A2-a, som ble brukt på 400- til 300-tallet fvt.²⁴⁶ Uavhengig av om hjelmene ble importert og/eller lokalprodusert, indikerer det en interesse for de som sannsynligvis også inkluderte importerte hjelmer. Videre har arkeologene funnet gresk vinservise mot/i Glasinac-området.²⁴⁷

I tillegg har man funnet ravperler som stammer fra slutten av 500- og begynnelsen av 400-tallet mot/i Glasinac-området.²⁴⁸ Som jeg påpekte ovenfor, har man funnet smykker øst for elven Neretva som kan karakteriseres som Glasinac-typer. Smykkene ble importert og/eller inspirert.²⁴⁹ Det har allerede blitt foreslått at ruten fra Cavtat til innlandet var sentral for handelsvirksomheten. Denne ruten gikk fra Cavtat via Trebinje til Foca i Bosnia-Hercegovina. Fra Foca kan den ha gått i alle retninger, altså mot Visegrad, Sarajevo og Novi Pazar.²⁵⁰ Denne ruten uttrykkes i kart 6. En annen rute som har blitt foreslått er den som gikk fra elven Neretva, men denne måtte ha gått via Nevesinje til Sarajevo.²⁵¹ Som jeg påpekte ovenfor, har B. Marijan lagt merke til fortsatt “påvirkning” fra nordvest i områdene øst for elven Neretva. Som jeg vil argumentere for senere, mener jeg at aristokratene øst for elven Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten, samt elitene på øyene sør for Omis i dagens Kroatia, var en del av samme føderasjon.

På den ene siden kan påvirkningen tolkes i lys av hvordan denne føderasjonen var et transittpunkt for flere områder mot nordvest, altså områder som for en eller annen grunn ikke hadde like god tilgang til middelhavsnettverkene. Eksempelvis hadde ikke området mellom elvene Cetina og Neretva like god tilgang til middelhavsnettverkene, fordi de er blokkert av Biokovofjellene. Det arkeologiske materialet uttrykker at befolkningen i områdene mellom elvene Cetina og Neretva hadde en interesse for middelhavsnettverkene. Dette underbygges gjennom at man har funnet illyriske hjelmer av typen III A2-a, smykker i rav og glass i områdene mellom Cetina og Neretva.²⁵² På den andre siden er det mulig at store deler av områdene mot nordvest også hadde direkte tilgang til middelhavsnettverkene. Fra dette perspektivet kan påvirkningen fra nordvest tolkes i lys av hvordan aristokrater utvekslet prestisjegoder og råvarer med hverandre for å opprettholde sine kapitaler og relasjoner. Aristokratene som tilhørte føderasjonen som strakte seg mellom elven Neretva frem til

---

²⁴⁵ Marijan, 2001, 152; Jasarevic, 2016, 68, 74-75.

²⁴⁶ Blecic Kavur og Pravidur, 2012, 84, 89-90.

²⁴⁷ Parovic-Pesikan, 1985/1986, Babic, 2002; Jasarevic, 2014.

²⁴⁸ Palavestra og Krstic, 2006, 45, 55.

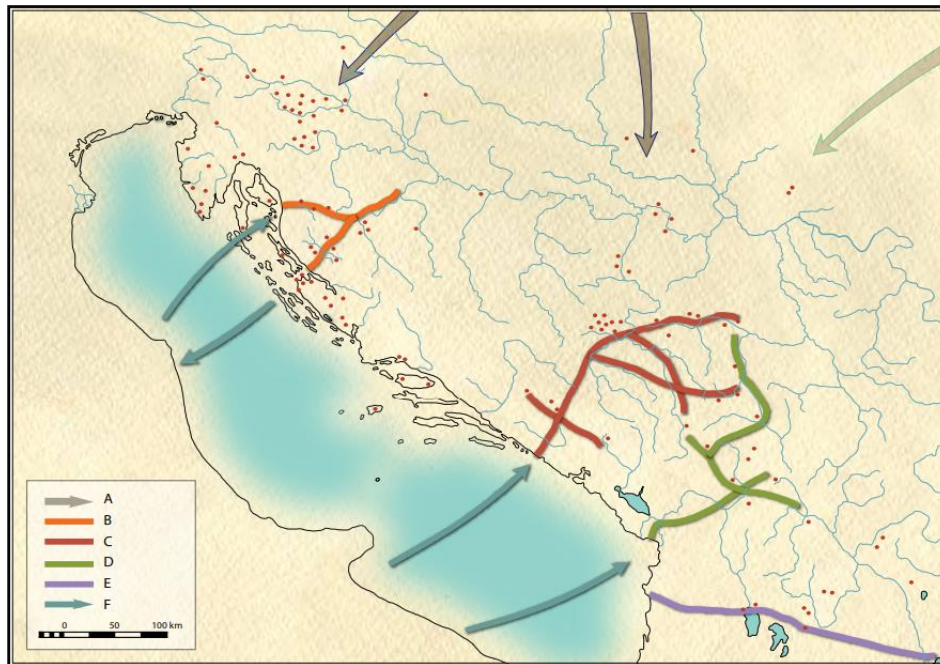
²⁴⁹ Jasarevic, 2014, 75.

²⁵⁰ Bojanovski, 1987; Palavestra og Krstic, 2006, 55; Jasarevic, 2014, 74-75.

²⁵¹ Bojanovski, 1978; Jasarevic, 2014, 74.

²⁵² Covic, 1984, 174; Blecic Kavur og Pravidur, 2012, 95.

sørvestlige deler av Kotorbukten, samt øyene sør for Omis kan ha utvekslet smykker fra Glasinac for smykker fra de nordvestlige områdene.

Kart 6: Ruten som er markert i rødt (C) uttrykker ruten mellom Cavtat/Dubrovnik og innlandet (Palavestra og Krstic, 2006).

Interessen for slike typer av Glasinac-smykker underbygges gjennom at arkeologene har funnet smykker som karakteriseres som Glasinac-typer i områdene mellom eksempelvis Cetina og Neretva.²⁵³ Begge påstander trenger ikke å utelukke hverandre og kan derfor være korrekte. Eksistensen av dominerende koalisjoner med monopolisert tilgang til goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene fra 500-tallet fvt. støttes av Vranjevo Selo-graven. Alle gjenstandene i Vranjevo Selo-graven stammer tydeligvis fra første halvdel av 400-tallet fvt. Den inkluderer gjenstander fra Middelhavet og goder som uttrykker sterke nettverk med Glasinac.²⁵⁴ Dette betyr at det eksisterte stabile tillits-, vennskaps- og handelsforhold mellom de dominerende koalisjonene øst for elven Neretva og grekerne når det kommer til utveksling av goder fra slutten av 500-tallet fvt. Samtidig sikret de dominerende koalisjonene adgangen til kysten for grekerne i denne perioden. Dette tilrettela for at de dominerende koalisjonene kunne bestille og motta goder i første halvdel av 400-tallet fvt., som sannsynligvis bygget på de monopoliserte middelhavsnettverk og trygghet langs kysten, som ble dannet fra slutten av 500-tallet fvt.

²⁵³ Covic, 1987, 455-456.

²⁵⁴ Blecic Kavur og Milicevic-Capek, 2011.

Uavhengig av hvor stort ønske grekerne hadde om å etablere stabile handelsforbindelser med befolkningen øst for elven Neretva, ville de ikke ha produsert og levert godene hvis de ikke stolte på de dominerende koalisjonene og hvis de visste at de ikke ville ha fått noe igjen for det. De ville heller ikke ha levert godene om de visste at det ikke var trygg adgang til kysten. På samme tid kan de dominerende koalisjonene også ha monopolisert tilgangen til innlandsnettverkene gjennom stabile tillits-, vennskaps- og handelsforhold. At det eksisterte dominerende koalisjoner allerede på slutten av 500-tallet fvt. bekreftes dessuten av Talez på Vis, altså det jeg har tolket som et senter, siden den kontrollerte hele øyen fra slutten av 500-tallet fvt.²⁵⁵ Hvordan og hvorfor spesifikke koalisjoner klarte å monopolisere goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene i kontrast til andre koalisjoner, er et spørsmål som det ikke er mulig å svare på dette tidspunktet, og årsakene kan ha variert mellom de dominerende koalisjonene. Med andre ord monopoliserte de dominerende koalisjonene alle gjenstander og råvarer som kom fra Middelhavet og innlandet.

3.2.4. De dominerende koalisjonenes fordel

De dominerende koalisjonenes monopoliserte tilgang til goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene gjorde at de fikk en enorm fordel i konkurransen om lederposisjoner over følger- og klientbaser. De hadde kontroll over goder fra nettverk som andre ikke hadde direkte tilgang til, slik det uttrykkes gjennom gravene jeg har sammenlignet ovenfor. Gjennom å ofre gjenstander/råvarer som stammet fra middelhavs- og innlandsnettverkene, i tillegg til lokale goder, for at fellesskapet skulle oppnå/opprettholde gudenes gunst, kunne de ha satt store mengder med mennesker i takknemlighetsgjeldsforhold, inkludert eksisterende/potensielle konkurrenter. Selv om resten av befolkningen hadde tilgang til lokale goder, slik som de dominerende koalisjonene, var det forventet av dem å også ofre de samme gjenstandene som de dominerende koalisjonene hadde anskaffet gjennom middelhavs- og innlandsnettverkene. Siden de ikke hadde kontroll over varer fra disse nettverkene, kunne de heller ikke tilbakebetale ofringene til de dominerende koalisjonene. Dermed ble de satt i et takknemlighetsgjeldsforhold.

Som jeg allerede har påpekt, måtte man gjennomføre kontinuerlige ofringer for å opprettholde gudenes gunst. Dermed ble befolkningens takknemlighetsgjeldsforhold til de dominerende koalisjonene kontinuerlig reproduisert. At middelhavsgjenstander og gjenstander som imiterte middelhavsgjenstandene ble ofret underbygges arkeologisk og gjennom skriftlige kilder. I

---

²⁵⁵ Kirigin, 2010, 119.

Nakovana-hulen, som uttrykkes på figur 10, har arkeologene funnet hundrevis av fragmenter av gresk keramikk som ble ofret til en helligdom fra 300-tallet fvt. Selv om Nakovana-hulen ble brukt som helligdom fra 300-tallet fvt., kan det være en refleksjon på hvordan gresk keramikk også ble brukt til ofringer før 300-tallet fvt.²⁵⁶ Theopompos fra Khios sitt utsagn, videreformidlet av Strabon, om at man har funnet keramikk fra Khios og Thasos, som var lokalisert i Egeerhavet, i elven Neretva, kan tolkes i lys av at slike former for importert keramikk ble ofret i elven.²⁵⁷ Ofringer i elver underbygges videre av at arkeologene har funnet mer enn 30 illyriske hjelmer i elven Cetina.²⁵⁸ Siden de dominerende koalisjonene ofret særegne gjenstander til gudene, som andre ikke hadde direkte tilgang til, kan de ha oppnådd et spesielt forhold til gudene.

Figur 10: Helligdommen i Nakovana-hulen (S. Forenbaher).

Dette særegne forholdet kan ha fungert i form av at de dominerende koalisjonene mente at de var mellommenn mellom gudene og befolkningen. Dette impliserer at de dominerende koalisjonene kan ha ment at de snakket på vegne av gudene. At aristokratiet så på seg selv som mellommenn mellom gudene og den øvrige befolkning, uttrykkes muligens gjennom Ballaios sine mynter, uttrykt på figur 2. På den ene siden uttrykkes Ballaios, mens på den andre siden uttrykkes Artemis.²⁵⁹ N. Cambi har foreslått at Artemis var hovedgudinnen i Ballaios sine områder.²⁶⁰ Det kan tolkes som at Ballaios ønsket å fremstille seg selv som

²⁵⁶ Kaiser og Forenbaher, 2005; Kaiser og Forenbaher, 2012.

²⁵⁷ Theopompos F 129; Sasel Kos, 2005, 177.

²⁵⁸ Potrebica, 2008, 201.

²⁵⁹ Sasel Kos, 2007, 128.

²⁶⁰ Cambi, 2013, 85.

mellommannen mellom befolkningen og hovedgudinnen Artemis. Artemis er ellers en gresk gudinne, som kan sammenlignes med den romerske gudinnen Diana. Bak det man har betegnet som den greske gudinnen Artemis kan ha vært en lokal gudinne, altså Thana.²⁶¹ Mennesker som lå utenfor de dominerende koalisjonene, inkludert potensielle/eksisterende konkurrenter ville ikke ha hatt troverdighet i deres påberopelse av at de snakket på vegne av gudene, fordi de ikke kunne måle seg med ofringene til de dominerende koalisjonene.

Samtidig var de allerede blitt satt i et klientforhold av de dominerende koalisjonenes ofringer. Befolkningen som ikke var en del av de dominerende koalisjonene, inkludert eksisterende/potensielle konkurrenter, og som ikke hadde direkte tilgang til de samme nettverkene som sikret prestisjefulle ofringer, måtte lytte til de dominerende koalisjonene. Ikke bare fordi de var satt i et kontinuerlig klientforhold til dem gjennom deres ofringer som opprettholdt gudenes gunst til fellesskapets beste, men også fordi de fungerte som mellommenn mellom gudene og dem selv, der de dominerende koalisjonene kan ha ment at de snakket på vegne av gudene. Videre gjennomførte de dominerende koalisjonene flere tiltak som var med på å konsentrere deres kapitaler og symbolsk makt ytterligere. Monopolet på nettverkene og gjennomførelsen av tiltakene ble kontinuerlig reproduisert fra slutten av 500-tallet fvt. Sistnevnte underbygges av Zakotorac-graven, der gjenstandene dateres til 300-tallet fvt. og ligner i stor grad på de andre nevnte aristokratigravene når det kommer til dens innhold av middelhavsgoder og smykker. Typer av smykker har dessuten paralleller med smykker funnet nordvest for elven Neretva og resten av Vest- og Sentral-Balkan.²⁶² Reproduksjonen av nettverkene, ofringene og tiltakene fortsatte også etter 300-tallet fvt., som jeg vil argumentere for i neste kapittel.

3.2.5. Konsentrasjon av økonomisk, kulturell, sosial, symbolsk kapital og symbolsk makt

De dominerende koalisjonene ba de eksisterende klientene om overskudd i form av naturalia, samtidig som klientene kunne fungere som arbeidskraft. Den økonomiske kapitalen, altså overskudd i form av naturalia, arbeidskraften, gresk vinservise, vin, rav, glass, illyriske hjelmer, samt andre prestisjevarer og råvarer, ble brukt på ulike tiltak. For det første er våpnene, som man har funnet i de rike gravene, en indikator på disse tiltakene. Våpnene uttrykker at de dominerende koalisjonene var opptatte av å være krigere som beskyttet befolkningen og truet dem til å gjøre slik de dominerende koalisjonene ønsket. Men for å være eksemplariske krigere, nyttet det ikke bare å ha våpen, men også at man hadde

---

²⁶¹ Ceka, 2001, 7; Prusac, 2007, 294; Ferri, 2012, 135; Cambi, 2013, 85; Maric, 2013, 31.

²⁶² Perkic, Dizdar og Potrebica, 2021.

spesialiserte kampferdigheter. De dominerende koalisjonene kan derfor ha investert deler av overskuddet i tid til å trene opp disse spesialiserte kampferdighetene, som gav dem fordeler i kamp. Men som jeg vil forklare senere, var ikke de dominerende koalisjonene de eneste krigerne mot ytre fiender. Den øvrige befolkningen var også med. For det andre etablerte de dominerende koalisjonene det E. Brumfiel og T. Earle kaller for attached specialists, altså håndverkere, produserte goder for patronen.²⁶³

Håndverkerne kan ha produsert våpen, samt ulike former for smykker. Eksistensen av håndverkere underbygges av jernslagget og metall-lageret med 245 gjenstander, som ble funnet på Osanjici. Z. Maric har, basert på sin analyse av gjenstandene fra metall-lageret med 245 gjenstander, pekt på muligheten for produksjon av små figurer, smykker og skåler i metall. Han daterer de eldste gjenstandene i lageret til 300-tallet fvt., men det er mulig at det finnes eldre gjenstander. Begrunnelsen er at han selv innrømmer at det finnes få sammenlignbare analogier for flere av gjenstandene fra de siste århundrene fvt.²⁶⁴ Figurene 11, 12 og 13 uttrykker metallformene fra lageret som ble brukt til masseproduksjon av små figurer, der metallformen på figur 11 og 12 stammer muligens ifølge Z. Maric fra 300-tallet fvt. og figur 13 fra rundt 200 fvt.²⁶⁵ Uavhengig av dateringene av gjenstandene fra metall-lageret, kan produksjonen av gjenstander i metall av attached specialists til redistribusjon tolkes i et kontinuitetsperspektiv fra slutten av 500-tallet fvt. Eksempelvis har jeg allerede vært inne på gravhaugene ved Radimlja-Vojvodina som inkluderer en glassperle og smykker i bronse, samt Milutonovica ograda som inkluderer kun smykker i bronse.

Figur 11: Metallform fra Osanjici (I. Dragicevic).

²⁶³ Brumfiel og Earle, 1987, 5.

²⁶⁴ Maric, 1979, 23, 60, 63-65.

²⁶⁵ Z. Maric, 1979, 40, 48-51.

Figur 12: Metallform fra Osanjici (I. Dragicevic).

Figur 13: Metallform fra Osanjici (I. Dragicevic).

I disse gravhaugene ble ikke familiehusholdninger/individer som tilhørte aristokratene begravd, fordi aristokratigravene har et rikere og mer mangfoldig innhold. Men man kan tolke smykkene i gravene Radimlja-Vojvodina og Milutinovica ogradina som at de ble produsert og/eller importert til redistribusjon. For det tredje, som jeg påpekte ovenfor, fortsatte de dominerende koalisjonene å ofre prestisjefulle gjenstander for å opprettholde gudenes gunst. For det fjerde arrangerte de dominerende koalisjonene sammenkomster, der store mengder med alkohol og mat ble redistribuert til den øvrige befolkning. Muligens var klientene med på å arrangere disse sammenkomstene gjennom å være arbeidskraft. At sammenkomster forekom, underbygges av den greske vinservisen som finnes i aristokratigravene. Drikkekar kobles sammen med sammenkomstaktiviteter.²⁶⁶ At man finner vinservise i aristokratene, forteller oss at medlemmene av de dominerende koalisjonene ønsket å fremstille seg selv som

²⁶⁶ Dietler, 1999, 145.

gode verter gjennom sammenkomster. Det kan også tolkes som at sammenkomstene foregikk på steder som senere utviklet seg til synlige sentre.

Men som jeg vil vise fantes sammenkomster også i de utvidede familiehusholdningene/klanene, men det kan tenkes at alkoholen/maten/gavene/ofringene ble tilrettelagt av aristokratene. Sammenkomstene i seg selv er viktige, fordi de ifølge antropologen M. Dietler er med på å “symbolically reiterate and legitimize institutionalized relations of asymmetrical social power.”²⁶⁷ Mennesker som kontinuerlig fungerer som gjester på sammenkomster, aksepterer deres underordnede rolle, altså som klienter, mens mennesker som fungerer som arrangører på sammenkomstene, aksepterer deres overordnede rolle, altså som patroner.²⁶⁸ Sammenkomstene gav store fordeler i dannelsen av patron-klient forhold gjennom at man kan samle mange mennesker samtidig. Gaveutvekslinger av smykker og ofringer kan forekomme på sammenkomstene, men også mellom sammenkomstene. Viktigheten av sammenkomster kommer jeg særlig til å diskutere i neste kapittel. Den økonomiske kapitalen bidro til at de dominerende koalisjonene konsentrerte den sosiale kapitalen.

På den ene siden bidro ofringene, gaveutvekslingene og sammenkomstene til at de dominerende koalisjonene skapte enorme klientbaser, fordi den øvrige befolkning ikke hadde tilgang til de goder fra de samme middelhavs- og innlandsnettverkene i eksempelvis ofringer. Samtidig utnyttet de dominerende koalisjonene store deler av overskuddet og arbeidskraften fra deres klientbaser, slik at de hadde en fordel også i dette aspektet. I tillegg til å betale overskudd og være arbeidskraft, måtte klientbasene delta i krig for de dominerende koalisjonene. Dette underbygges av Livius, som også kan tilføres denne perioden. Han forklarer hvordan Genthius, lederen av Labeatae, sendte halvbroren²⁶⁹ Caravantius til å erobre føderasjonen Cavii. En av sentrene internt i føderasjonen gjorde motstand, nemlig Caravandis. Det nevnes hvordan bøndene på Caravandis sitt territorium klarte å drepe noen av Caravantius sine soldater.²⁷⁰ På den andre siden hadde de dominerende koalisjonene kontrollerte, begrensede og stabile nettverk med grekerne og elitene i innlandet. Som jeg allerede forklarte ovenfor, uttrykkes dette gjennom at eksempelvis prestisjegoder og råvarer beveget seg i en eksklusiv sfære.

---

²⁶⁷ Dietler, 2001, 82-83.

²⁶⁸ Dietler, 2001, 83.

²⁶⁹ Sasel Kos, 2005, 286.

²⁷⁰ Livius 44.30.

Dette gjorde det enda vanskeligere for mennesker utenfor disse nettverkene å få tilgang til prestisjefulle goder og råvarer. Illyriske hjelmer, gresk vinservise, vin, smykker i sølv, rav- og glassperler er ikke bare eksempler på økonomisk kapital som ble investert i sosial kapital, altså i eksempelvis dannelsen av klientbaser gjennom ofringer, men de ble også brukt av de dominerende koalisjonene for å skille seg ut kulturelt fra resten av befolkningen. Dette støttes av at aristokratigravene har lignende innhold og gjenstandene i kombinasjon er begrenset til disse gravene. Mangelen på gjenstandene i kombinasjon i ikke-aristokratiske graver, slik som Radimlja-Vojvodina og Milutonovica ograda, indikerer at det ikke var ment for at gjenstandene skulle være tilgjengelige for alle mennesker. Dette gir mening med tanke på at de dominerende koalisjonene brukte dem til å skille seg ut kulturelt fra resten av befolkningen. Riktignok kan enkelte av gjenstandene, likevel ikke alle samtidig, ha blitt redistribuert i enkelte tilfeller, slik grav slik grav VIII ved Zdrijelovic (ravperler) og grav Radimlja-Vojvodina (glassperler) er eksempler på.

Kanskje redistribusjonen av enkelte av disse godene var rettet mot “landsbyhøvdinger?” Sistnevnte skal jeg gå inn på senere. I tillegg kan sentrene tolkes som uttrykk for en høykultur, fordi det var en innovasjon som skilte seg ut fra det etablerte bosettingsmønsteret og artikulerte en hierarkisk og sentraliserende ideologi.²⁷¹ Slike former for differensiering, ikke bare gjennom serviser og konsumeringsstiler, slik som M. Dietler fremhever, men egentlig alle former for differensiering, er med på å “naturalize and reify concepts of ranked differences in status of social orders or classes.”²⁷² Høykulturene er dessuten med på å skape en barriere til medlemskap i eliten. Slik som historikeren M. Leese forklarer for antikkens Hellas, hvis en skulle oppnå en ekteskapsallianse av høyeste rang, måtte man også ha kulturell kapital for å “prove one’s membership in the highest elite class.”²⁷³ Dette er viktig, fordi ekteskapsallianser kan ha vært en måte man eksempelvis etablerte vennsforhold og dermed handelsavtaler. Som et resultat av at de økonomiske, sosiale og kulturelle ble konsentrert, konsentrerte de dominerende koalisjonene ytterligere den symbolske kapitalen. Den symbolske kapitalen ble igjen oversatt til symbolsk makt.

Dette tilrettela for at de dominerende koalisjonene i ytterligere grad kunne fremme deres ideologiske på befolkningen på ulike måter, som igjen kan ha vært med på å legitimere deres makt. N. Cambi har eksempelvis poengtert eksistensen av lokale guder blant de store enhetene hos Liburnerne, lokalisert nordvest for elven Krka i dagens Kroatia.²⁷⁴ Dette kan være et

---

²⁷¹ Fernandez-Gotz, 2014, 163.

²⁷² Dietler, 2001, 85.

²⁷³ Leese, 2017, 44.

²⁷⁴ Cambi, 2013, 72.

eksempel på elites utvikling av nye kulturer/guddommer. Som en oppsummering, har jeg argumentert for at man fra slutten av 500-tallet fvt. fikk man dominerende koalisjoner som monopoliserte tilgangen til goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene. Gjennom å ofre gjenstander som stammet fra middelhavs- og innlandsnettverkene, inkludert lokale goder, kunne de sette enorme mengder med mennesker i takknemlighetsforhold, samtidig som de dominerende koalisjonene oppnådde en mellommannsfunksjon mellom gudene og resten av befolkningen. Videre gjennomførte de dominerende koalisjonene flere tiltak for å konsentrere de forskjellige kapitelene og den symbolske makten ytterligere. Dette bidro til at man fikk dominerende koalisjoner med monopolisert tilgang til lederposisjoner over store stabile klientbaser. Medlemmene av de dominerende koalisjonene kan betegnes som aristokrater. Situasjonen reflekteres i kategorien stabile store enheter og aristokratene med klientbaser kan også kategoriseres etter naturstaters terminologi.²⁷⁵

3.2.6. Nyanser og konkurranse

Hvis man sammenlignet menneskene som tilhørte det jeg har kategorisert som aristokrati og ikke-aristokrati opp mot hverandre, er det store forskjeller når det kommer til konsentrasjonen av kapitalene og den symbolske makten. Samtidig er det forskjeller internt i de to kategoriene. Begrunnelsen er at konkurransen om kapitalene og den symbolske makten ikke stoppet opp. Den foregikk i ulike separate sfærer, altså aristokrater som konkurrerte aristokrater og ikke-aristokrater som konkurrerte mot ikke-aristokrater. Denne konkurransen er særlig synlig på tvers av aristokratene, som jeg vil diskutere i løpet av masteroppgaven. Ikke-aristokratene ville ikke ha konkurrert med sine patroner, men med andre ikke-aristokrater.

3.2.7. Aristokrater med agens

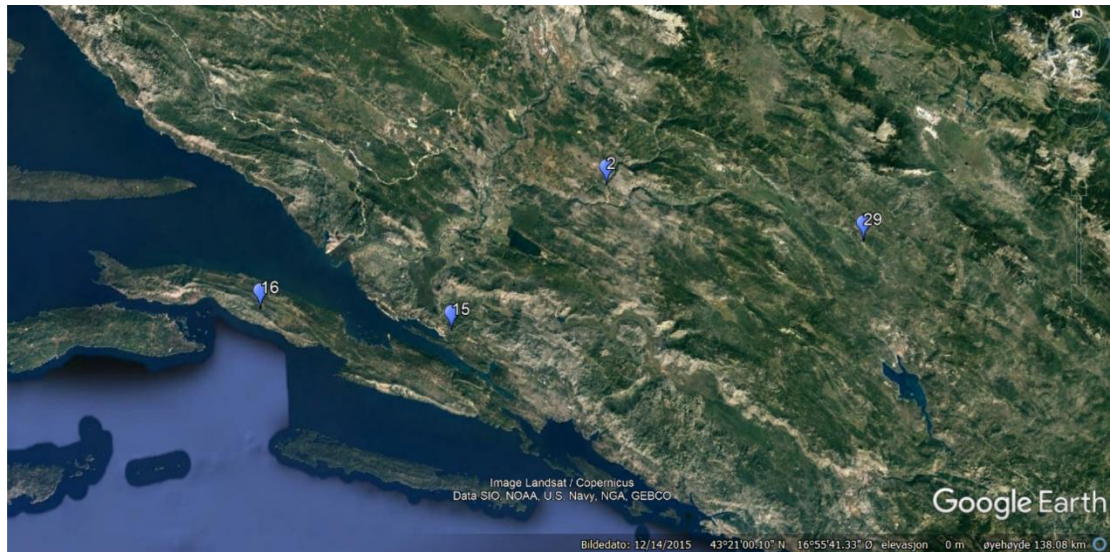
Det er interessant at aristokratigravene er spredt, slik det uttrykkes på kart 7, noe som indikerer en spredning av de dominerende koalisjonene. Samtidig er det igjen viktig å understreke at gravene inkluderer våpen (det er usikkerhet om våpen ble inkludert i Radimlja-Konstica graven, men man har funnet våpen i nekropolisen).²⁷⁶ Dette indikerer at militæret var organisert på enhetsnivået, noe jeg vil diskutere i neste kapittel. De stabile store enhetene kan betegnes basert på navnene til dagens geografiske områder/byer. Zakotorac-graven kan tolkes som å være en del av Peljesac-enheten, Vranjevo Selo-aristokratigraven Neum-enheten og Radimlja-Konstica aristokratigraven Stolac-enheten. Kacanjan-aristokratigraven ligger lenger

---

²⁷⁵ North, Wallis og Weingast, 2009, 18, 30-31.

²⁷⁶ Marijan, 2001, 34.

øst for nedre Neretva og aristokratiet som ble begravd i graven kan ha styrt sin egen stabile større enhet. Som jeg vil gå inn på om litt, tilhørte de samme føderasjon.

Kart 7: Aristokratigravenes spredning (D. Behram, Google Earth).

3.2.8. Stolac-enheten og Daorsi

Strabon plasserte føderasjonene Daorsi, Ardiaei og Pleraei ved elven Neretva.²⁷⁷ Strabon er den eneste forfatteren som nevnte konkret at føderasjonen Daorsi var lokalisert ved elven Neretva. Mens Strabon konkretiserte hvor føderasjonene Ardiaei og Pleraei var lokalisert, altså i nedre Neretva, gjør han ikke det samme med føderasjonen Daorsi. Hvis man baserer seg på utsagnet hans alene, kan føderasjonen Daorsi plasseres i nedre, midtre og øvre deler av elven Neretva. Daorsis mynter kan være behjelpelige i å tydeliggjøre hvor føderasjonen Daorsi var lokalisert. Som jeg vil diskutere, er den ledende høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi fremstilt på disse myntene.²⁷⁸ Derfor kan det tenkes at han utga myntene. Den ledende høvdingen valgte å fremstille skip på sine mynter.²⁷⁹ Disse skipene ble brukt til kommersielle og militære aktiviteter.²⁸⁰ Hvis Daorsi var lokalisert i innlandet, ville sannsynligvis ikke myntene deres ha fremstilt skip. Dette underbygges av føderasjonene Iapodes og Delmatae, som var lokalisert i innlandet. Disse føderasjonene hadde ikke maritime kapasiteter.²⁸¹

Fremstillingen av skip på Daorsis mynter uttrykker dessuten en omfattende skipsorientering. Begrunnelsen kan være at de var lokalisert ved kysten. Dette var med på å skape både kommersielle og militære muligheter og utfordringer, som nødvendiggjorde bygging og bruk av skip. Videre indikerer arkeologien at føderasjonen Daorsi kan plasseres i nedre Neretva. Ti

²⁷⁷ Strabon 7.5.11.

²⁷⁸ Dragicevic, 2016, 112-112.

²⁷⁹ Dragicevic, 2016, 112.

²⁸⁰ Borsic, Dzino, Radic Rossi, 2021, 173-175.

²⁸¹ Borsic, Dzino og Radic Rossi, 2021, 24.

av Daorsis mynter har blitt funnet. Myntene har blitt funnet på Osanjici, Berkovici, Narona og Hvar, altså i nedre Neretva eller rundt, mens i andre tilfeller vet man ikke funnstedet.²⁸² Dessuten har arkeologene funnet en amforafragment der det står *Daorsoi* på Osanjici.²⁸³ Dermed kan man legge til grunn i denne masteroppgaven at føderasjonen Daorsi var lokalisert i nedre Neretva. Som jeg vil argumentere for senere, mener jeg at føderasjonen Daorsi alene kan plasseres i nedre Neretva og at Strabon tok feil da han plasserte føderasjonene Ardiaei og Pleraei i dette området. Som jeg vil tydeliggjøre i løpet av masteroppgaven, inkluderte føderasjonene ofte flere aristokrater/høvdinge, der en av disse aristokratene/høvdingene hadde en ledende posisjon internt i føderasjonene gjennom å ha satt de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold.

Det kan tolkes som at kategorien de ledende aristokratene/høvdingene brukte om seg selv, navnga ofte føderasjonene. Slik som jeg vil argumentere for senere, inkluderte føderasjonen Daorsi aristokratene/høvdingene tilknyttet Peljesac, Neum, Stolac, Ljubuski, Citluk og Polog (jeg skal gå inn på enhetene Ljubuski, Citluk og Polog om litt). En av disse aristokratene/høvdingene brukte i utgangspunktet Daorsi om seg selv. Aristokratiet/høvdingen som brukte Daorsi i utgangspunktet var det ledende aristokratiet/høvdingen internt i føderasjonen, siden de navnga føderasjonen Daorsi. Vi vet at kategorien Daorsi ble brukt i første halvdel av 100-tallet fvt. Dette underbygges gjennom Polybios og Livius, som nevnte føderasjonen Daorsi under og etter tredje illyriske krig.²⁸⁴ Samtidig nevnes *DAORSON* på Daorsis mynter, som har sitt utgangspunkt i Daorsi og refererte både til det ledende aristokratiet/høvdingen, samt føderasjonen, slik som jeg vil drøfte senere.²⁸⁵ Som jeg vil diskutere i kapittel fem, kollapset patronstillingen til det ledende aristokratiet/høvdingen over andre aristokrater/høvdinge i begynnelsen av 150-årene fvt. Dette bidro til at føderasjonen Daorsi, som førstnevnte navnga, ble oppløst. Til tross for dette forklarte Plinius den eldre i første århundre evt. hvordan Daorsi eksisterte og forskere har argumentert for at han refererte til dem som *civitas peregrina*.²⁸⁶

N. Roymans forklarer hvordan keiser Augustus gjennomførte en reorganisering av de erobrede romerske områdene i Gallia rundt 27 fvt., der *civitates*, altså føderasjonsnivået, ble anerkjent som den grunnleggende administrative enheten i kontrast til de større enhetene som

---

²⁸² Dragicevic, 2016, 111.

²⁸³ Dimitrijevic, 2018, 19.

²⁸⁴ Polybios, 32.9; Livius, 45.26.

²⁸⁵ Dzino, 2007, 71; Vasilj, Culjak, Papon, 2012, 216; Dragicevic, 2016.

²⁸⁶ Plinius den eldre, 3.143; Bojanovski, 1988, 90; Mesihovic, 2011; Dzino, 2010, 163-167.

opphørte å eksistere som politiske enheter.²⁸⁷ Reorganiseringen av vestlige deler av Romerriket under keiser Augustus, der *civitates* ble viktigst, bekreftes dessuten av J. Edmondson sin forskning.²⁸⁸ Jeg foreslår at det begge mener er at det forskerne fra Vest-Balkan har kalt for *civitates peregrini* for den romerske provinsen Illyricum, som etter 9 evt. ble delt inn i provinsene Dalmatia og Pannonia. Basert på dette foreslår jeg at opprettelsen av *civitates peregrini* i Vest-Balkan forekom under keiser Augustus sin styreperiode (27 fvt-14 evt.). Dermed kan det tenkes at Daorsi ble *civitas peregrina* under keiser Augustus. Det betyr at en av de seks aristokratene/høvdingene som i utgangspunktet het Daorsi, og som ledet den tidligere føderasjonen Daorsi, fortsatte å bruke kategorien Daorsi frem til de selv ble opprettet og oppkalte *civitas peregrina* Daorsi. Den eneste av de seks aristokratene/høvdingene som hadde et godt grunnlag for å bli opprettet som *civitas peregrina* og at man dermed oppkalte denne etter det de selv het, altså Daorsi, var Stolac-enheten.

Narona utviklet seg til en urban bosetting, styrt av Roma, i siste halvdel av 100-tallet fvt. Parallelt bosatte romere/italikere seg i området.²⁸⁹ Roma og Stolac-enhetens aristokrati samarbeidet med hverandre via Narona, der Stolac-enhetens aristokrati sannsynligvis var Romas alliert/klient. En viktig årsak til dette samarbeidet var Stolac-enhetens geografiske posisjon mellom kyst og innland, der de hadde mulighet til å fungere som mellommenn mellom Narona og innlandet. At aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten fungerte som mellommenn, underbygges gjennom at veien mellom Narona og Sentral-Bosnia via Nevesinje, som gikk i nærheten av dagens Stolac og Osanjici, var en av de første som ble bygget da romerne erobret hele Vest-Balkan i siste halvdel av første århundre fvt.²⁹⁰ Dette underbygges av en milestein som ble funnet utenfor Konjic, der det står *divo Aug(usto)*. Dette indikerer at byggingen av denne veien påbegynte under keiser Augustus sin styretid.²⁹¹ Dette uttrykker viktigheten av denne ruten. På grunn av samarbeidet ble aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten belønnet av romerne med at de ble en egen *civitas peregrina*, som de oppkalte som Daorsi basert på det de selv kategoriserte seg som.

Basert på denne diskusjonen kan man si at av alle de seks aristokratene/høvdingene som var en del av føderasjonen Daorsi, refererte Daorsi først og fremst til Stolac-enhetens aristokrati/høvding og disse navnga føderasjonen Daorsi og senere *civitas peregrina* Daorsi. Som jeg påpekte ovenfor, eksisterte det allerede et aristokrati i Stolac-enheten, uttrykt

---

²⁸⁷ Roymans, 1990, 21-23.

²⁸⁸ Edmondson, 2006, 254.

²⁸⁹ Lindhagen, 2009, 94; A. Lindhagen, 2016, 232.

²⁹⁰ Dzino, 2010, 117-136.

²⁹¹ Bojanovski, 1974, 15; Imamovic, 1985, 32; Glicksman, 2005, 216.

gjennom Radimlja-Konstica graven. Aristokratiet tilknyttet Stolac-enheten måtte ha brukt en kategori de identifiserte seg med. Som jeg argumenterte for ovenfor, er det tydelig at Stolac-enhetens aristokrati opptrer under navnet Daorsi, men kategorien dukket opp hos antikke forfattere og Daorsis mynter fra første halvdel av 100-tallet fvt. Derfor kan man ikke spore kategorien Daorsi tilbake til slutten av 500-tallet fvt. Dermed er det fortsatt et åpent spørsmål om aristokratene tilknyttet Stolac-enheten så på seg selv som Daorsi fra slutten av 500-tallet fvt. før man kan si at de gjorde det fra første halvdel av 100-tallet fvt. da kategorien dukket opp, selv om man ikke kan utelukke muligheten. Begrunnelsen er at aristokratene tilknyttet Stolac-enheten kontinuerlig ble reprodusert fra slutten av 500-tallet fvt. I lys av dette kan også kategorien Daorsi ha blitt reprodusert. Stolac-enheten var i denne perioden en del av føderasjonen Manioi.

3.2.9. Føderasjonen Manioi

Den eneste forfatteren som nevnte Manioi var Pseudo-Skylax i sin *Periplus*, som ble ferdigstilt på 330-tallet fvt.²⁹² Det er viktig å understreke at Pseudo-Skylax brukte en kombinasjon av nyere og eldre kilder, ofte “without updating their information.”²⁹³ Enkelte av hans kilder kan ha stammet fra 500-tallet fvt.²⁹⁴ Derfor reflekterer ikke hans beretning kun situasjonen slik den var i 330-tallet fvt. Den reflekterer situasjonen fra forskjellige perioder, inkludert den fra slutten av 500-tallet fvt. og fremover. Det kan tolkes som at Pseudo-Skylax plasserte Manioi ved en *emporion* i nærheten av elven Neretva (Naron=Neretva).²⁹⁵ Som jeg vil forklare senere, kan denne *emporion* identifiseres med Naron. Samtidig nevnte han ingen andre føderasjoner før etter Risan i Kotorbukten, unntatt Autariatae, men de var lokalisert i innlandet.²⁹⁶ Sistnevnte bekreftes av Strabon, som fremhevet hvordan de kriget om saltressurser mot Ardiaei.²⁹⁷ At det eksisterte en grense mellom føderasjonene Autariatae og Ardiaei bekreftes dessuten av Aristoteles, som også forteller en historie om hvordan Ardiaei ikke kunne importere salt fordi de lå langt unna havet.²⁹⁸ Føderasjonen Autariatae og Ardiaei ville ikke ha kriget med hverandre om saltressurser hvis de lå ved havet. Etter Risan i Kotorbukten, nevnte han en ny føderasjon, nemlig Enchelei.²⁹⁹

Samtidig er det interessant at Pseudo-Skylax kategoriserer kysten etter elven Cetina, sannsynligvis etter området der elven munner ut ved dagens Omis i Kroatia, som Manios-

---

²⁹² Cace, 1999, 59-60, 85; Shipley, 2012, 122-123.

²⁹³ Shipley, 2008, 283.

²⁹⁴ Mauro, 2022, 7.

²⁹⁵ Pseudo-Skylax, 24; Kirigin, 2009, 28.

²⁹⁶ Pseudo-Skylax, 24.

²⁹⁷ Strabon, 7.5.11.

²⁹⁸ Aristoteles, 844b.

²⁹⁹ Pseudo-Skylax, 25.

gulfen.³⁰⁰ Manios-gulfen stammer helt klart fra kategorien Manioi.³⁰¹ Det kan derfor tolkes som at Manioi var en føderasjon som eksisterte mellom elven Neretva og Kotorbukten, og at den muligens inkluderte øyene i Øst-Adriaterhavet som var lokalisert etter elven Cetina, slik det uttrykkes i kart 8. Som jeg påpekte ovenfor refererer de skriftlige kildene ofte til føderasjoner av aristokrater/høvdinge, der en av disse aristokratene/høvdingene ledet føderasjonen gjennom å ha satt de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold. Kategorien de ledende aristokratene brukte om seg selv navnga ofte føderasjonen. Det er sannsynlig at Manioi refererte først og fremst til et aristokrati/høvding som klarte å legge de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold, som var med på å skape en føderasjon som de selv navnga. Det er gode grunner til eksistensen av en slik føderasjon, fordi den skapte flere fordeler for aristokratigruppene/høvdingene. Dette til tross for at aristokratene/høvdingene var satt i et klientforhold av et annet aristokrati/høvding.

Kart 8: Lokaliseringen av føderasjonene Manioi og Nestoi (D. Behram, Google Earth).

Det spredte mønsteret av aristokratigraver med lignende innhold, uttrykker at flere dominerende koalisjoner fikk tilgang til middelhavs- og innlandsgoder, som var grunnlaget for deres monopoliserte tilgang til lederposisjoner over stabile store klientbaser. Dette er ikke tilfeldig og måtte blant annet ha blitt tilrettelagt gjennom samarbeid mellom aristokratene om monopolisert tilgang til middelhavs- og innlandsgoder, samt trygghet langs kysten for greske/lokale skip og for karavaner som gikk fra kyst til innland i ulike retninger. Det er interessant at Autariatae nevnes i samme passasje som Manioi hos Pseudo-Skylax. Som jeg

³⁰⁰ Pseudo-Skylax, 22-25.

³⁰¹ Cace, 1999, 59.

påpekte ovenfor, var de lokalisert i innlandet. Ifølge M. Sasel Kos var de lokalisert i de sørøstlige delene av Bosnia-Hercegovina, sørvestlige Serbia og nordvestlige Montenegro, inkludert Glasinac-området.³⁰² Ruten mellom Cavtat og Foca passerer det som skal være Autariataes områder. Dette peker mot nære handelsrelasjoner mellom føderasjonen Manioi og Autariatae.

3.2.10. Forholdene internt i de stabile større enhetene

Som jeg har foreslått ovenfor, var de utvidede familiehusholdningene/klanene de grunnleggende enhetene før 500-tallet fvt. selv om individuelle Big Men og/eller koalisjoner av Big Men forsøkte å etablere monopol på lederposisjoner over store stabile følger- og klientbaser, som reflekteres i kategorien stabile større enheter, uten å lykkes med dette. Fra slutten av 500-tallet fvt. og fremover fikk man aristokrater med monopolisert tilgang til lederposisjoner over store stabile klientbaser, som reflekteres i bruken av kategorien stabile større enheter. Imidlertid var det ikke slik at de utvidede familiehusholdningene/klanene forsvant med aristokrater/høvdinger. Basert på det arkeologiske materialet, kan det foreslås at aktiviteten ble opprettholdt hos de utvidede familiehusholdningene/klanene. Arkeologene har funnet smykker, amforaer, gresk og/eller romersk keramikk fra etter 500- og 400-tallet fvt. på eller under flere av fjellfestningene i nedre Neretva.

Gode eksempler på dette er Martinovica Gomila, Dragovija, Mala Gradina i Capljina, Cim i Mostar, Klepci, Doljani-Dubine, Kicin og Ilijina Glavica.³⁰³ Det er viktig for meg å understreke at det ikke nødvendigvis er slik at hvis man ikke finner gjenstander fra etter 500- og 400-tallet fvt. på fjellfestningene at det ikke fantes aktivitet ved dem. Slik som jeg har forklart ovenfor, fantes bosettingene vanligvis under fjellfestningene og fjellfestningene kan i de fleste tilfeller ha hatt en større symbolsk enn praktisk betydning for de utvidede familiehusholdningene/klanene. Med andre ord fortsatte de utvidede familiehusholdningene/klanene å eksistere til tross for aristokrater/høvdinger, sentre og deres enorme klientbaser. Dette skaper nye spørsmål. Hvem tilhørte aristokratiet? I hvilken grad var aristokratene territoriale, altså at de tok kontroll på territorier eller var de mest opptatt av å kontrollere klientene?

---

³⁰² Sasel Kos, 2005, 173, 179.

³⁰³ Atanackovic-Salcic, 1981, 21; Vasilj, 1986, 98-99, 103-104; Marijan, 1988; Maric, 2000, 38-41;

Vasilj, 2012, 126-127; Lindhagen, Report Neretva valley.

3.2.11. Aristokratenes medlemmer

Aristokratigraven ved Zakotorac, som tydelig er lokalisert under en fjellfestning og nekropolis som ble brukt siden bronsealderen, slik det uttrykkes i figur 14, bekrefter at aristokratene stammet fra de utvidede familiehusholdningene/klanene.³⁰⁴ På den ene siden kan aristokratene ha vært utgjort av familiehusholdninger som stammet fra alle utvidede familiehusholdninger/klaner. På den andre siden kan aristokratene ha vært utgjort av familiehusholdninger som stammet fra et begrenset antall utvidede familiehusholdninger/klaner. Det er interessant at aristokratene fortsatt var tilknyttet sine familiehusholdninger/klaner, slik det uttrykkes gjennom Zakotorac-aristokratigraven. Samtidig kan utvidede familiehusholdninger/klaner som hadde eller ikke hadde medlemmer av aristokratene, ha hatt landsbyhøvdingene. Landsbyhøvdingene kan ha tilhørt familiehusholdninger/individer som tidligere konkurrerte om lederposisjoner over følger- og klientbaser, men som ikke ble en del av aristokratiet. De kan ha drevet med overvåkning, samlet opp overskudd og redistribuert goder på vegne av aristokratene.

Figur 14: Pilen til venstre peker på fjellfestningen, mens pilen til høyre peker på nekropolisen (Perkic, Dizdar og Potrebica, 2021).

Videre kan de ha fått fordeler for arbeidet deres av aristokratene, som igjen var med på å styrke deres kapitaler. Men makten deres var avhengig av aristokratene/høvdingene. Samtidig er det viktig å understreke at medlemsstrukturen til aristokratene kan ha endret seg i løpet av tidene. Slik som D. North og J. Wallis og B. Weingast forklarer, endrer de dominerende koalisjonene på medlemsstrukturen og størrelsen, der svakere medlemmer skvises ut og sterkere legges inn.³⁰⁵ Dette kan også ha forekommet i regionen jeg studerer. Eksempelvis kan de som en gang var en del av aristokratiet ha blitt en del av ikke-aristokratiet, mens enkelte

³⁰⁴ Perkic, Dizdar og Potrebica, 2021.

³⁰⁵ North, Wallis og Weingast, 2009, 40.

som var en del av ikke-aristokratiet, kan ha blitt en del av aristokratiet. Man kan heller ikke utelukke at de dominerende koalisjonene i utgangspunktet hadde flere medlemmer, men at flere etter hvert ble skvist ut, slik at det kun var noen få familiehusholdninger/individer som kontrollerte goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene og hadde monopolisert tilgang til lederposisjoner over store stabile klientbaser.

3.2.12. Aristokrater, territorier og klientbaser

Det er viktig å tydeliggjøre ytterligere at de stabile større enhetene først og fremst var grupper av mennesker som besto av aristokrater og deres klientbaser. I hvilken grad aristokratene var territorielle, er vanskelig å si. Som jeg påpekte ovenfor, finnes det ingen indikasjoner på at de utvidede familiehusholdningene/klanene ble erstattet og det samme kan egentlig sies om deres territorier. Derfor kan det tenkes at aristokratene ikke gjorde krav på de utvidede familiehusholdningenes/klanenes territorier, men heller sine klienter, altså at deres klienter skulle betale overskudd i form av naturalia, være arbeidskraft og delta i krig. Om fellesområdene ble begrenset til aristokratene og deres klienter, slik som særegne former for råvarer, er også vanskelig å svare på, men det trenger ikke nødvendigvis å ha vært tilfellet.

Hvis et aristokrati/høvding ønsket å svekke et annet aristokrati/høvding, handlet det ikke om å erobre territoriene til den andre større enheten. Det handlet om å sette aristokratiet/høvdingen i et klientforhold. Det underlagte aristokratiet/høvdingen måtte betale tributt/skatt til patron-aristokratiet/høvdingen. Slik som jeg har påpekt ovenfor og som jeg vil rettferdiggjøre i neste kapittel, mener jeg at dette er situasjonen til flere føderasjoner som nevnes i de skriftlige kildene, altså at et aristokrati/høvding hadde klart å sette andre aristokrater/høvdingen i klientforhold. Som jeg vil gå nærmere inn på i kapittel fem finnes det også eksempler der føderasjoner kan ha satt andre føderasjoner i klientforhold. Dette uttrykkes særlig gjennom hvordan de ledende elitene tilknyttet føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae klarte å sette ledende eliter i andre føderasjoner i klientforhold, slik at sistnevnte måtte betale tributt/skatt til førstnevnte.

3.3. Ljubuski, Citluk og Polog fra 500-tallet fvt.

Når det kommer til Ljubuski, Citluk og Polog, som er lokalisert i det jeg har betegnet som nedre Neretva, men på den vestlige siden, er situasjonen komplisert. Man har ennå ikke funnet lignende aristokratigraver som øst for elven Neretva. Uavhengig av dette, er det god grunn til å tro at man også i disse områdene hadde aristokrater/høvdingen med monopolisert tilgang til lederposisjoner over stabile klientbaser. Denne påstanden støttes gjennom en innskrift, som man har funnet i Ljubuski, der det står *PAGI SCUNASTIC(I)*, samt sentrene Hamzici og

Zvonigrad.³⁰⁶ Slik som M. Rasic har foreslått, refererte *SCUNASTIC(I)*, altså Scunasticus, til et forhistorisk fellesskap.³⁰⁷ Jeg er enig, men jeg kommer til å gå nærmere inn på dette i neste kapittel og vise hvordan Scunasticus refererte først og fremst til aristokratiet og deretter ikke-aristokratiet som var lokalisert i dagens Ljubuski. Når det kommer til sentrene Hamzici og Zvonigrad som representerer henholdsvis Citluk- og Polog-enhetene, skal jeg snart gå inn på dem. Samtidig forklarer Publius Vatinius i et brev til Cicero i 45 fvt. hvordan Delmatae, en føderasjon som eksisterte nordvest for elven Neretva, hadde 20 *oppida* (sentre) av eldre grunnlag, med utvidet seg til å inkludere 60 av dem.³⁰⁸

Dette er en bekreftelse på eksistensen av lignende større enheter med sentre, slik som øst for elven Neretva. Men slik som jeg har forklart, må det arkeologiske materialet i Ljubuski, Citluk og Polog tolkes sammen med det arkeologiske materialet som strekker seg fra elven Neretva til Cetina frem til 300-tallet fvt. Begrunnelsen er at aristokratene tilhørte samme føderasjon, nemlig Nestoi. Nestoi ble nevnt av Pseudo-Skylax.³⁰⁹ Det fremstår implisitt som at de strakte seg fra elven Cetina til Neretva, slik også forskeren M. Nikolanci har foreslått basert på Eratosthenes som også nevnte Nestoi.³¹⁰ Hva som gjorde at aristokratene i disse områdene fikk monopolisert tilgang til lederposisjoner over stabile store klientbaser, er usikkert. Som jeg forklarte ovenfor, er det interessant at man har funnet illyriske hjelmer, smykker i rav og glass i disse områdene. Dette indikerer en interesse for middelhavsgoder. Dette kan implisere at goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene var viktige for aristokratenes maktgrunnlag, men det trenger ikke nødvendigvis å ha vært tilfellet.

3.4. Høvdinger

Frem til denne delen har jeg nesten kontinuerlig nevnt aristokrater. Begrunnelsen er at jeg er usikker over om de rikere gravene tilhørte høvdinger eller mennesker som var en del av aristokratiet. Likevel finnes det indikasjoner fra de skriftlige kildene om at det fantes høvdinger i Vest-Balkan, altså ledere av aristokratene. Pseudo-Skymnos skrev sitt verk rundt 120 fvt.³¹¹ Forfatteren fremhever hvordan illyrere er “subject to royal powers, while some to autonomous monarchs.”³¹² Samtidig nevner ulike skribenter forskjellige konger. Goder eksempler på dette er Agron og Genthius.³¹³ Videre uttrykkes høvdingene gjennom myntene. Tre gode eksempler på dette er myntene som tilhørte Ballaios, Genthius og Daorsi, uttrykt på

---

³⁰⁶ Glavcic og Pandza, 2018, 51-56.

³⁰⁷ Rasic, 2022.

³⁰⁸ Cicero LTF, 256.

³⁰⁹ Pseudo-Skylax, 22-24.

³¹⁰ Pseudo-Skylax, 22-24; Eratosthenes, 3.145; Nikolanci, 1989, 51.

³¹¹ Cace, 2015, 10.

³¹² Pseudo-Skymnos, 405.

³¹³ Polybios, 2.2; Appian, 10.2.9.

figur 1, 2 og 3. Disse myntene fremstiller portretter, som kan tenkes å være høvdinge. Det at de fremstiller høvdinge og ikke eksempelvis guden Hermes, slik enkelte trodde om for eksempel Daorsis mynter, krever forklaring.³¹⁴ Hvis man studerer Ballaios sine mynter, vil man se at de på den ene siden inkluderer et portrett og på den andre siden det man har betegnet som gudinnen Artemis.³¹⁵ Dermed er det et klart skille mellom høvdingen og guden. Dette er en viktig grunn til at portrettene som uttrykkes på myntene faktisk fremstiller høvdinge. Samtidig inkluderer myntene til Genthuis og Ballaios høvdingenes navn.³¹⁶ Høvdingene som nevnes i de skriftlige kildene og uttrykkes på myntene, er sannsynligvis rettet mot overordnede høvdinge, altså høvdinge på føderasjonsnivået. Likevel kan man ta utgangspunkt i at det også eksisterte høvdinge når det kommer til de individuelle større enhetene. Det var tross alt noen som måtte organisere og koordinere aktiviteter og opprettholde relasjoner med andre større enheter.

3.5. Utviklingen av sentre

3.5.1. Sentrenes definisjon og funksjon

Før jeg skal underbygge påstanden om eksistensen av sentre i Vest-Balkan og nedre Neretva gjennom skriftlige kilder og arkeologi, er det nødvendig å få en bedre forståelse av hva sentrene var. Til nå har jeg klart å registrere at romerske og greske forfattere kaller sentrene i før-romerske Europa for *urbs* (flertall: *urbes*), *oppidum* (flertall: *oppida*), *civitas* (flertall: *civitates*, det må ikke forveksles med ethnos/stat/føderasjon) og *polis* (flertall: *poleis*, det må ikke forveksles med bystat).³¹⁷ Historikeren G. Woolf forklarer hvordan *oppida* er “differentiated, on the one hand, from hillforts without urban functions and, on the other, from open settlements and farms.”³¹⁸ Det de skriftlige kildene eksempelvis kaller for *oppida* var ikke var homogene, men de hadde betydelige forskjeller i form, skala, funksjon og kronologi.³¹⁹ M. Fernandez-Gotz forklarer likevel at et viktig fellestrekk ved sentrene var at de representerte en ny maktteknologi som “enabled a more hierarchical and centralising ideology to be articulated.”³²⁰ Hvis man sammenligner med eksempelvis Gallia, kan grunnleggelsen av sentrene i regionen tolkes som en politisk avgjørelse som ble gjort av aristokratiet, i dette tilfellet de dominerende koalisjonene.³²¹ M. Danielisova oppsummerer at sentrene kan tolkes som en “concentration of activities previously dispersed more widely in

³¹⁴ Dragicevic, 2016, 111.

³¹⁵ Sasel Kos, 2007, 128.

³¹⁶ Domic Kunic, 1993, 208; Cabanes, 2002, 169, 242 (Sl. 31); Sasel Kos, 2007, 127-128.

³¹⁷ Becker, 2008, 71; Fernandez-Gotz, 56.

³¹⁸ Woolf, 1993, 224.

³¹⁹ Woolf, 1993, 223; Fernandez-Gotz, 2014, 161.

³²⁰ Fernandez-Gotz, 2014, 163.

³²¹ Fernandez-Gotz, 2014, 163.

the landscape.³²²» Dette poenget sammenfaller med min argumentasjon om hvordan situasjonen var før og etter slutten av 500-tallet fvt., særlig med tanke på aristokratenes kontroll av varer fra middelhavs- og innlandsnettverkene, konsentrasjon av kapitaler og monopolisering av lederposisjoner over store stabile klientbaser.

3.5.2. Sentre i Vest-Balkan

Basert på de skriftlige kildene finnes det flere indikasjoner på eksistensen av sentre i antikkens Vest-Balkan. Polybios fremhevet hvordan Demetrios av Pharos, en nøkkelaktør i den andre illyriske krig, underla seg byer i Illyria, som var underlagt Roma.³²³ Frontinus forklarte hvordan kongen av Epirus, Pyrrhus (319-272 fvt.) førte krig mot illyrerne. Han ønsket å erobre deres hovedstad. Samtidig påpekes det hvordan han angrep andre byer. Dette bidro til at fienden spredte seg for å beskytte de andre byene, fordi de hadde “confidence in the apparently adequate fortification of the capital.”³²⁴» Slik som jeg kontinuerlig har påpekt, er ikke illyrere en reelt eksisterende gruppe av mennesker, men en kategori, selv om Pyrrhus og Frontinus trodde det gjennom et utenfraperspektiv. Det kan tolkes som at Pyrrhus ønsket å erobre hovedsenteret til en føderasjon, men rundt hovedsenteret fantes det en rekke sentre, som var en del av føderasjonen. I Livius sin beretning får vi informasjon om føderasjonen Cavii. Den hadde (minst) to byer. Den ene byen het Durnium, mens den andre het Caravandis. Førstnevnte karakteriserer Livius som oppidum, mens sistnevnte som urbs.³²⁵

Som allerede antydnet ovenfor, skrev den romerske hærføreren Publius Vatinius i 45. fvt. hvordan Delmatae hadde 20 sentre (*oppida*) av eldre grunnlag. Samtidig inkluderte føderasjonen mer enn 60 sentre på et senere tidspunkt eller at mer enn 60 sentre ble lagt inn i føderasjonen i tillegg til de 20 av eldre grunnlag.³²⁶ Han nevnte *oppida* en gang, altså når han nevnte 20 sentre, men det kan tolkes som at han implisitt mente at føderasjonen hadde mer enn 60 sentre på et senere tidspunkt eller at mer enn 60 sentre ble lagt inn i føderasjonen i tillegg til de 20 eldre grunnlag. At det eksisterte sentre hos føderasjonen Delmatae støttes ytterligere av Appian. Han nevnte senteret Delminium, som gruppen Delmatae fikk navnet sitt fra. Samtidig nevnte han implisitt hvordan det fantes andre sentre som hadde tilknytning til hovedsenteret Delminium.³²⁷

---

³²² Danielisova, 2014, 77.

³²³ Polybios, 3.16.

³²⁴ Frontinus, 3.6.3.

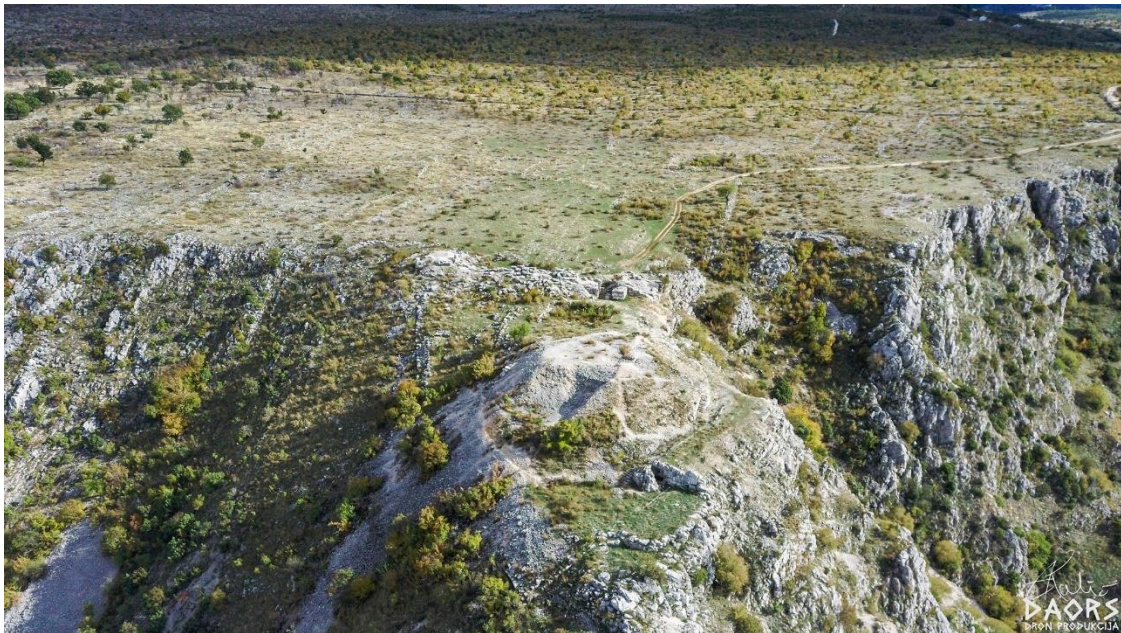
³²⁵ Livius, 44.30.

³²⁶ Cicero LTF, 256.

³²⁷ Appian, 10.2.11.

3.5.3. Nedre Neretvas sentre

Jeg foreslår at aristokratene tilknyttet det jeg har betegnet som enhetene Stolac, Ljubuski, Citluk, Polog, Neum og Peljesac hadde egne sentre. Lokaliteten på Osanjici kan tolkes som senteret til Stolac-enheten og det finnes mange arkeologiske bevis som støtter denne påstanden. De arkeologiske bevisene stammer hovedsakelig fra 300-tallet fvt. og fremover, men som jeg vil gå inn på om litt, finnes indikasjoner på at Osanjici fungerte som senter også før 300-tallet fvt. Lokaliteten kan deles inn i tre enheter.³²⁸ Jeg skal peke på enkelte interessante aspekter i hver enhet. Den første enheten er det arkeologene har betegnet som akropolis. Her finner man blant annet forsvarsmuren, som ble bygget mot slutten av 300-tallet fvt. Forsvarsmuren inkluderte to tårn og to inngangsporter. Den er bygget basert på gresk/hellenistisk arkitektur. Videre finnes en gravhaug (Velika Gomila), der man ennå ikke har funnet personer som ble begravd i den og det Z. Maric har betegnet som helligdom.³²⁹

Figur 15: Lokaliteten på Osanjici sett fra luften (Daors Dron, Edin Rahic).

Den andre enheten er terrassene, som er lokalisert på sidene av fjellet der akropolisen er lokalisert. Terrassene fungerte til boligbaserte og økonomiske formål.³³⁰ Den tredje enheten er Banje, altså området utenfor akropolisen og terrassene. I dette området finner man steinfundamenter til forskjellige bygninger, som kan ha hatt ulike boligbaserte og økonomiske formål. En av bygningene, der man har funnet fragmenter av 94 amforer, kan ha fungert som

³²⁸ Marijan, 2011, 178.

³²⁹ Maric, 1977, 36-38; Marijanovic, 1984; Maric, 2000; Marijan, 180, 182.

³³⁰ Marijan, 2011, 181-182.

et lager. I tillegg finnes flere åpne plasser som fungerte som “torg,” der den største er lokalisert foran forsvarsmuren og som av forskerne kalles for agora.³³¹ Hvis man studerer lokaliteten på Osanjici som helhet, vil man finne enorme mengder med gresk-italiske amforafragmenter.³³² Gresk-italiske amforaer ble brukt fra en eller annen gang i siste halvdel av 300-tallet til rundt 130 fvt.³³³ Dessuten finner man store mengder med gresk vinservice, slik som Gnathia-keramikk.³³⁴ Sistnevnte startet man å produsere fra 300-tallet fvt.³³⁵ Mesteparten av Gnathia-keramikken i Øst-Adriaterhavet ble brukt til konsumering av vin.³³⁶

Figur 16: Lokaliteten på Osanjici sett fra luften (Daors Dron, Edin Rahic).

Som jeg påpekte ovenfor, har Z. Maric funnet jernslagget og metall-lager på Osanjici.³³⁷ Som forklart ovenfor, uttrykker dette at lokaliteten på Osanjici hadde håndverkere som produserte smykker, små dekorative figurer og skåler i metall.³³⁸ Videre har arkeologene funnet fire av Daorsis mynter på Osanjici.³³⁹ N. Cambi er overbevist om at Osanjici var stedet der Daorsis mynter ble myntet.³⁴⁰ Som jeg forklarte ovenfor, stammer mesteparten av empirien på Osanjici fra 300-tallet fvt. og fremover. Sammenlignet med funnene fra 300-tallet fvt. og fremover er det vanskelig bevismessig å tale om et senter på Osanjici før den greske bosettelsen av Vis og Hvar på 300-tallet fvt. En av de grunnleggende årsakene til dette er at

³³¹ Cambi, 1993, 48; Maric, 1996, 19; Marijan, 2000-2001, 13-18; Marijan, 2011, 182-184.

³³² Maric, 1977, 39; Marijan, 2011, 183.

³³³ Kirigin, Katunaric og Seselj, 2006; personlig kommunikasjon med Lindhagen.

³³⁴ Maric, 1995, 50; Marijan, 2011, 183.

³³⁵ Mise, 2015, 15.

³³⁶ Mise, 2013, 115.

³³⁷ Maric, 1979; Maric, 1996, 19.

³³⁸ Maric, 1979, 63.

³³⁹ Dragicevic, 2016, 111.

³⁴⁰ Cambi, 1993, 41-42.

utvidelsen av lokaliteten på Osanjici fra 300-tallet fvt. hviler på lagene som kan si oss noe om Osanjicis funksjon før den greske bosettelsen av Vis og Hvar.

Figur 17: Lokaliteten på Osanjici sett fra luften (Daors Dron, E. Rahic).

Slik som B. Marijan understreker var nye bygg med på å ødelegge tidligere strukturer.³⁴¹ Samtidig har man ikke gjort nok utgravninger. Z. Maric fremhever hvordan det fantes aktivitet på Osanjici allerede på 1600- og 1500-tallet fvt.³⁴² Men Osanjici kan ha fungert som en vanlig fjellfestning i denne perioden. Imidlertid finnes indikasjoner på at aktiviteten på Osanjici kan ha økt på 500- og 400-tallet fvt., altså tiden da området fikk aristokrater/høvdinge. Det er enkelte arkeologiske funn som underbygger dette, nemlig jernspyd som dateres til perioden mellom 650 og 450 fvt., en bronseål som dateres til perioden 625 til 500 fvt., en fibula som dateres til 400-tallet fvt., en amforafragment fra 6/5. århundre fvt., to fragmenter av muligens samme pithos, som dateres til 6/5. århundre fvt., en bronsering som dateres til slutten av 500- og 400-tallet og gravhaugen (Velika Gomila) som dateres til perioden mellom 450 og 350 fvt.³⁴³ Dessuten er det viktig å understreke at det ikke er tilfeldig at akkurat Osanjici ble et synlig senter fra 300-tallet fvt. og fremover.

M. Fernandez-Gotz sin omfattende forskning av sentre i før-romerske Europa har vist hvordan flere av disse lokalitetene, som senere utviklet seg til synlige sentre med populasjonskonsentrasjoner og fortifikasjoner, allerede ble brukt i lang tid til eksempelvis kult- og sammenkomstaktiviteter.³⁴⁴ Dette går i tråd med min argumentasjon ovenfor om

³⁴¹ Marijan, 2011, 184.

³⁴² Maric, 1996, 28.

³⁴³ Maric, 1977, 41, 44, 46, 47-48; Marijanovic, 1984, 18; Vasilj, 2019.

³⁴⁴ Fernandez-Gotz, 2019, 96.

sammenhengen mellom dominerende koalisjoner og ofringer til gudene, samt sammenkomster, som kanskje kan ha nødvendiggjort sentrene. Som jeg påpekte ovenfor, er Vis en sentral analogi som underbygger påstanden om eksistensen av sentre før 300-tallet fvt. i nedre Neretva og regionen. Fra slutten av 500- og på 400-tallet fvt. tok ett av øyens fem fjellfestninger kontroll over hele øyen, nemlig Talez. Derfor kan Talez tolkes som et senter. Det som gjør Talez enda mer spesiell fra et arkeologisk perspektiv, er at aktiviteten på lokaliteten ble forlatt med grunnleggelsen av den greske bosettingen Issa.³⁴⁵ Derfor kan den på sikt være med på å forklare hvordan sentrene i regionen fungerte før 300-tallet fvt.

Figur 18: Forsvarsmuren med to tårn og inngangsporter på sidene (Daors Dron, E. Rahic).

Figur 19: Nærbilde av forsvarmuren på Osanjici (D. Behram).

---

³⁴⁵ Kirigin, 1999, 158; Kirigin, 2009, 25; Kirigin, 2010, 119.

Figur 20: Nærbilde av en av tårnene og inngangsportene på Osanjići (D. Behram).

Figur 21: En av inngangsportene fra innsiden til akropolisen på Osanjići (D. Behram).

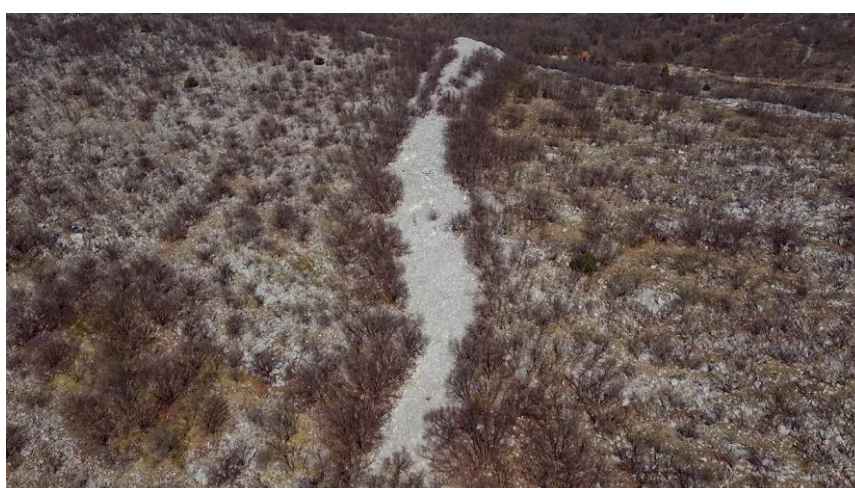

Figur 22: En av trappene på Osanjići (D. Behram).

Når det kommer til de andre fem større enhetene, har jeg identifisert to potensielle lokaliteter som kan betegnes som sentre. En av dem er Zvonigrad, som er lokalisert i det jeg har kategorisert som Polog-enheten. Basert på overflateundersøkelser har arkeologene funnet fragmenter av amforaer. Samtidig finnes det et stort åpent område foran det som ser ut som en gravhaug. Det åpne området kan ha fungert som en møteplass. I tillegg finnes en omfattende forsvarsmur basert på gresk/hellenistisk arkitektur som ligner på den man finner på Osanjici hvis man ser det fra et arkitekturperspektiv.³⁴⁶ Et annet mulig senter er lokalisert i Hamzici i det jeg har kategorisert som Citluk-enheten. Man vet tilnærmet ingenting om denne lokaliteten, men jeg peker på muligheten, fordi den skiller seg ut sammenlignet med resten av det arkeologiske landskapet. Når det kommer til de større enhetene jeg har kategorisert som Ljubuski, Peljesac og Neum, er det usikkert hvor deres sentre var lokalisert.

Kart 9: Zvonigrad fra kartperspektiv (D. Behram, Google Earth).

Figur 23: Forsvarsmuren på Zvonigrad (Sarafanje).

³⁴⁶ Maric, 2000, 39; Marijan, 2011, 39-40.

Figur 24: Nærbilde av forsvarsmuren på Zvonigrad (Sarafanje).

Figur 25: Nærbilde av deler av forsvarsmuren på Zvonigrad (Sarafanje).

Figur 26: Nærbilde av forsvarsmuren på Zvonigrad (Sarafanje).

Kart 10: Lokaliteten ved Hamzici i nærheten av Citluk som jeg tolker som et mulig senter (D. Behram, Google Earth).

3.6. Den greske bosettelsen av Vis og Hvar med dens konsekvenser for regionen

3.6.1. Grunnleggelsen av Issa og Pharos

Både Issa (Vis) og Pharos (Hvar) var allerede etablerte greske bosettinger før eller på 330-tallet fvt. Dette underbygges av Pseudo-Skylax som nevnte begge og som ferdigstilte sitt verk på 330-tallet fvt.³⁴⁷ Pharos ble grunnlagt i 385/384 fvt., men det er fortsatt usikkert når Issa ble grunnlagt og det er en pågående debatt angående dette spørsmålet.³⁴⁸ Samtidig grunnla Issa muligens en egen bosetting (militær eller sivil) på Korcula på slutten av 300- eller på 200-tallet fvt.³⁴⁹ Vi vet ikke hva som var forholdet mellom Issa og Pharos. B. Kirigin, som har skrevet doktorgradsavhandling om antikkens Hvar, spør seg om Pharos henvendte seg til Issa. Svaret hans er “kanskje.”³⁵⁰ Det er interessant at Issa var en større bosetting enn Pharos.³⁵¹ Dette kan ha påvirket maktforholdet mellom Issa og Pharos. Uavhengig av denne diskusjonen, må jeg behandle Issa og Pharos som uavhengige aktører. Grunnleggelsen av Issa og Pharos på 300-tallet bidro til omfattende konsekvenser for nedre Neretva.

3.6.2. Endringer i det arkeologiske materialet og skriftlige kilder

Som jeg har forklart ovenfor, har arkeologene funnet kolossale mengder med gresk-italiske amforafragmenter og gresk vinservise, særlig Gnathia-typen, på eksempelvis Osanjici. Den enorme kvantiteten av amforafragmenter, som uttrykker konsumering av vin, og gresk keramikk/vinservise, indikerer at disse ikke lenger var begrenset til aristokratene. Situasjonen kan sammenlignes med nekropolen Dragisic i nærheten av dagens Sibenik i Kroatia, der

³⁴⁷ Pseudo-Skylax, 23; Shipley, 2012, 122-123.

³⁴⁸ Sasel Kos, 2005, 234; Cabanes, 2008, 175-178; Kirigin, 2009, 23, 25.

³⁴⁹ Kirigin, 2010, 115-116.

³⁵⁰ Kirigin, 2004, 212.

³⁵¹ Kirigin, 1996, 59.

omfanget av gresk vinservise i gravene fra 300-tallet til første århundre fvt. er så stort at de vanskeliggjør skillet mellom elitegraver og graver som tilhørte den øvrige befolkning.³⁵² I stedet for føderasjonen Manioi, nevnes føderasjonene Daorsi, Pleraei og Ardiaei ved elven Neretva av Strabon, der han konkretiserer at Ardiaei og Pleraei var lokalisert i nedre Neretva.³⁵³ Som jeg diskuterte tidligere, kan man basert på Daorsis mynter plassere Daorsi i nedre Neretva. Jeg skal gå nærmere inn på plasseringen av føderasjonene Pleraei og Ardiaei senere. Det er viktig for meg å rettferdiggjøre hvorfor føderasjonen, som senere går under navnet Daorsi, alene kontrollerte befolkningen i nedre Neretva.

3.6.3. Ny føderasjon som senere opptrer under navnet Daorsi

Som jeg forklarte ovenfor, kan man ta utgangspunkt i at det fantes aristokratier i Stolac, Neum og på Peljesac fra slutten av 500-tallet fvt. Disse var en del av føderasjonen Manioi, der aristokratene/elitene fra elven Neretva til sørvestlige deler av Kotorbukten, samt øyene i Øst-Adriaterhavet sør for elven Cetina, var med. Samtidig kan man ta utgangspunkt i at Ljubuski, Citluk og Polog hadde egne aristokrater/høvdinge. Disse var en del av føderasjonen Nestoi som strakk seg fra elvene Neretva til Cetina. Som jeg påpekte ovenfor, er Pseudo-Skylax den eneste forfatteren som nevnte føderasjonen Manioi.³⁵⁴ Etter dette nevnes ikke lenger føderasjonen Manioi av antikkens forfattere. Dette kan ses i sammenheng med den greske bosettelsen av Hvar og Vis, som skapte ubalanse i området. Denne ubalansen uttrykkes særlig gjennom konflikten om Hvar etter Pharos sin grunnleggelse, altså i 384/383 fvt. Denne konflikten nevnes av Diodorus Siculus. Han forklarer hvordan lokalbefolkningen på Hvar gjorde opprør mot grekerne og at de fikk støtte fra illyrere fra fastlandet på motsatt side av Hvar.³⁵⁵

S. Cace har foreslått at blant annet føderasjonen Manioi kan ha deltatt i denne konflikten.³⁵⁶ Dette gir mening med tanke på at eliten på Hvar kan ha vært en del av føderasjonen Manioi i lys av at de var lokalisert i Manios-gulven og at deler av føderasjonen Manioi var lokalisert på motsatt side av Hvar. Man kan ikke utelukke muligheten for flere lignende konflikter som involverte føderasjonen Manioi og/eller andre lokale aktører på 300-tallet fvt. Grekerne vant konflikten om Pharos i 384/383 fvt.³⁵⁷ Konflikten eller konfliktene kan ha vært med på å svekke det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Manioi, som bidro til at de mistet sin patronstatus ovenr andre aristokrater/høvdinge. Aristokratiet/høvdingen tilknyttet

---

³⁵² Mise, 2019, 175, 180-181, 183.

³⁵³ Strabon 7.5.5.

³⁵⁴ Cace, 1999, 60.

³⁵⁵ Diodorus Siculus, 15.14.

³⁵⁶ Cace, 1994, 51.

³⁵⁷ Diodorus Siculus, 15.14; Kirigin, 2009, 23.

Stolac-enheten, som senere opptrer under navnet Daorsi fylte maktvakuemet gjennom å sette andre aristokrater/høvdinge i nedre Neretva, altså Peljesac, Neum, Ljubuski, Citluk og Polog i klientforhold. Denne bidro til dannelsen av en ny føderasjon, som senere opptrer under navnet Daorsi, som Stolac-enheten navngir. Fremover skal jeg referere til Stolac-enheten og føderasjonen som Daorsi, fordi tendensene jeg beskriver er de samme før enheten og føderasjonen opptrer under navnet Daorsi da betegnelsen dukket opp fra første første halvdel av 100-tallet fvt.

Aristokratene/høvdingene tilknyttet føderasjonen Daorsi fortsatte å ha monopolisert tilgang til goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene gjennom vennsforhold, som tilrettela for administrert handel, der den overordnede høvdingen hadde hovedansvaret for dette. På den ene siden etablerte føderasjonen Daorsi en avtale med Issa/Pharos om kontrollert utveksling av vin, gresk vinservise og andre goder fra Issa/Pharos, nedre Neretva og innlandet utelukkende via det Pseudo-Skylax kalte for *emporion* i nærheten av elven Neretva.³⁵⁸ Som jeg vil tydeliggjøre i neste kapittel, var *emporion* lokalisert i Naronas i nærheten av dagens Metkovic i Kroatia.³⁵⁹ Som jeg vil vise senere, finnes det sterke koblinger og likheter i det arkeologiske materialet mellom Issa/Pharos, Naronas og Osanjici. På den andre siden dannet aristokratene tilknyttet føderasjonen Daorsi avtaler med elitene i innlandet, sannsynligvis helt frem til Sentral-Bosnia, om tilgang til innlandsgoder for goder fra Issa/Pharos og nedre Neretva.

Jeg skal gå nærmere inn på dette i neste kapittel. Monopolisert tilgang til goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene og de ytterligere tiltakene, som jeg beskrev ovenfor, bidro til at aristokratene fortsatt hadde monopolisert tilgang til lederposisjoner over store stabile klientbaser. *Emporion* ved Naronas er en nøkkelfaktor til hvorfor jeg mener at aristokratene tilknyttet Ljubuski, Citluk, Polog, Peljesac og Neum var en del av føderasjonen Daorsi, som aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten ledet. Som jeg påpekte i dette kapitlet og som jeg vil tydeliggjøre i neste kapittel, kan man ta utgangspunkt i at utvekslingen av omfattende mengder med goder mellom føderasjonen Daorsi og Issa/Pharos foregikk ved *emporion* i Naronas. Derfor var utvekslingsstedet ved Naronas det mest sårbare punktet som kunne ha blitt angrepet av potensielle fiender. Gjennom at det ledende aristokratiet/høvdingen ved Stolac inkluderte Peljesac, Neum, Stolac, Polog, Citluk og

---

³⁵⁸ Pseudo-Skylax, 24.

³⁵⁹ Cambi, 1980, 127; Lindhagen, 2016, 226-230.

Ljubuski, kunne ingen via hav, land eller langs elven komme seg til *emporion* ved Naroná uten å på en eller annen måte komme forbi disse aristokratene.

Figur 27: Utsikt over området der elven Neretva munner ut. Greske skip måtte ha seilet i elven Neretva for å komme seg til Naroná (Sarafanje).

Samtidig var det å inkludere de nevnte aristokratene med på å gi føderasjonen Daorsi tid til å bremse angrep fra ytre fiender som kom via hav, land og/eller langs elven før de potensielt nådde Naroná. Derfor var en viktig beskyttelsesmekanisme å inkludere de nevnte aristokratene. Det kan tolkes som at den nye føderasjonen ble dannet før eller på 330-tallet fvt. Dette underbygges av Pseudo-Skylax som ferdigstilte sitt verk på 330-tallet fvt. Som jeg forklarte ovenfor, forklarte Pseudo-Skylax hvordan Issa og Pharos allerede var etablerte og at det fantes *emporion* i nærheten av elven Neretva. Derfor kan man ta utgangspunkt i at det allerede eksisterte en administrert handelsavtale mellom Issa/Pharos og aristokratene i nedre Neretva om utveksling av goder via *emporion* ved Naroná før eller på 330-tallet fvt. ellers ville ikke *emporion* ha eksistert. Uten en administrert handelsavtale med aristokratene i nedre Neretva ville det heller ikke ha vært trygt for grekerne å drive handel ved Naroná. Det var noen som måtte garantere for sikkerheten og det var føderasjonen Daorsi. Derfor kan man ta utgangspunkt i at føderasjonen Daorsi var dannet allerede før eller på 330-tallet fvt.

Aristokratene som tidligere var en del av føderasjonen Manioi, men ikke en del av føderasjonen Daorsi, ble en del av en annen føderasjon, som senere opptrer under navnet Pleraei. Denne føderasjonen kan plasseres sørøst for føderasjonen Daorsi. Jeg skal gå nærmere på dette om litt. At Pseudo-Skylax fremstilte det som at føderasjonen Manioi fortsatt

eksisterte på 330-tallet fvt. kan forklares av at han brukte eldre og nyere kilder. De nyere kildene han bruker har ennå ikke registrert dannelsen av nye føderasjoner. Når det kommer til føderasjonen Nestoi, som Ljubuski, Citluk og Polog var en del av, er det komplisert. De nevnes ikke kun av Pseudo-Skylax, men også av Eratosthenes, videreformidlet av Apollonios Rhodios, som ligger nærme Pseudo-Skylax i tid.³⁶⁰ På den ene siden kan man ta side med M. Sasel Kos som hevder at Eratosthenes kan ha brukt samme kilder som Pseudo-Skylax.³⁶¹ Derfor kan det tolkes som at føderasjonen Nestoi også kollapset i form av at det ledende aristokratiet/høvdingen mistet sin patronstatus over andre aristokrater/høvdinge. På den andre siden kan man argumentere for at Eratosthenes brukte nylige kilder og at de fortsatt eksisterte, men uten aristokratene tilknyttet Ljubuski, Citluk og Polog. Forhåpentligvis vil videre forskning gi flere svar.

3.6.4. Føderasjonene Pleraei og Ardiaei

Til tross for min argumentasjon ovenfor, har Strabon plassert føderasjonene Ardiaei og Pleraei i nedre Neretva. Jeg er uenig i dette. Som jeg påpekte ovenfor, kan man heller plassere føderasjonen Pleraei sørøst for føderasjonen Daorsi. I. Bojanovski har også foreslått at føderasjonen Pleraei var lokalisert mellom Peljesac og Kotorbukten, altså sørøst for Daorsi.³⁶² Føderasjonen Pleraeis områder sammenfaller med aristokratigraven Kacanji. Samtidig var føderasjonen Pleraei plassert ved fruktbare jordbruksområder og handels- og kommunikasjonsruten mellom Cavtat og Sørøst-Bosnia. Slik som enkelte forskere har påpekt, kan man plassere føderasjonen Ardiaei blant annet i Kotorbukten.³⁶³ De kan ha migrert hit fra innlandet.³⁶⁴ At føderasjonen Ardiaei kan plasseres blant annet i Kotorbukten, underbygges av Polybios. Han forklarte hvordan Teuta, regenten til Pinnes, som var sønnen til Agron, høvdingen av Ardiaei, flyktet til Risan i Kotorbukten da hun tapte første illyriske krig.³⁶⁵ Arkeologiske utgravninger de siste 20 årene underbygger påstanden om at Risan var en av sentrene til Ardiaei. Dette uttrykkes eksempelvis gjennom funn av enorme mengder med amforaer, gresk vinservise, murer basert på gresk/hellenistisk arkitektur, amfora-lagre og mynter som tilhørte blant annet Ballaios, sannsynligvis en av høvdingene til Ardiaei.³⁶⁶ Man kan ta utgangspunkt i at aristokratene tilknyttet føderasjonen Daorsi alene kontrollerte befolkningen i nedre Neretva fra før eller på 330-tallet fvt.

---

³⁶⁰ Eratosthenes, 3.145.

³⁶¹ Sasel Kos, 2013, 250.

³⁶² Bojanovski, 1985, 9.

³⁶³ Dzino, 2010, 64.

³⁶⁴ Domic Kunic, 2013, 76.

³⁶⁵ Polybios, 2.11.

³⁶⁶ Dyczek et. al., 2004; Dyczek et. al., 2007; Daszkiewicz og Baranowski, 2010; Dyczek, 2012; Dyczek et. al., 2014; Dimitrijevic, 2018, 10.

Kart 11: Situasjonen etter oppløsningen av føderasjonen Manioi (D. Behram, Google Earth).

3.7. Delkonklusjon

Før 500-tallet fvt. var de utvidede familiehusholdningene/klanene de grunnleggende enhetene. Imidlertid fantes mange ambisiøse individer. Disse konkurrerte mot hverandre individuelt og i koalisjoner om å generere økonomisk, sosial, kulturell, symbolsk kapital og symbolsk makt. Dette bidro til at de oppnådde lederposisjoner over følgere og klienter. Lederposisjonene kan tolkes gjennom et Big Man-perspektiv. Likevel klarte ingen enkelte Big Men og/eller koalisjoner av Big Men å monopolisere tilgangen til lederposisjoner over store stabile klientbaser. Begrunnelsen er at Big Men og/eller koalisjoner av Big Men genererte de forskjellige kapitalene og den symbolske makten, som tilrettela for lederposisjoner over følger- og klientbasert, basert på de samme tiltakene som var tilgjengelige for andre å bruke også. På 500-tallet fvt. fikk man prosesser som resulterte i samfunnsendringer fra slutten av 500-tallet fvt. i form av dannelsen av dominerende koalisjoner av Big Men med monopolisert tilgang til lederposisjoner over stabile store klientbaser.

En viktig årsak til disse samfunnsendringene var åpningen av omfattende middelhavsnettverk. Dominerende koalisjoner av Big Men monopoliserte tilgangen til goder fra middelhavsnettverkene, som igjen tilrettela for at de monopoliserte tilgangen til goder fra innlandsnettverkene. Gjennom ofringer av lokale goder, samt gjenstander/råvarer som stammet fra disse nettverkene og som ingen andre enn dem selv hadde tilgang til, kunne de sette store deler av befolkningen, inkludert konkurrentene, i klientforhold, samt fremstå som mellommenn mellom gudene og resten av befolkningen. Samtidig gjennomførte de flere tiltak som konsentrerte deres kapitaler og symbolsk makt ytterligere. Dermed fikk man stabile store enheter med aristokrater og deres klientbaser. Aristokratiet tilknyttet Stolac-enheten opptrer

senere under navnet Daorsi. Stolac-enhetens aristokrater var en del av en annen føderasjon, nemlig føderasjonen Manioi, som inkluderte aristokratene tilknyttet områdene øst for elven Neretva frem til Kotorbukten, samt øyene sør for området der elven Cetina munner ut. Føderasjonen Manioi ble sannsynligvis ledet av ett ledende aristokrati/høvding, som hadde satt de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold.

Den greske bosettelsen av Hvar og Vis skapte en ubalanse i området. Denne ubalansen uttrykkes særlig gjennom konflikten om Hvar i 384/383 fvt. Føderasjonen Manioi kan ha deltatt i slaget om Pharos, som de tapte. Konflikten eller konfliktene kan ha svekket det ledende aristokratiet/høvdingen internt i føderasjonen Manioi gjennom at de mistet sin patronstatus over andre aristokrater/høvdinge. Dette kan ha skapt et maktvakuum.

Aristokratene tilknyttet Stolac-enheten fylte maktvakuemet gjennom å sette andre aristokrater i nedre Neretva, altså dem som var tilknyttet Peljesac, Neum, Ljubuski, Citluk og Polog, i klientforhold. Dette bidro til dannelsen av ny føderasjon, ledet av Stolac-enheten, som senere opptrer under navnet Daorsi. Aristokratene tilknyttet denne føderasjonen dannet samtidig vennsforhold og administrerte handelsavtaler med Issa/Pharos og elite i innlandet mot Sentral-Bosnia. Dette sikret monopol på goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene. Gjennom monopolisert tilgang til goder fra disse nettverkene, samt ytterligere tiltak, fortsatte aristokratene å ha monopolisert tilgang til lederposisjoner over stabile store klientbaser.

4. Føderasjonen Daorsi fem til begynnelsen av 150-årene fvt.

Dette kapittelet må tolkes som en videreføring av forrige kapittel, selv om jeg i dette kapittelet kommer til å sette fokus på min andre problemstilling, altså hvordan føderasjonen Daorsi fungerte politisk, økonomisk, identitetsmessig og kulturelt frem til begynnelsen av 150-årene fvt. Enkelte av påstandene jeg kom med i forrige kapittel, skal jeg underbygge i dette kapittelet. Alt som er relatert til føderasjonen Daorsi, men som skjer utenfor deres direkte sfære frem til begynnelsen av 150-årene fvt., slik som deres tilknytning til føderasjonene Ardiaei, Labeatae og romerne, skal jeg diskutere i neste kapittel. Første del skal etablere kontekst for kapittelet, der jeg skal gå inn på betydningen til Issa/Pharos, Sentral-Bosnia, handels- og kommunikasjonsruten mellom Naronia og Sentral-Bosnia og hva slags føderasjoner som lå på denne ruten.

For det andre skal jeg å undersøke hvordan oppsamlingen og redistribusjonen av varer fungerte innenfor føderasjonen Daorsi, samt hvordan de var mellommenn mellom grekerne og innlandet, mer spesifikt mot Sentral-Bosnia. Den tredje delen skal diskutere hva føderasjonen Daorsi kan ha eksportert til Issa og Pharos. Den fjerde delen skal analysere om mennesker identifiserte seg med Daorsi og føderasjonen Daorsi, hvem disse menneskene var og hvordan identifiseringen forekom. Til slutt skal jeg gå nærmere inn på føderasjonen Daorsis aristokrater, altså hvordan de hadde en særegen form for solidaritet, hvordan de hadde agens, hvem Daorsis skip tilhørte, samt aristokratenes forskjeller i kapitaler internt i føderasjonen og hva som var høykulturen.

4.1. Føderasjonen Daorsi og kontekst

4.1.1. Issa og Pharos

Det finnes sterke indikasjoner på at vin, gresk-italiske amforaer og ulike former for gresk vinservise ble produsert på Issa og Pharos. Athenaios gjengir hvordan Agatharchides nevnte hvordan Issas vin var bedre enn andres vin.³⁶⁷ Samtidig mener B. Kirigin at Pharos kan ha produsert vin for eksport. Det sterkeste argumentet for dette er et fragment fra det som ser ut til å være en gresk-italisk amfora fra Osanjici, der det står Pharos.³⁶⁸ De gresk-italiske amforaene, som inneholdt vin, ble sannsynligvis produsert begge steder.³⁶⁹ Videre har forskerne bekreftet at gresk keramikk typen Gnathia ble produsert på Issa.³⁷⁰ Samtidig har arkeologene argumentert for at andre former for keramikk ble produsert, nemlig Black

---

³⁶⁷ Athenaios, 28d; Kirigin, Katunaric og Seselj, 2006, 193.

³⁶⁸ Kirigin, 2004, 133.

³⁶⁹ Kirigin, Katunaric og Seselj, 2006, 199.

³⁷⁰ Cargo og Mise, 2010, 31.

Slipped Ware og Grey Slipped Ware på Issa og Black Slipperd Ware på Pharos.³⁷¹ I tillegg til at Issa og Pharos produserte forskjellige goder, fungerte de også som mellommenn for deler av Middelhavet. B. Kirigin fremhever, basert på keramikken i Issa/Pharos, at begge hadde nettverk med eksempelvis Spina i Nord-Italia.³⁷²

4.1.2. Sentral-Bosnia

Sentral-Bosnia kan defineres basert på den geografiske defineringen av den kulturhistorisk arkeologiske sentralbosniske gruppen, altså områdene knyttet til øvre (startpunktet) og sentrale deler av elvene Bosna og Vrbas.³⁷³ Nettverkene mellom Issa og Sentral-Bosnia støttes av nekropolisen i Breza, som er lokalisert 30 kilometer nord for Sarajevo. I denne nekropolisen har arkeologene funnet keramikk fra Issa som dateres til 200-tallet fvt.³⁷⁴ Det indikerer en interesse for middelhavsnettverkene i Sentral-Bosnia. Samtidig foreslår jeg at keramikken indikerer en kobling mellom Issa, føderasjonen Daorsi og Sentral-Bosnia. Den allerede nevnte nekropolisen i Breza inkluderer også gjenstander som indikerer nettverk med de nordlige områdene, altså La Tene-kulturen og dermed “kelterne.³⁷⁵” Føderasjoner som knyttes til kelterne er blant annet Taurisci, som var lokalisert i Øst-Alpene og Scordisci, som var lokalisert der elven Sava munner ut i Donau ved dagens Beograd.

Samtidig dominerte kelternes kultur/habitus i områdene mellom elvene Drava og Sava i dagens Kroatia.³⁷⁶ Nekropolisen i Breza uttrykker derfor at befolkningen i Sentral-Bosnia bodde i et transittområde med tilknytninger til både middelhavsverdenen og områdene nordover. Det er interessant at man har funnet et keltisk spyd på Osanjci fra 200- og 100-tallet fvt.³⁷⁷ I lys av at man har funnet keltiske gjenstander som har blitt importert og/eller imitert i nekropolen i Breza, kan det keltiske spydet ha blitt importert fra Sentral-Bosnia. Dette skaper enda en kobling mellom Sentral-Bosnia og føderasjonen Daorsi. Derfor kan man legge til grunn at det eksisterte nettverk mellom Issa/Pharos, føderasjonen Daorsi og Sentral-Bosnia. Handels- og kommunikasjonsruten mellom Issa/Pharos, føderasjonen Daorsi og Sentral-Bosnia var viktig i disse nettverkene.

4.1.3. Handels- og kommunikasjonsruten

Handels- og kommunikasjonsruten mellom Issa/Pharos, føderasjonen Daorsi og Sentral-Bosnia, var den som gikk fra Naronas til Sarajevo via Nevesinje, som passerte områdene i

---

³⁷¹ Mise et. al., 2020.

³⁷² Kirigin, 2004, 212.

³⁷³ Covic, 1983, 434; Covic, 1987, 481.

³⁷⁴ Paskvalin, 2008, 129, 140-141; Dzino, 2009, 81.

³⁷⁵ Paskvalin, 2008, 121-123, 125, 141; Dzino, 2009, 81.

³⁷⁶ Dzino og Domic Kunic, 2013, 53-55.

³⁷⁷ Maric, 1977, 47.

nærheten av dagens Stolac og Osanjici.³⁷⁸ For det første underbygges dette gjennom funn av “hellenistisk” keramikk på en av fjellfestningene ved Borci i nærheten av innsjøen Boracko Jezero, altså på selve ruten mellom Naronas og Sarajevo.³⁷⁹ Dette er en bekreftelse på at ruten ble brukt i før-romersk tid. For det andre, som jeg påpekte i forrige kapittel, var dette en av de første veiene som romerne bygget da de erobret Vest-Balkan i første århundre fvt.³⁸⁰ Dette underbygges av milesteinen som ble funnet utenfor Konjic, der det står *divo Aug(usto)*. Dette indikerer at romerne påbegynte byggingen av veien under keiser Augustus sin styretid.³⁸¹ Det uttrykker viktigheten av denne ruten. Dette kan tolkes i et kontinuitetsperspektiv med tidligere århundrer. Denne ruten uttrykkes i kart 12. På denne ruten var det flere føderasjoner som etterfulgte Issa/Pharos og føderasjonen Daorsi som samhandlet med hverandre.

Kart 12: Ruten mellom Naronas og Sentral-Bosnia. Daorson er Osanjici, mens Aqua S. var lokalisert ved dagens Sarajevo (M. Prusac, 2007).

4.1.4. Føderasjonene Glinditiones, Naresi og Daesitiales

Føderasjonene som etterfulgte føderasjonen Daorsi mot innlandet og som var lokalisert på handels- og kommunikasjonsruten mellom Naronas og Sentral-Bosnia, var Glinditiones, Naresi og Daesitiales, slik det uttrykkes i kart 13. Føderasjonen Glinditiones var sannsynligvis

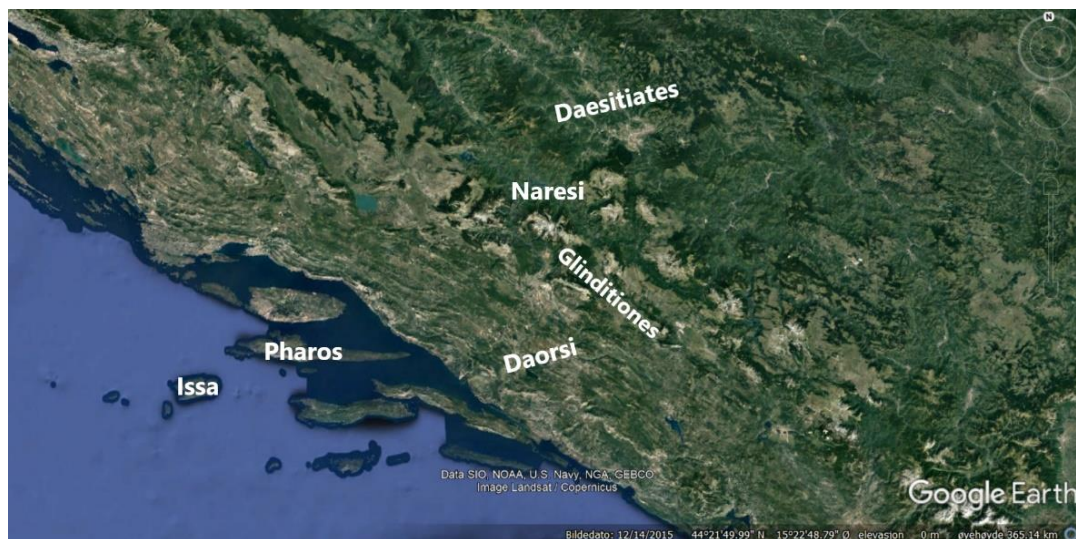
³⁷⁸ Bojanovski, 1978.

³⁷⁹ Bojanovski, 1978, 96.

³⁸⁰ Dzino, 2010, 117-136.

³⁸¹ Bojanovski, 1974, 15; Imamovic, 1985, 32; Glicksman, 2005, 216.

lokalisert i Nevesinje-området.³⁸² Som jeg allerede har påpekt var føderasjonen Naresi var lokalisert i midtre og øvrige deler av elven Neretva.³⁸³ Føderasjonen Daesitiates var lokalisert i det jeg har kategorisert som Sentral-Bosnia. For denne masteroppgavens del kan man oppsummere forskernes forslag og ta utgangspunkt i at de var lokalisert eksempelvis i dagens Sarajevo-region, Gornji Vakuf-Uskoplje, Travnik, Kiseljak, Kresevo, Fojnica, Visoko og Breza.³⁸⁴ Sistnevnte var antageligvis stedet der hovedsenteret til Daesitiates var lokalisert og det er også her den allerede nevnte nekropolisen er lokalisert.³⁸⁵

Kart 13: Føderasjonene som var lokalisert mellom Naronas og Sentral-Bosnia (D. Behram, Google Earth).

4.2. Føderasjonen Daorsi og handel

4.2.1. Handelens organisering

Som allerede forklart i forrige kapittel, kan man ta utgangspunkt i at aristokratene/høvdingene internt i føderasjonen Daorsi, med høvdingen/aristokratiet tilknyttet Stolac-enheten i spissen, hadde vennsforhold og administrerte handelsavtaler med Issa/Pharos og føderasjonene mot innlandet. Spørsmålet er hvem som gjorde hva innenfor føderasjonen Daorsi. For å svare på dette spørsmålet, skal jeg bruke en tilpasset versjon av E. Selands modell, som jeg introduserte i første kapittel. Man kan dele de arkeologiske lokalitetene i nedre Neretva og internt i føderasjonen Daorsi i fire kategorier, nemlig hovedsenter (A), sekundære sentre (B), gateway settlement(s) (C) og andre bosettinger (D). Som jeg vil diskutere om litt, mener jeg at Osanjici fungerte som hovedsenter (A). Hovedsenteret samlet opp og redistribuerte varer på føderasjonsnivået. Samtidig fungerte Osanjici som et eget senter i Stolac-enheten. Videre kan

³⁸² Sasel Kos, 2005, 415.

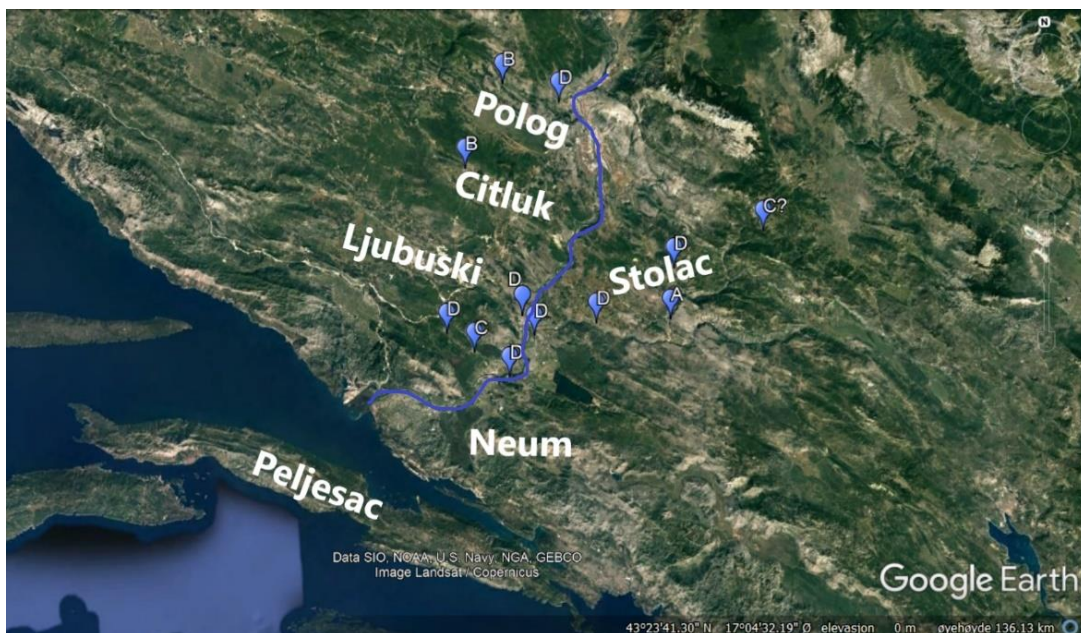
³⁸³ Sacic, 2012, 101; Sasel Kos, 2005, 414-415.

³⁸⁴ Paskvalin, 2000, 210; Sacic Beca og Veletovac, 2019, 49.

³⁸⁵ Domic Kunic, 2006, 82.

Narona kategoriseres som gateway settlement (C), altså at det var en kontaktsone mellom forskjellige nettverk, nemlig Issa/Pharos og føderasjonen Daorsi frem til begynnelsen av 150-årene fvt. Kontaktsonen uttrykkes gjennom at det var her utvekslingen av varer forekom mellom Issa/Pharos og føderasjonen Daorsi.

Samtidig er det mulig at det fantes en gateway settlement (C?), altså kontaktsone uttrykt som utvekslingssted, mellom føderasjonene Daorsi og Glinditiones i innlandet. Zvonigrad i Polog og eventuelt den arkeologiske lokaliteten i Hamzici i Citluk kan tolkes som sekundære sentre (B). Slik som jeg påpekte i forrige kapittel, er det mulig at de andre enhetene, nemlig Ljubuski, Neum og Peljesac, hadde egne sentre, men jeg har ikke klart å identifisere dem. De sekundære sentrene samlet opp og redistribuerte goder i sine enheter. Fjellfestningene og tilhørende nekropoler som tilhørte de utvidede familiehusholdningene/klanene og som uttrykker deres bosettinger, kan kategoriseres som andre bosettinger (D). Som jeg påpekte i forrige kapittel, er det ikke nødvendigvis slik at bosettingene på eller under fjellfestningene forsvant med utviklingen av aristokrater, høvdinger, sentre, enorme klientbaser og føderasjoner. Situasjonen jeg har forklart ovenfor uttrykkes i kart 14. Det er viktig å gå nærmere inn på hvorfor Osanjici kan tolkes som hovedsenter og Narona som gateway settlement, fordi de danner grunnlaget for modellen.

Kart 14: Organiseringen av oppsamlingen/redistribusjonen av goder internt i føderasjonen Daorsi. Den blå linjen er elven Neretva (D. Behram, Google Earth).

4.2.2. Osanjici som hovedsenter

Mange av føderasjonene i Vest-Balkan inkluderte flere sentre, men der en av sentrene var det ledende. Dette uttrykkes gjennom antikkens forfattere. Som jeg forklarte i forrige kapittel, kan det tolkes som at Frontinus mente at kong Pyrrhus av Epirus forsøkte å erobre hovedsenteret til en av føderasjonene, men før han gjorde det, angrep han de andre sentrene som var en del av føderasjonen.³⁸⁶ Livius gav oss et innblikk i føderasjonene Cavii og Labeatae. Når det kommer til Cavii nevnte Livius to forskjellige sentre som var en del av føderasjonen. Senteret Durnium kalte Livius for *oppidum*, mens Caravandis ble kalt for *urbs*.³⁸⁷ Ifølge arkeologen H. Becker var *urbs* større enn *oppida*.³⁸⁸ Det kan tolkes som at Caravandis var hovedsenteret til føderasjonen Cavii. Samtidig påpekte Livius hvordan Shkodra ble gjort av Genthius, kongen av Labeatae, til “citadel of his whole kingdom.³⁸⁹” I tillegg var den “centre of resistance³⁹⁰” og “the best-fortified town of the Labeatae tribe.³⁹¹”

Videre er det tydelig fra Livius at føderasjonen Labeatae også hadde andre sentre, slik som Meteon.³⁹² Basert på disse utsagnene, kan man ta utgangspunkt i at Shkodra var hovedsenteret internt i føderasjonen Labeatae under Genthius sin styretid. Et annet eksempel er Appian, som fremhevet hvordan føderasjonen Delmatae fikk navnet sitt etter senteret Delminum, samtidig som han implisitt mente at det fantes andre sentre i føderasjonen Delmatae. Det er tydelig at Delminum var det ledende senteret internt i føderasjonen Delmatae i hvert fall før 150-årene fvt. for ellers ville ikke Delminum ha navngitt føderasjonen. Slik som jeg allerede har forklart, finnes det en sammenheng mellom eksistensen av sentre og høvdingdømmer, altså høvdinge/aristokrater. Føderasjoner med flere sentre og dermed aristokrater/høvdinge, men der en av sentrene og dermed høvdinge/aristokratene er ledende/viktigere, kan sammenlignes med komplekse høvdingdømmer.³⁹³ Det var ikke slik at aristokratene som hadde blitt satt i et klientforhold av det ledende aristokratiet/høvdingen mistet sine klienter.

Klientene deres ble opprettholdt for ellers ville man ikke ha hatt flere sentre samtidig internt i føderasjonen, siden sentrene tilrettela for aristokratene/høvdingene å artikulere en hierarkiserende og sentraliserende ideologi.³⁹⁴ Derfor kan føderasjonene tolkes som bånd mellom aristokrater. Man kan ta utgangspunkt i at lokaliteten på Osanjici, som var senteret til aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten som kategoriserte seg selv som Daorsi, var

---

³⁸⁶ Frontinus, 3.6.3.

³⁸⁷ Livius, 44.30.

³⁸⁸ Becker, 2008, 72.

³⁸⁹ Livius, 44.31.

³⁹⁰ Livius, 44.31.

³⁹¹ Livius, 44.31.

³⁹² Livius, 44.32.

³⁹³ Steponaitis, 1978, 420-421; Curchin, 2004, 30-31.

³⁹⁴ Fernandez-Gotz, 2014, 163.

hovedsenteret til føderasjonen Daorsi. Begrunnelsen er at Stolac-enhetens aristokrati hadde satt de andre aristokratene i nedre Neretva i klientforhold. Derfor gir det mening at Stolac-enhetens senter også var hovedsenteret til føderasjonen Daorsi. Som jeg gikk inn på i forrige kapittel og som jeg vil underbygge nærmere om litt, er det viktig å minne på at det ledende aristokratiet/høvdingen internt i en føderasjon ofte navnga føderasjonen. Påstanden kan tilføres føderasjonen Daorsi i form av at aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten, altså Daorsi, som var det ledende aristokratiet/høvdingen internt i føderasjonen, navnga føderasjonen.

Fra dette perspektivet refererte *DAORSON* på Daorsis mynter både til Stolac-enhetens aristokrati/høvding og føderasjonen. Som jeg forklarte i forrige kapittel er personen som er avbildet på disse myntene en høvding. Basert på myntene er det tydelig at høvdingen så på seg selv som representanten/lederen for Stolac-enheten og føderasjonen. Det kan videre tolkes som at oppsamlingen og redistribusjonen av varer på føderasjonsnivået, altså blant aristokratene/høvdingene på tvers av enhetene, foregikk på ett sted, nemlig Osanjici, som var senteret til det ledende aristokratiet/høvdingen og hovedsenteret til føderasjonen Daorsi. Dette kan ha blitt bestemt av høvdingen tilknyttet Stolac-enheten og lederen av føderasjonen Daorsi. Det er ulike grunner til hvorfor høvdingen tilknyttet Stolac-enheten hadde rett til å bestemme noe slikt. En grunn er at høvdingen/aristokratiet tilknyttet Stolac-enheten hadde satt de andre høvdingene i klientforhold. En annen grunn er at den overordnende høvdingen til føderasjonene styrte utenrikspolitikken.

Dette underbygges gjennom at eksempelvis romerne henvendte seg til eller ansvarliggjorde først og fremst dem som kan tolkes som lederne av føderasjonene *Ardiaei* og *Labeatae* og/eller at lederne av de nevnte føderasjonene danner/opprettholder relasjoner med romerne.³⁹⁵ I lys av dette kan det tolkes som at den overordnende høvdingen tilknyttet Stolac-enheten styrte handelsrelasjonene mellom Issa/Pharos og føderasjonene i innlandet, slik jeg allerede har foreslått. Dette kan ha gitt den overordnende høvdingen rett til å bestemme at oppsamlingen og redistribusjonen skulle foregå på Osanjici, siden opprettholdelsen av utenrikspolitikken, deriblant i form av handelsrelasjoner, ble ført av han. Det å samle opp og

---

³⁹⁵ Polybios, 2.8, romerske ambassadører henvender seg til Teuta, leder av føderasjonen *Ardiaei*, for å undersøke hvorfor illyrerne drev piratvirksomhet mot italiske handelsskip. Livius, 31.28, Pleuratus, leder av føderasjonen *Labeatae* henvender seg til romerne for å tilby dem sin hjelp i den andre makedonske krig, altså 200 fvt. (Sasel Kos, 2002,

151-52). Livius 40.42, Pretor Lucius Duronius ansvarliggjorde Genthius, leder av føderasjonen *Labeatae*, for piratvirksomhet i Adriaterhavet. Romerne sendte ambassadører for å møte Genthius, men han var ikke til stede og var syk. Genthius sendte deretter sine ambassadører til romerne for å avvise anklagene.

redistribuere goder på Osanjici på føderasjonsnivået skapte fordeler for Stolac-enhetens aristokrati/høvding. Føderasjonen Daorsi hadde utvekslingsforpliktelser med Issa/Pharos, føderasjonene i innlandet, samt føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae.

Først etter at disse forpliktelsene var oppfylt, kunne redistribusjonen blant aristokratene endelig starte. Derfor var det mest praktisk å samle opp og distribuere godene på ett sted, nemlig på Osanjici. Som jeg vil vise senere, var det å samle opp og distribuere goder på Osanjici også en måte for aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten å reprodusere patron-klientforholdene med aristokratene de hadde satt i klientforhold. De kolossale mengdene med gresk-italiske amforafragmenter, gresk vinservise, særlig Gnathia-typen, åpne møteplasser, metall-lager, et lager der man har funnet 94 amforaer o.l. peker dessuten i retning på Osanjici som hovedsenter, samt stedet for oppsamling og redistribusjon internt i føderasjonen Daorsi. Det er ikke minst interessant at Osanjici er lokalisert i nærheten av hovedruten mellom Naronas og innlandet. Gresk vinservise/vin fra Issa/Pharos, som skulle til Sentral-Bosnia, måtte forbi Osanjici, mens goder fra Sentral-Bosnia, som skulle til Issa/Pharos, måtte også forbi Osanjici.

4.2.3. Naronas som gateway settlement

Som jeg forklarte i forrige kapittel, påpekte Pseudo-Skylax hvordan det fantes en *emporion* i nærheten av elven Neretva. Denne *emporion* kan, som påpekt i forrige kapittel, identifiseres med Naronas. A. Lindhagen har argumentert for at det er bedre å kategorisere Naronas som gateway settlement, fordi dette var dens rolle kontinuerlig i løpet av dens eksistens.³⁹⁶ Til tross for dette hadde ikke Naronas samme funksjon før og etter 150-årene fvt. Jeg skal ta for meg Naronas funksjon etter 150-årene fvt. i neste kapittel og konsentrere meg om dens funksjon før 150-årene fvt. i dette kapittelet. Ved Naronas finner man et lavt fjell, som ifølge A. Lindhagen fungerte som en illyrisk bosetting.³⁹⁷ Det kan tenkes at det eksisterte en fjellfestning på dette fjellet, som var tilknyttet en utvidet familiehusholdning/klan og at menneskene bodde på eller under fjellfestningen. *Emporion* ble etablert ved foten av fjellet ved en elv.³⁹⁸

Som jeg allerede har forklart, kan man ta utgangspunkt i at det var her utvekslingen av varer forekom mellom Issa/Pharos og føderasjonen Daorsi. *Emporion* Naronas var dessuten en nøkkelfaktor til hvorfor jeg har inkludert aristokratene tilknyttet Peljesac, Neum, Ljubuski

---

³⁹⁶ Lindhagen, 2016, 226.

³⁹⁷ Lindhagen, 2016, 229.

³⁹⁸ Lindhagen, 2016, 229.

Citluk og Polog, i tillegg til Stolac, i føderasjonen Daorsi. Ingen kan komme seg til Narona uten å komme forbi aristokratene tilknyttet disse enhetene. Samtidig var det å inkludere alle disse aristokratene i føderasjonen med på å bremse angrep fra ytre fiender før de nådde Narona. Derfor kan det også tenkes at aristokratene tilknyttet føderasjonen Daorsi, men særlig tilknyttet Stolac-enheten, sørget for sikkerheten til Narona, spesielt da utvekslingen av goder forekom. Ingen andre enn føderasjonen Daorsi kan ha sørget for denne sikkerheten, fordi slik som A. Lindhagen skriver “no external political power would have been powerful enough to control a settlement situated deep in Illyrian territory.”³⁹⁹ Etter mitt syn fungerte Narona før 150-årene fvt. utelukkende som utvekslingssted mellom grekerne og føderasjonen Daorsi.

Figur 28: Vid i dagens Kroatia, antikkens Narona (MaGa, Wikimedia Commons).

Det kan tenkes at den utvidede familiehusholdningen/klanen, som i utgangspunktet bodde ved Narona, fortsatte mer eller mindre med sitt. At Narona fungerte som gateway settlement, altså en kontaktzone mellom forskjellige nettverk, uttrykt som et utvekslingssted før 150-årene fvt. underbygges dessuten arkeologisk. Arkeologene har blant annet funnet gresk-italiske amforaer og Gnathia-keramikk.⁴⁰⁰ Dette er viktig, fordi som jeg allerede har påpekt, ble vin og gresk-italiske amforaer produsert på Issa og Pharos, mens Gnathia-keramikk ble produsert på Issa. Samtidig har arkeologene funnet gresk-italiske amforaer og Gnathia-keramikk særlig på Osanjici. Dette skaper en direkte kobling mellom Issa/Pharos, Narona og Osanjici. Videre skal man heller ikke utelukke muligheten for at det fantes en lignende gateway settlement i innlandet, altså mellom føderasjonene Daorsi og Glinditiones, selv om det ikke finnes tydelige bevis for dette på dette tidspunktet. Jeg kommer likevel til å ta

³⁹⁹ Lindhagen, 2016, 230.

⁴⁰⁰ Lindhagen, 2016, 229-230.

utgangspunkt i denne masteroppgaven at en slik gateway settlement eksisterte i innlandet, som fungerte som en kontaktsone og dermed utvekslingssted mellom de overordnende høvdingene tilknyttet føderasjonene Daorsi og Glinditiones.

4.2.4. Oppsamling og redistribusjon av goder i føderasjonen Daorsi

Jeg foreslår at aristokratene internt i føderasjonen Daorsi hadde en avtale om hvem som skulle produsere hva av overskudd. Denne avtalen kan til dels ha kommet som et resultat av forhandlinger mellom aristokratene og til dels gjennom bestemmelser fra den overordnende høvdingen. Eksempelvis hadde aristokratene og deres klientbaser i Neum og Peljesac gode muligheter til å utvinne salt, mens andre enheter kunne produsere andre goder. Goder som ble produsert utenfor Stolac-enheten, ble av aristokratene/høvdingene gitt som tribut/skatt til aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten da man hadde oppsamling/redistribusjon av goder på føderasjonsnivået. Som jeg vil gå inn på i neste kapittel, underbygges eksistensen av tribut/skatt mellom føderasjonene i de skriftlige kildene, men det samme kan tilføres internt i føderasjonene. Oppsamling av goder forekom først på de sekundære sentrene (B), inkludert Osanjici som fungerte som et eget senter til tross for dens rolle som hovedsenter internt i føderasjonen. Aristokratene ved sentrene sørget for å samle inn goder fra de utvidede familiehusholdningene, uttrykt gjennom fjellfestningene og tilhørende nekropoler (D).

Slik som jeg påpekte i forrige kapittel, har Zvonigrad en åpen plass som ligner på den man finner foran forsvarsmuren på Osanjici. På denne plassen kan aristokratiet ha samlet inn godene fra de utvidede familiehusholdningene. Når godene var samlet inn på de sekundære sentrene, ble de fraktet til Osanjici (A). Samtidig sørget den overordnende høvdingen til føderasjonen Daorsi for at goder fra Issa/Pharos via Naronas (C) og andre goder fra innlandet via en uidentifisert gateway settlement (C?) ble fraktet til Osanjici. Fra Osanjici ble goder fra middelhavsnettverkene, samt varer fra nedre Neretva, fraktet til føderasjonen Glinditiones, der de ble utvekslet ved en uidentifisert gateway settlement. Samtidig ble goder fra innlandet og nedre Neretva fraktet fra Osanjici til Naronas der utvekslingen forekom. Videre kan varer fra Issa/Pharos, innlandet og nedre Neretva ha blitt fraktet til føderasjonene Ardiaei og Labeatae fra Osanjici som skatt/tributt via skip som uttrykkes på Daorsis mynter, siden føderasjonen Daorsi etter hvert ble klientene til føderasjonene Ardiaei og deretter Labeatae.

Det som var igjen av middelhavs- og innlandsgodene, samt goder fra nedre Neretva, slik som vin, gresk vinservise, smykker og råvarer, ble redistribuert først til føderasjonen Daorsis aristokrater på Osanjici. Deretter ble disse godene fraktet til de sekundære sentrene, der de her ble redistribuert til aristokrater og ikke-aristokrater. Samtidig kan godene også ha blitt

redistribuert blant aristokratene og ikke-aristokratene som tilhørte Stolac-enheten, slik det forekom på de sekundære sentrene. Videre finnes indikasjoner på at redistribusjonen kan ha forekommet også blant de utvidede familiehusholdningene/klanene, der disse sannsynligvis fikk godene fra sentrene. Dette underbygges gjennom funn av eksempelvis amforaer/gresk vinservise på eller under fjellfestningene Prenj, Doljani-Dubine, Dragovija, Mala Gradina i Capljina, Martinovica Gomila, Klepci og Cim i Mostar.⁴⁰¹ Men hvordan foregikk selve redistribusjonen?

4.2.5. Redistribusjon gjennom sammenkomster

Som jeg forklarte i forrige kapittel, er sammenkomstene viktige arenaer der man kan samle mange mennesker samtidig for å gjennomføre kontrollert redistribusjon av store mengder med alkohol/mat, gaver og gjennomføre ofringer. Dette var igjen med på å “symbolically reiterate and legitimize institutionalized relations of asymmetrical social power,⁴⁰²” særlig fordi noen kontinuerlig fungerer som gjest, mens andre som arrangør. Dette er igjen med på å skape og opprettholde patron-klient forhold.⁴⁰³ Som jeg argumenterte for i forrige kapittel, er gresk vinservise i aristokratgravene en viktig indikasjon på at det var viktig for aristokratene å fremstille seg selv som gode verter gjennom sammenkomster. Man har ennå ikke funnet eller offentliggjort tydelige aristokratgraver i nedre Neretva som stammer fra etter 300-tallet fvt. Men de enorme mengdene med gresk-italiske amforaer og gresk vinservise typen Gnathia på Osanjici indikerer at sammenkomstenes betydning og det at aristokratene fremstilte seg selv som gode verter, ble opprettholdt. Sammenkomstene kan derfor ha vært en sentral måte aristokratene/høvdingene innenfor føderasjonen Daorsi store mengder med alkohol/mat, gaver og gjennomførte ofringer.

Samtidig er det viktig å understreke at gaveutvekslinger og ofringer fra aristokratene til klientene kan også ha forekommet mellom sammenkomstene. Sammenkomstene internt i føderasjonen Daorsi kan deles inn i tre lag. Det første laget var sammenkomstene på føderasjonsnivået, som ble arrangert av den overordnende høvdingen. Da man hadde oppsamling og redistribusjon av goder internt i føderasjonen Daorsi, sørget den overordnende høvdingen for at man hadde en stor sammenkomst, der han inviterte høvdingene/aristokratene som var satt i klientforhold. Aristokratene/høvdingene kan ha tatt med seg goder som de hadde samlet opp fra sine klientbaser til den overordnende høvdingen. Dette ble gitt til ham

---

⁴⁰¹ Atanackovic-Salcic, 1981, 21; Marijan, 1988; Maric, 2000, 38-41; Vasilj, 2012, 126-127; Lindhagen, Report Neretva valley.

⁴⁰² Dietler, 2001, 82-83.

⁴⁰³ Dietler, 2001, 83.

som skatt/tributt, men det ble kanskje fremstilt som gaver fra dem til den overordnende høvdingen. På denne sammenkomsten redistribuerte den overordnende høvdingen deler av vinen, den greske vinservisen, smykker og goder fra nedre Neretva, innlandet og Middelhavet til høvdingene og aristokratene fra de andre enhetene, uttrykt gjennom de sekundære sentrene.

Samtidig var det en unik mulighet for høvdingene og aristokratene å diskutere og bestemme politikk som hadde betydning for føderasjonen Daorsi. Ikke minst kan man ha hatt religiøse seremonier og ofringer som var rettet mot guddommer og/eller mytiske forfedre, som igjen var tilkoblet føderasjonen Daorsi. Sannsynligvis deltok kun aristokratene fra de forskjellige enhetene på sammenkomstene på føderasjonsnivået, fordi Osanjici er for liten til at store deler av klientbasen innenfor føderasjonen Daorsi kan ha deltatt på dem. Samtidig gir det mening i lys av min argumentasjon ovenfor om at føderasjonene kan tolkes som bånd blant aristokratene. Om alle aristokratene fra de forskjellige store enhetene var med på disse sammenkomstene eller ikke, kan man ikke svare på. Det er mulig at aristokratene byttet på hvem som var med på sammenkomstene på Osanjici. Når sammenkomstene var ferdige på Osanjici, tok aristokratene/høvdingene fra de sekundære sentrene varer fra nedre Neretva, Issa/Pharos og innlandet tilbake til de sekundære sentrene, slik som Zvonigrad.

På disse sekundære sentrene hadde aristokratene egne sammenkomster, der de kan ha redistribuert goder fra Issa/Pharos, innlandet og fra nedre Neretva til sine klienter. Samtidig redistribuerte også høvdingen/aristokratiet tilknyttet Stolac-enheten og Osanjici goder til sine klienter. Dette kan også ha vært unike muligheter til å diskutere politikk og gjennomføre ofringer til guddommer og/eller mytiske forfedre. Om hele klientbasen innenfor de forskjellige enhetene deltok på disse sammenkomstene samtidig eller ikke, er vanskelig å svare på. Det kan godt være at de byttet på deltakelse på sammenkomstene. Som jeg påpekte ovenfor, finnes det indikasjoner på at sammenkomstene også foregikk blant de utvidede familiehusholdningene/klanene. Om det var aristokratene og/eller landsbyhøvdingene som arrangerte disse sammenkomstene, vet man ikke. Uavhengig av det sistnevnte, ville aristokratene ha sørget for at de utvidede familiehusholdningene visste at det var de som ordnet vin, gresk vinservise, samt andre goder for deres sammenkomster. Dette var igjen med på å opprettholde patron-klient forhold.

4.2.6. Skrift som et resultat av økt kompleksitet i administrasjon og handel

Med andre ord kan oppsamlingen og redistribusjonen internt i føderasjonen Daorsi deles inn i tre nivåer, nemlig dem som foregikk på føderasjonsnivået, større enhetene og de utvidede familiehusholdningene/klanene. Dette systemet krevde omfattende organisering. Som et

resultat av dette kan skrift ha blitt tatt i bruk for å holde orden og det kan tenkes at det fantes enkelte administratorer og/eller aristokrater som hadde ansvaret for dette. At skrift ble brukt og forstått uttrykkes gjennom Daorsis mynter, uttrykt på figur 1, der det står *DAORSON* på gresk.⁴⁰⁴ Men som jeg vil foreslå senere, kan skrift også ha blitt brukt av aristokraten til å skille seg ut kulturelt fra ikke-aristokratene.

4.3. Føderasjonen Daorsi og eksport til Issa/Pharos

4.3.1. Iris Illyrica

Iris Illyrica er en plante som ble blant annet brukt mot hodepine, for abort og som parfyme.⁴⁰⁵ Theofrastos nevnte Iris Illyrica i Adriaterhavet: “But of the aromatic plants none grows in these lands, except the iris in Illyria in shores of the Adriatic; for here it is excellent and far superior to that which grows elsewhere.”⁴⁰⁶ Nikander fra Kolofon forklarte at Iris vokste ved elvene Drin og Neretva.⁴⁰⁷ Siden Nikander fra Kolofon er konkret knyttet til hvor Iris Illyrica vokste, til tross for at planten sannsynligvis vokste flere steder i Adriaterhavet, slik det uttrykkes av Theofrastos, indikerer dette at Iris Illyrica, som vokste ved elvene Drin og Neretva var den mest populære. Dette bekreftes av Plinius den eldre, som understreket at Iris vokste i Illyria, men at de mest respekterte vokste rundt Drin og Neretva.⁴⁰⁸ Derfor kan man med sikkerhet si at Iris Illyrica var en råvare som Daorsi eksporterte.

4.3.2. Metall

Som jeg allerede har forklart, mener Z. Maric at gjenstandene i metall-lageret fra Osanjici indikerer produksjon av blant annet smykker, små dekorative figurer og skåler i metall.⁴⁰⁹ Jeg har foreslått i kapittel tre at produksjonen kan ha blitt gjort av attached specialists. Videre har arkeologene funnet smykker i sølv og en gullplate med en kvinnelig figur innrisset på den på Osanjici.⁴¹⁰ Det er mulig at ulike former for malmer ble eksportert via føderasjonen Daorsi til Issa/Pharos.

4.3.3. Tømmer

Tømmer var en viktig råvare som ble eksportert fra den romerske provinsen Dalmatia.⁴¹¹ Plinius den eldre nevnte hvordan det fantes skog rundt Naron.⁴¹² Tømmer ha vært en viktig råvare som føderasjonen Daorsi eksporterte. Slik som arkeologen N. Hammond forklarer, var

---

⁴⁰⁴ Maric, 2014, 131; Dragicevic, 2016.

⁴⁰⁵ Hammond, 1992, 31.

⁴⁰⁶ Theofrastos, 4.5.2; Nikolanci, 1980, 155.

⁴⁰⁷ Nikandros fra Kolofon, 600; Nikolanci, 1980, 155.

⁴⁰⁸ Plinius den eldre, 21.19.

⁴⁰⁹ Maric, 1979, 63.

⁴¹⁰ Maric, 1977, 48-49; Maric, 1979, 25-27.

⁴¹¹ Glicksman, 2005, 212.

⁴¹² Plinius den eldre, 21.19.

det stor etterspørsel etter tømmer i antikken.⁴¹³ Tømmeret kan eksempelvis ha gått til skipsbygging.⁴¹⁴

4.3.4. Dyreprodukter

Strabon nevnte hvordan illyrerne utvekslet skinn og kyr for vin og olivenolje ved Aquileia i dagens Nord-Italia.⁴¹⁵ Z. Maric har eksempelvis funnet en bronseplate med ornamenter på Osanjici.⁴¹⁶ M. Prusac foreslår at slike former for bronseplater var plassert på skinn.⁴¹⁷ Dette indikerer at skinn ble produsert innenfor føderasjonen Daorsi. Samtidig kan utveksling av kyr ved Aquileia også tilføres føderasjonen Daorsi. A. Lindhagen nevner videre pels som en mulig eksportvare som ble eksportert via Narona.⁴¹⁸ A. Skegro forklarer at ull var en viktig eksportvare både i før-romersk og romersk tid.⁴¹⁹ Derfor kan produksjon av ull tilføres føderasjonen Daorsi. Ifølge K. Glicksman ble ost eksportert fra romerske Dalmatia, men dette kan også tolkes i et kontinuitetsperspektiv fra før-romersk tid og tilføres føderasjonen Daorsi.⁴²⁰ Det er viktig å understreke at det sannsynligvis ikke fantes en type av skinn, pels og ost, men flere forskjellige former som kom fra spesifikke geografiske områder.

4.3.5. Slaver

Strabon forklarte hvordan illyrerne utvekslet ikke bare skinn og kyr, men også slaver for olivenolje/vin ved Aquileia.⁴²¹ Det finnes ikke direkte bevis for eksport av slaver fra føderasjonen Daorsi, men man kan ikke utelukke muligheten for dette.

4.4. Føderasjonen Daorsi og identitet

4.4.1. Sosial identitet, gruppeformering og sosial kategorisering

I første kapittel introduserte jeg tre relevante tilnærminger, nemlig sosial identitet, sosial gruppe og sosial kategorisering. Mennesker er en del av flere sosiale grupper, som utgjør menneskenes sosiale identiteter.⁴²² Grupper heter ikke grupper som sådan, men de har navn, altså de er inndelt i kategorier. Eksempler på dette er tysker, kristen, sosialdemokrat og biolog. Vi definerer gruppene vi er en del av og dermed oss selv basert på kategorier. Samtidig definerer vi andre grupper og dermed menneskene som er en del av disse gruppene basert på kategorier.⁴²³ Basert på dette kan det tolkes som at gruppeidentifisering og sosial kategorisering er begreper som utfyller hverandre. Det å undersøke hva slags kategorier som

---

⁴¹³ Hammond, 1992, 30.

⁴¹⁴ Wells, 1980, 69.

⁴¹⁵ Strabon, 5.1.8.

⁴¹⁶ Maric, 1973.

⁴¹⁷ Prusac 2007, 227.

⁴¹⁸ Lindhagen, 2016, 229.

⁴¹⁹ Skegro, 1999, 268.

⁴²⁰ Glicksman, 2005, 210.

⁴²¹ Strabon, 5.1.8.

⁴²² Tajfel, 1982, 2; Reimer et. al., 2020, 14.

⁴²³ Reimer et. al., 2020.

finnes, kan tenkes å være et viktig steg i analyseringen av sosiale identiteter og sosiale grupper. Begrunnelsen er at kategoriene uttrykker mennesker som var en del av sosiale grupper og som dermed identifiserte seg med disse kategoriene.

4.4.2. Kategoriene Daorsi, Scunasticus og klannavn

Daorsi kan i denne perioden tolkes som en kategori som betegnet to grupper av mennesker. På den ene siden betegnet den først og fremst aristokratene/høvding tilknyttet Stolac-enheten. På den andre siden betegnet den føderasjonen som inkluderte ikke bare aristokratene/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten, men flere aristokrater/høvdinge i nedre Neretva. Da antikkens forfattere nevnte Daorsi, tilførte de mening gjennom å kategorisere en gruppe av mennesker, sannsynligvis på føderasjonsnivået, som levde i nedre Neretva. Videre er det tydelig at menneskene i nedre Neretva selv brukte Daorsi. Dette underbygges gjennom bruken av *DAORSON* på Daorsis mynter, som har sitt utgangspunkt i Daorsi. Som jeg påpekte ovenfor, kan Daorsi ha referert både til aristokratene/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten og samlingen av aristokrater/høvdinge på føderasjonsnivået. Stolac-enhetens aristokrati/høvding, altså dem som i utgangspunktet het Daorsi, navnga føderasjonen Daorsi. Sistnevnte påstand må underbygges gjennom analogier med andre føderasjoner i Vest-Balkan.

Som jeg gikk inn på ovenfor, oppkalte Delminium føderasjonen Delmatae.⁴²⁴ Jeg har foreslått at grunnen til dette var at Delminium var hovedsenteret til føderasjonen Delmatae for ellers ville den ikke ha oppkalt føderasjonen. Samtidig må påstanden til Appian korrigeres, fordi en ting (senter) ikke har en iboende mening og kan ikke tilføre mening til virkeligheten. Det er mennesker som tilfører mening til virkeligheten.⁴²⁵ Siden eksistensen av sentre og aristokrater/høvdinge er tilknyttet hverandre, kan man ta utgangspunkt i at det var aristokratiet/høvdingen tilknyttet senteret Delminium som navnga senteret som Delminium. I lys av denne korrigeringen kan det tolkes som at det var aristokratiet/høvdingen tilknyttet Delminium som navnga føderasjonen Delmatae etter navnet på deres senter siden de var de ledende aristokratene. Det samme kan tilføres Daorsi i form av at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten navnga føderasjonen Daorsi. Men Daorsi var ikke den eneste kategorien som fantes i nedre Neretva. Aristokratene/høvdingene utenfor Stolac-enheten hadde sine egne navn, som også kan tolkes gjennom et kategoriperspektiv.

Denne påstanden støttes av en innskrift som ble funnet i dagens Ljubuski, som jeg allerede har nevnt i forrige kapittel, men som det er viktig å gå nærmere inn på i dette kapitlet. På et

---

⁴²⁴ Appian, 10.2.11.

⁴²⁵ Ryymin, 2018, 58.

monument i Ljubuski står det *PAGI SCUNASTIC(I)* som ble innrisset av romerske veteraner. Monumentet stammer fra første århundre evt.⁴²⁶ Slik som jeg har påpekt i forrige kapittel, har M. Rasic foreslått at Scunasticus refererer til et forhistorisk fellesskap i Ljubuski. Man kan si at Scunasticus var kategorien til aristokratiet/høvdingene som lå under føderasjonsnivået og over nivået til de utvidede familiehusholdningene/klanene. Sannsynligvis fantes flere titalls lignende kategorier som refererte til aristokratiene på de større enhetenes nivå og under føderasjonsnivået. Samtidig kan de utvidede familiehusholdningene/klanene tolkes som egne grupper. Som jeg påpekte i forrige kapittel, kan klanene ha hatt egne navn, som i seg selv kan tolkes som kategorier medlemmene av gruppen (klanen) brukte om seg selv og sin gruppe. Om kategoriene på de større enhetenes nivå, samt føderasjonsnivået, hadde sitt utgangspunkt i de eksisterte klannavnene eller om de representerte noe nytt, er ikke mulig å svare på dette tidspunktet. Uavhengig av den sistnevnte problemstillingen, leder eksistensen av de allerede nevnte kategoriene til viktige spørsmål. Hvordan ble gruppene, kategoriene og identifiseringene tilknyttet klanene, de større enhetene og føderasjonene konstruert, rekonstruert og eventuelt spredt?

4.4.3. Å bli navnet på en klan, Scunasticus og Daorsi

Slik som jeg forklarte i kapittel en, er en av de grunnleggende faktorene som er tilknyttet gruppeformering blant annet mellommenneskelig samhandling. Gjennom at mennesker samhandler, kan de bli enige om eksempelvis delte mål/trusler og felles historie, som også er viktige trekk i gruppeformering. Samtidig kan dette skape grunnlag for gruppeidentifisering og dermed sosial kategorisering.⁴²⁷ Menneskene som var en del av de utvidede familiehusholdningene/klanene samhandlet kontinuerlig med hverandre i dag-til-dag aktiviteter. De hadde felles mål om overlevelse og alle som på en eller annen måte truet dette målet, ble sett på som en trussel. Som jeg påpekte i forrige kapittel, var dessuten fjellfestningene og nekropolisene symbolske markører for de utvidede familiehusholdningens/klanenes territorier, samt konstante påminnelser på deres felles historie via forfedrene, fordi mennesker levde blant dem. Som jeg forklarte ovenfor, finnes det indikasjoner på at de utvidede familiehusholdningene/klanene hadde egne sammenkomster. Derfor kan det tenkes at gruppen og dermed medlemmenes identifisering til gruppen, altså det å være navnet på en klan, kontinuerlig ble rekonstruert. Det kan videre tolkes som at alle i nedre Neretva var en del av i hvert fall en utvidet familiehusholdning/klan og at det fantes

---

⁴²⁶ Glavcic og Pandza, 2017.

⁴²⁷ Ashfort og Mael, 1989, 25.

flere titalls klannavn, på samme måte som det finnes flere titalls fjellfestninger/nekropoliser. Som jeg forklarte i forrige kapittel, utviklet det seg dominerende koalisjoner av familiehusholdninger som monopoliserte tilgangen til goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene. Basert på dette, ofringene, samt de ulike tiltakene som konsentrerte kapitalene og den symbolske makten, monopoliserte de dominerende koalisjonene tilgangen til lederposisjoner over stabile store klientbaser. Monopoliseringen av goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene i seg selv ville ha skapt grunnlag for mellommenneskelig samhandling. Samtidig kan de ha definert felles mål, altså det å eksempelvis kontrollere goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene og felles trusler, nemlig alle som truet deres monopol på varer fra middelhavs- og innlandsnettverkene.

Videre kan sentrene i seg selv, sammenkomstene og ofringene til guddommer og/eller mytiske forfedre, som forekom blant aristokratene på eksempelvis sentrene, ha blitt brukt til å definere og konstruere de dominerende koalisjonenes historie. Dette kan ha vært med på å konstruere grupper. Medlemmene av disse gruppene kan ha identifisert seg selv som eksempelvis Scunasticus når det kommer til Ljubuski-enheten og Daorsi når det kommer til Stolac-enheten. Kontinuerlig mellommenneskelig samhandling blant aristokratene gjennom monopolet på goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene, ofringer, ytterligere konsentrasjoner av kapitalene/den symbolske makten, de definerte målene/truslene og påminnelsene av historien via eksempelvis sentrene, ville ha vært med på å rekonstruere gruppene og identifiseringene til eksempelvis Scunasticus og Daorsi. Siden gruppene og kategoriseringene tilknyttet til dem først og fremst ble konstruert av aristokratene/høvdingene gjennom deres dominerende koalisjoner, som i seg selv var ekskluderende ovenfor andre mennesker, særlig i monopoliseringen av varer fra middelhavs- og innlandsnettverkene, var det i første omgang aristokratene/høvdingene som identifiserte seg med Scunasticus og Daorsi.

Til tross for dette understreker sosiologen R. Brubaker at kategorier kan brukes til gruppeformering i form av at kategorier transformeres “into groups or increasing levels of groupness.”⁴²⁸ Samtidig kan det tolkes som at R. Brubaker implisitt mener at slike prosesser kan komme ovenfra via ulike former for organisasjoner med autoritet, i dette tilfellet aristokratene/høvdingene.⁴²⁹ En måte kategoriene Scunasticus og Daorsi kan ha blitt spredt nedover på klientbasene, som var med på å konstruere større grupper som identifiserte seg

---

⁴²⁸ Brubaker, 2002, 169-171.

⁴²⁹ Brubaker, 2002, 170-172.

med disse kategoriene, var blant annet gjennom fortellinger. Aristokratene/høvdingene kan ha brukt sin symbolske makt til å fortelle fortellinger som kan ha spredt kategoriene Daorsi og Scunasticus nedover på deres klienter, som igjen skapte større grupper av mennesker som så på seg selv som Scunasticus og Daorsi. Dette kan ha skjedd på sammenkomster, i krigssituasjoner og mellom dem. Som jeg allerede har forklart, refererte Daorsi først og fremst til aristokratene og deretter potensielt til klientbasen tilknyttet Stolac-enheten. Men slik som jeg har forklart, refererte Daorsi også til føderasjonen Daorsi. Som jeg har forklart i forrige og dette kapittel, ble føderasjonen Daorsi dannet etter at aristokratene tilknyttet Stolac-enheten satte de andre aristokratene i nedre Neretva i klientforhold. Selv om aristokratene/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten hadde satt de andre aristokratene/høvdingene internt i føderasjonen Daorsi i klientforhold, samarbeidet aristokratene/høvdingene særlig om monopolisert tilgang til goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene.

Dette ville ha skapt grunnlag for mellommenneskelig samhandling. Samtidig ville de ha definert felles mål, altså kontroll over varer fra middelhavs- og innlandsnettverkene, samt felles trusler, nemlig alle som truet disse nettverkene. I tillegg kan de ha definert sin egen historie gjennom sammenkomstene og ofringene som foregikk på Osanjici. Dette kan ha vært med på å konstruere en gruppe. De kontinuerlige mellommenneskelige samhandlingene blant aristokratene på tvers av de større enhetene gjennom kontroll av goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene, oppsamling/redistribusjon av goder, feiringer, politiske møter, ofringer, de definerte truslene/målene og den felles historien kan vært med på å rekonstruere gruppen og at man så på seg selv som Daorsi. Aristokratene fra de større enhetene utenfor Stolac-enheten, som også så på seg selv som Daorsi, kan ha spredt kategorien nedover på sine klientbaser innenfor føderasjonen Daorsi, som igjen skapte en større gruppe som så på seg selv som Daorsi. Dette kan ha skjedd gjennom eksempelvis aristokratenes fortellinger på sammenkomster, i krigssituasjoner og uavhengig av dem. Aristokratenes høye symbolske makt ville ha forenklet disse prosessene.

Det er likevel ikke sikkert at kategorien Daorsi ble spredt nedover av aristokratene på ikke-aristokratene innenfor føderasjonen Daorsi og utenfor Stolac-enheten til tross for at aristokratene fra enhetene utenfor Stolac-enheten selv identifiserte seg som Daorsi. Uavhengig av denne diskusjonen, er det viktig å understreke at hvis det var slik at ikke-aristokratene identifiserte seg med eksempelvis Scunasticus og Daorsi, var dette et resultat av aristokratenes innsats i deres forsøk på å spre kategorien nedover på ikke-aristokratene. Oppsummert kan man si at aristokrater og ikke-aristokratene i nedre Neretva muligens hadde

tre forskjellige sosiopolitiske identiteter basert på eksisterende sosiale grupper og de kan ha kategorisert seg selv på tre forskjellige måter, nemlig det å være navnet på en utvidet familie/klan, større enhet og føderasjon. En fjerde sosiopolitisk identitet kan ha vært tilknyttet sentrene. På den ene siden kan det være at navnet på aristokratene/høvdingene og sentrene sammenfallet, slik det uttrykkes med Delminium. På den andre siden trenger ikke dette nødvendigvis alltid å ha vært tilfellet. Derfor kan sentrene ha hatt en annen kategori sosiale grupper identifiserte seg med. Samtidig fantes andre former for sosiale identiteter tilknyttet yrke, religion, kjønn, alder og så videre. Daorsi var derfor kun en sosiopolitisk identitet som eksisterte i området sammen med kanskje flere titalls forskjellige sosiale identiteter, grupper og sosiale kategoriseringer.

4.5. Føderasjonen Daorsi og aristokratene

4.5.1. Samhold og ekskludering

Føderasjonen Daorsi og det å være Daorsi kan ha skapt grunnlag for solidaritet blant aristokratene på tvers av de større enhetene, selv om Stolac-enheten var den dominerende gruppen. Denne solidariteten inkluderte klientbasene gjennom redistribusjon og kanskje spredningen av kategorien Daorsi. Samtidig kan samholdet ha vært med på å skape grobunn for ekskluderingsmomenter av andre aristokrater og deres klientbaser, slik som Pleraei i sørøst. Utfordringer fra føderasjoner som Ardiaei og Labeatae kan ha forsterket aristokratenes solidaritet og identifiseringen til Daorsi. Imidlertid var ikke aristokratene og ikke-aristokratene isolerte til føderasjonen Daorsi. Det kan tenkes at det eksisterte stor grad av samhandling på tvers av føderasjonene, bare igjen i separate sfærer, altså at aristokrater samhandlet med aristokrater og ikke-aristokrater med ikke-aristokrater. Eksempelvis giftet Genthius, lederen av Labeatae, seg med datteren til kongen av Dardania.⁴³⁰ Samtidig uttrykkes samhandlingene i konkurransen om kapitaler mellom føderasjonene, som jeg vil diskutere i neste kapittel. Til tross for at høvdingen og hans aristokrati i Stolac-enheten hadde satt de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold, var det ikke slik at de sistnevnte aristokratene/høvdingene var passive. De hadde agens.

4.5.2. Aristokratens agens innenfor føderasjonen Daorsi og utenfor Stolac-enheten

Den monumentale forsvarsmuren på Zvonigrad, navn som Scunasticus og hundrevis av fragmenter av gresk keramikk i Nakovana-hulen på Peljesac, vitner om at aristokratene/høvdingene utenfor Stolac-enheten, men internt i føderasjonen Daorsi, hadde

---

⁴³⁰ Sasel Kos, 2002, 116.

rikdom og en viss grad av autonomi.⁴³¹ Dette underbygges videre av at fotsoldatene var organisert på de større enhetenes nivå. Som jeg påpekte i forrige kapittel, indikerer aristokratigravene med våpen at det fantes aristokrater som kunne stå mot hverandre militært. Som jeg påpekte ovenfor, har man ennå ikke funnet eller offentliggjort tydelige aristokratigraver i nedre Neretva som stammer fra etter 300-tallet fvt. Til tross for dette underbygger antikkens forfattere påstanden om at fotsoldatene var organisert på de større enhetenes nivå. Man kan igjen bruke Frontinus. Han forklarer hvordan Pyrrhus drev krig mot illyrerne, altså sannsynligvis en føderasjon. Forsvarerne internt i føderasjonen var konsentrert i hovedsenteret. Pyrrhus valgte heller å angripe de andre sentrene i føderasjonen. Dette bidro til at forsvarerne, som var konsentrert i hovedsenteret, spredte seg til de andre sentrene. Forsvarerne hadde troen på hovedsenterets fortifikasjoner og lot det være uten forsvarere. Pyrrhus erobret hovedsenteret.⁴³² Jeg foreslår at den overordnede høvdingen presset aristokratene og deres fotsoldater fra de andre enhetene om å konsentrere seg på hovedsenteret.

Da Pyrrhus angrep de andre sentrene, spredte aristokratene og deres fotsoldater seg for å beskytte egne sentre og store deler av sine klientbaser mot fienden. De lot hovedsenteret klare seg selv og blåste i presset fra den overordnede høvdingen om å forsvare hovedsenteret. Det trenger ikke å tolkes som at hovedsenteret ble overlatt til seg selv uten forsvarere og kun fortifikasjoner, fordi Frontinus overdriver i dette utsagnet. Hovedsenteret måtte ha hatt sine egne forsvarere. Dette underbygges av Livius og hans beskrivelse av føderasjonen Cavii. Genthius, høvdingen av Labeatae, sendte sin halvbror Caravantius for å underordne seg Cavii gjennom vold eller trusler. Livius forklarer hva som skjedde: “As Caravantius arrived among the Cavii, the town of Durnium received him hospitably; Caravandis, another city, shut him out; and while he was ravaging their territory far and wide a few scattered soldiers were killed by the rallying farmers.”⁴³³ Som forklart ovenfor, nevnes Caravandis som *urbs*, mens Durnium som *oppidum*. Dette indikerer at Caravandis kan tolkes som hovedsenteret til Cavii. Caravandis sto mot Caravantius militært. Livius sitt utsagn kan derfor underbygge påstanden min ovenfor om at Frontinus overdriver når han forklarer at hovedsenteret sto uten forsvarere, fordi den viser at hovedsenteret hadde egne forsvarere.

Det er også vanskelig å tro at aristokratene/høvdingen tilknyttet hovedsenteret internt i føderasjonen som Frontinus nevner, kan ha hatt en ledende rolle internt i føderasjonen uten

---

⁴³¹ Maric, 2000, 39; Marijan, 2011, 39-40; Kaiser og Forenbaher, 2012.

⁴³² Frontinus, 3.6.3.

⁴³³ Livius, 44.30.

egne forsvarere. Samtidig er Livius sin beskrivelse av Cavii interessant i seg selv. I dette tilfellet finnes det ikke indikasjoner på at fotsoldatene fra de forskjellige større enhetene konsentrerte seg i hovedsenteret for å stå imot fienden. Dette gav rom for splitt-og-hersk taktikker fra føderasjonen Labeatae, som var med på å splitte aristokratene i føderasjonen Cavii. Kanskje var det dette den overordnende høvdingen tilknyttet føderasjonen Frontinus nevner ønsket å unngå? Eksemplene til Frontinus og Livius underbygger påstanden om at aristokratene i de større enhetene hadde sine egne fotsoldater, som kan ha blitt forent på forskjellige måter. Man kan likevel ikke utelukke at styrken til fotsoldatene til enhetene varierte. Det er ikke uten grunn at det ene aristokratiet/høvdingen hadde en ledende posisjon internt i føderasjonen og at denne posisjonen ble reproduisert. Fotsoldatene kan ha vært en viktig faktor i dette. Hvis fotsoldatene var organisert på de større enhetenes nivå, hva med skipene som fremstilles på Daorsis mynter? Og hva slags rolle spilte skipene generelt?

4.5.3. Skip og eierskap

Som jeg har poengtert tidligere, fremstilles skip på Daorsis mynter.⁴³⁴ Basert på diskusjonen ovenfor om hvem fotsoldatene tilhørte, foreslår jeg også at skipene tilhørte aristokratene fra de større enhetene. Imidlertid kan skipene ha blitt forent for å nå føderasjonens og/eller den overordnende høvdingens mål, slik det også uttrykkes når det kommer til fotsoldatene. Det er ikke nødvendigvis slik at alle aristokratene internt i føderasjonen Daorsi hadde egne skip. Man kan foreslå at aristokratene som lå ved havet hadde skip og var i større grad havorienterte. Aristokratene som ikke lå ved havet, var derimot landorienterte og fokuserte mer på andre elementer.

4.5.4. Konsentrasjon og konkurranse om kapitalene

Som jeg allerede har forklart, var maktgrunnlaget til aristokratene/høvdingene tilknyttet føderasjonen Daorsi fortsatt monopolisert tilgang til middelhavs- og innlandsnettverkene gjennom vennsforhold og administrerte handelsavtaler. Disse nettverkene gjorde at de fikk en fordel som satte store mengder med mennesker i klientforhold gjennom ofringer/redistribusjon, inkludert potensielle/eksisterende konkurrenter. Samtidig gjennomførte de flere tiltak som styrket kapitalene og den symbolske makten ytterligere. Dette var med på å opprettholde og reproducere deres lederposisjoner over store stabile klientbaser. Imidlertid er det viktig å diskutere to perspektiver. Det første perspektivet handler om konsentrasjonen av kapitalene blant aristokratene/høvdingene internt i føderasjonen

---

⁴³⁴ Dragicevic, 2016, 112.

Daorsi. Som jeg allerede har påpekt, var det ikke slik at konkurransen om kapitalene og den symbolske makten stoppet opp. Den fortsatte, men i ulike separate sfærer, altså at aristokrater konkurrerte mot hverandre og ikke-aristokrater som konkurrerte mot hverandre.

Konkurransen om kapitalene og den symbolske makten mellom aristokratene i dette tilfellet kan ha blitt uttrykket gjennom at eksempelvis aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten satte de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold.

Det bidro til at aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten kunne konsentrere de forskjellige kapitalene og den symbolske makten i ytterligere grad, som en konsekvens av å ha satt andre aristokrater/høvdinge i klientforhold. Dette gikk på bekostning av kapitalene og den symbolske makten til sistnevnte. Høvdingen/aristokratene tilknyttet Stolac-enheten mottok tributt/skatt fra de andre aristokratiene. Dette genererte økonomisk kapital for aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten, som de kan ha investert i militæret og mer omfattende former for kulturell kapital som også kan ha satt premissene for høykulturen. Samtidig hadde styrket aristokratene/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten sin sosiale kapital, fordi de hadde utvidet sin klientbase av hatt satt andre mektige aristokrater/høvdinge i klientforhold og styrte utenrikspolitikken. Dermed ville høvdingen/aristokratiet tilknyttet Stolac-enheten ha hatt høyere symbolsk kapital og symbolsk makt enn de andre aristokratene/høvdingene. Selv om høvdingen/aristokratiet tilknyttet Stolac-enheten hadde i større grad konsentrert de forskjellige kapitalene, kan man ikke utelukke muligheten for at det fantes et hierarki av konsentrasjoner av kapitaler internt i føderasjonen Daorsi.

Det andre perspektivet som er viktig å diskutere er hva som definerte aristokratenes høykultur. Begrunnelsen er at man ser kontinuiteter, endringer og innovasjoner i det arkeologiske materialet. Det er tydelig at vin og importert gresk vinservice i keramikk ikke lenger kan sies å være en del av høykulturen, men en del av alle menneskers kultur innenfor føderasjonen Daorsi. Begrunnelsen er at de finnes i enorme mengder, slik det eksempelvis uttrykkes på Osanjici. Dette uttrykker storskala redistribusjon fra aristokratenes/høvdingenes side. Samtidig finnes kontinuiteter i høykulturen. Man kan ikke utelukke muligheten for at særegne former for vinservice i metall fortsatt konstituerte høykulturen. Videre kan det tenkes at smykker i sølv, rav og glass, som man finner i metall-lageret fra Osanjici fortsatt konstituerte høykulturen og det samme gjelder sentrene.⁴³⁵ Illyriske hjelmer ble hovedsakelig ikke produsert etter 300-tallet fvt.⁴³⁶ Til tross for dette betyr ikke dette at betydningen deres

---

⁴³⁵ Maric, 1979, 27.

⁴³⁶ Personlig kommunikasjon med Bleic Kavur.

for aristokratenes høykultur forsvant. Den kan ha fortsatt. Dette underbygges gjennom en av Genthius sine mynter, uttrykt på figur 4, som fremstiller det som ser ut til å være en illyrisk hjelm.⁴³⁷ Som jeg påpekte ovenfor, har man funnet en gullplate på Osanjici. Slik som J. Ogden fremhever ble gjenstander av gull brukt som et symbol på makt.⁴³⁸ Derfor kan det tenkes at gull definerte aristokratenes høykultur.

Man kan likevel ikke utelukke at gull også ble brukt av aristokratiet i nedre Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten i området jeg studerer før utviklingen av føderasjonen Daorsi, bare at arkeologene ennå ikke har funnet graver som inkluderer dem. Derfor representerer ikke nødvendigvis gull en innovasjon i aristokratenes høykultur, men kanskje kontinuitet. Til tross for kontinuitetene i aristokratenes høykultur, understreker sosiologen D. Østerberg, basert på P. Bourdieu sin forskning, at “de herskende klasser og lag skifter smak eller forbruk for at de oppadstrebbende samfunnslagene ikke skal innhente dem.”⁴³⁹ Dette må ses i lys av diskusjonen min i forrige kapittel når det kommer til hvordan differensieringer er med på å naturligjøre/tingsliggjøre forskjeller i status og skape en barriere for ikke-aristokrater om medlemskap i eliten. Jeg har klart å identifisere fire tydelige innovasjoner. For det første de monumentale forsvarsmurene som var sterkt influerte av gresk/hellenistisk arkitektur. Slike typer av forsvarsmurer finner man eksempelvis på Osanjici og Zvonigrad i nedre Neretva, samt Risan, Shkodra, Lezhe, Hekal, Klos, Orikos og Zgerdresh i dagens Montenegro og Albania.⁴⁴⁰ Disse forsvarsmurene kan sammenlignes med forsvarsmuren som ble bygget i Heuneburg i dagens Sør-Tyskland rundt 600 fvt. som også var sterkt influert av arkitektur fra middelhavsverdenen.⁴⁴¹

Selv om forsvarsmuren ble brukt til forsvar, understreker arkeologene B. Arnold og M. Fernandez-Gotz at forsvarsmuren var “a conscious demonstration of power and status that underlined the role of the Heuneburg as the political and economic centre.”⁴⁴² For det andre skrift. Som jeg påpekte ovenfor, står det *DAORSON* på gresk på Daorsis mynter, uttrykt på figur 1. Det interessante er at også myntene til Genthius og Ballaios, uttrykt på figurene 2, 3 og 4, hadde mynter med gresk skrift. Som jeg forklarte ovenfor, kan skrift ha blitt brukt av enkelte administratorer og/eller aristokrater for å holde orden på utvekslingen innenfor føderasjonen Daorsi. Men skrift kan også ha blitt brukt til å konstituere aristokratenes høykultur. Arkeologen R. Thomas understreker eksempelvis hvordan skrift i den greske

---

⁴³⁷ Cabanes, 2002, 169.

⁴³⁸ Ogden, 1992, 262.

⁴³⁹ Østerberg, 1995, 26-27.

⁴⁴⁰ Dimitrijevic, 2018, 10.

⁴⁴¹ Arnold og Fernandez-Gotz, 2018, 148-149.

⁴⁴² Arnold og Fernandez-Gotz, 2018, 150.

bystaten ble brukt til “open-air public display.”⁴⁴³ Det samme kan tilføres føderasjonen Daorsis aristokrater. For det tredje viser Daorsis mynter en høvding som bærer en hatt. En lignende hatt ser man også på Genthuis sine mynter, uttrykt på figur 3.⁴⁴⁴ Ifølge I. Dragicevic bærer personen som er avbildet på Daorsis mynter en kausia.⁴⁴⁵ Kausia ble brukt av den makedonske eliten.⁴⁴⁶ En fjerde innovasjon er keltiske gjenstander. Som jeg påpekte ovenfor, har man på Osanjici funnet eksempelvis et spyd fra 200- og 100-tallet fvt. som har sitt utgangspunkt i den keltiske kulturen.⁴⁴⁷ Ifølge D. Dzino brukte elitene i før-romerske Vest-Balkan keltiske gjenstander til å uttrykke deres identiteter som eliter.⁴⁴⁸ Dette kan sammenlignes med høykulturen. Derfor kan det tolkes som at aristokratene innenfor føderasjonen Daorsi brukte keltiske gjenstander til å skille seg ut.

4.6. Delkonklusjon

Politisk besto føderasjonen Daorsi av aristokrater/høvdinge fra enhetene Stolac, Peljesac, Neum, Ljubuski, Citluk og Polog, der aristokratene/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten hadde en ledende rolle siden de hadde satt de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold. Det var aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten som oppkalte føderasjonen Daorsi.

Maktgrunnlaget til aristokratene/høvdingene tilknyttet føderasjonen Daorsi var monopolisert tilgang til goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene gjennom vennsforhold og administrert handel, samt ytterligere konsentrasjoner av kapitalene gjennom ulike tiltak. Dette bidro til at aristokratene/høvdingene hadde monopolisert tilgang til lederposisjoner og over store stabile klientbaser. Til tross for at aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten var det ledende, var ikke aristokratene/høvdingene i de andre enhetene passive. Den monumentale forsvarsmuren på Zvonigrad, Nakovana-hulen, kategorier som Scunasticus og at militæret/skipene var organisert på de større enhetenes nivå, er viktige argumenter for dette.

Økonomisk var handel viktig for føderasjonen Daorsi, der aristokratene fungerte som mellommenn mellom Issa/Pharos og Sentral-Bosnia. Føderasjonen Daorsi kan ha eksportert Iris Illyrica, metall, tømmer, dyreprodukter og slaver. Det ledende aristokratiet/høvdingen internt i føderasjonen Daorsi hadde hovedansvaret for handelen. Oppsamlingen/redistribusjon kan deles inn i tre lag, nemlig utvidede familiehusholdninger/klaner, store enheter og føderasjon. Redistribusjon av alkohol/mat, samt gaveutvekslinger og ofringer, kan ha forekommet på sammenkomstene, fordi dette var en god måte å samle flere mennesker

---

⁴⁴³ Thomas, 1994, 34.

⁴⁴⁴ Domic Kunic, 1993, 208; Cabanes, 2002, 169.

⁴⁴⁵ Dragicevic, 2016, 112.

⁴⁴⁶ Palagia, 2012, 379.

⁴⁴⁷ Maric, 1977, 47.

⁴⁴⁸ Dzino, 2007, 52.

samtidig og opprettholde patron-klient forhold på tre nivåer. Samtidig kan både gaveutvekslingene og ofringene ha forekommet mellom sammenkomstene. Identitetsmessig refererte Daorsi først og fremst til aristokratene/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten og aristokratene/høvdingene som var satt i klientforhold av førstnevnte og var dermed en del av føderasjonen Daorsi.

Kategorien Daorsi kan ha blitt spredt nedover på klientbasene av aristokratene/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten og av aristokratene/høvdingene som lå utenfor Stolac-enheten, men som var en del av føderasjonen Daorsi. Samtidig kan aristokratene og ikke-aristokratene i nedre Neretva muligens ha identifisert seg med tre og kanskje fire sosiopolitiske identiteter som var tilknyttet de utvidede familiehusholdningene/klanene, de større enhetene, føderasjonsnivået og sentrene. Det kan tenkes at aristokratenes høykultur fra 300-tallet fvt. ble konstituert gjennom gresk vinservise i metall, smykker i sølv, gull, rav, glass, illyriske hjelmer, forsvarsmurer basert på gresk/hellenistisk arkitektur, kausia, skrift og gjenstander som har sitt utgangspunkt i keltisk kultur/habitus. Til slutt er det viktig å understreke at Stolac-enhetens aristokrati/høvding hadde høyere grad av kapitaler og symbolsk makt enn aristokratene/høvdingene som hadde blitt satt i klientforhold.

5. Føderasjonen Daorsi og Daorsi i den internasjonale politikken

I dette kapitlet kommer jeg til å diskutere masteroppgavens tredje problemstilling, altså hvordan man kan tolke føderasjonen Daorsi i lys av den internasjonale politikken frem til begynnelsen av 150-årene fvt., hva som skjedde med føderasjonen Daorsi og Daorsi etter begynnelsen av 150-årene fvt. og da Daorsi ble *civitas peregrina*? I første del skal jeg diskutere bruken av det illyriske kongedømmet og komme med et alternativt forslag om hvordan man kan tale om patron-klient forhold mellom føderasjonenes ledere. Videre skal jeg forklare hvorfor det var viktig for ledende eliter i føderasjonene å sette ledende eliter i andre føderasjoner i klientforhold. Samtidig skal jeg gå kort inn på de tre illyriske krigene. Dessuten skal jeg gå kort inn på relevante arkeologiske funn fra Risan og Shkodra, altså funn av vin og gresk vinservise fra potensielt Issa/Pharos og diskutere hvordan de kan ha ankommet hit.

Kart 15: Relevante sosiopolitiske grupperinger i dette kapitlet (D. Behram, Google Earth).

I tillegg skal jeg diskutere hvordan føderasjonen Daorsi ble en del av føderasjonene Ardiaeis/Labeataes klientbaser, deres dobbeltrolle og hvilke konsekvenser føderasjonene Ardiaeis/Labeataes erobring av Issa/Pharos kan ha hatt for føderasjonen Daorsi. I andre del skal jeg diskutere statusen til føderasjonen Daorsi etter 168/167 fvt. når det kommer til deres forhold til Roma. Samtidig skal jeg introdusere føderasjonen Delmatae. Videre skal jeg rettferdiggjøre hvorfor jeg mener at lokaliteten på Osanjici ble ødelagt i begynnelsen av 150-årene fvt. av føderasjonen Delmatae. I tredje del skal jeg diskutere hva som skjedde med føderasjonen Daorsi og Daorsi etter ødeleggelsen av Osanjici i begynnelsen av 150-årene fvt. Samtidig skal jeg kort forklare hvordan romernes kontroll over Vest-Balkan utviklet seg for å etablere kontekst. Den fjerde delen skal tydeliggjøre gjennom bruk av analogier hvordan

Daorsi fungerte som *civitas peregrina*. I den siste delen av kapittelet skal jeg argumentere for at kategorien Daorsi etter hvert ble erstattet av *municipium* Diluntum. Dette ender historien til Daorsi.

5.1. Føderasjonen Daorsi i en turbulent tid

5.1.1. Det illyriske kongedømmet?

Forskere bruker ofte begrepet det illyriske kongedømmet for å betegne allianser av føderasjoner som til tider ble ledet av den sterkeste føderasjonen.⁴⁴⁹ Disse alliansene strakk seg i hvert fall tilbake til 300-tallet fvt.⁴⁵⁰ Jeg er skeptisk til dette begrepet. På den ene siden bidrar det illyriske kongedømmet det til å fremstå som om det fantes ett kongedømme når det i realiteten fantes flere titalls kongedømmer/høvdingdømmer. Disse kongedømmene/høvdingdømmene eksisterte på de større enhetenes nivå og var forente gjennom føderasjoner, altså at eksempelvis en elite satte andre eliter i klientforhold. På den andre siden er begrepet forvirrende på grunn av betegnelsen illyrere.

Illyrere kan referere til det geografiske området, de kulturelle likhetene hos befolkningen, de spesifikke føderasjonene og/eller til disse såkalte alliansene. På grunn av dette mener jeg at man med god grunn kan sette begrepet det illyriske kongedømmet til siden i vitenskapelig forskningslitteratur. Man kan heller si at de ledende elitene tilknyttet føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae klarte å sette ledende eliter i andre føderasjoner i frivillige og/eller tvungne klientforhold. Situasjonen er ikke særegen for Vest-Balkan. Den har paralleller med for eksempel Gallia. N. Roymans forklarer eksempelvis hvordan Treveri klarte å sette Eburones og Condrusi i klientforhold, samt hvordan Ubii måtte betale tributt til Suebi.⁴⁵¹ Men hva var årsaken til at den ledende eliten i en føderasjon satte den ledende eliten i en annen føderasjon i klientforhold?

5.1.2. Konsentrasjon og konkurranse om de forskjellige kapitalene

Det kan ha vært konkurranse om økonomisk, kulturell, sosial, symbolsk kapital og symbolsk makt på tvers av elitene som ledet føderasjonene. Gjennom at den ledende eliten tilknyttet en føderasjon satte den ledende eliten i en annen føderasjon i klientforhold, kunne den førstnevnte eliten ha konsentrert sine kapitaler og den symbolske makten ytterligere på bekostning av sistnevnte. Førstnevnte kan ha styrket sin økonomiske kapital gjennom å påtvinge tributt/skatt på sistnevnte. Sistnevnte ville ha blitt fattigere, mens førstnevnte kan ha

---

⁴⁴⁹ Dzino og Domic Kunic, 2013, 74.

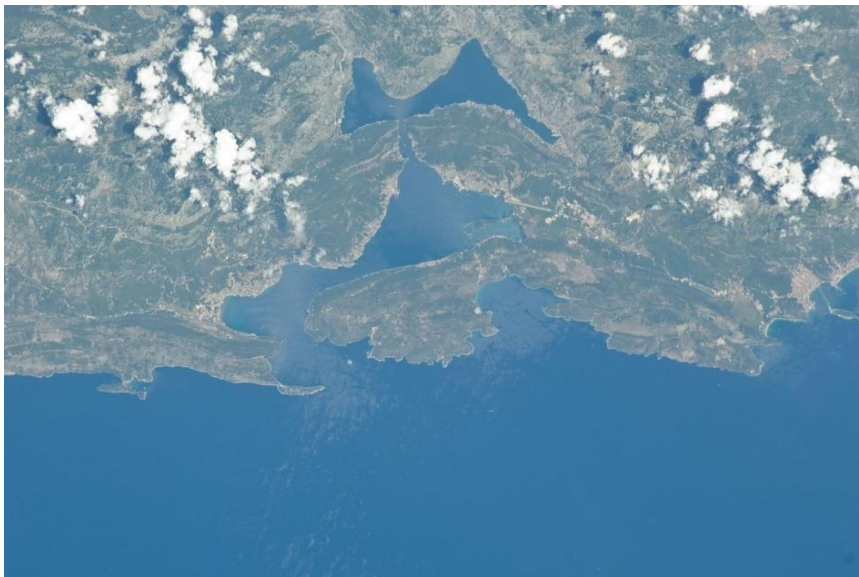
⁴⁵⁰ Dzino og Domic Kunic, 2013, 72.

⁴⁵¹ Roymans, 1990, 39.

investert den økonomiske kapitalen i militæret og mer omfattende former for kulturell kapital. Eksistensen av tributt/skatt mellom føderasjonene skal jeg underbygge senere. Videre forsterket den ledende eliten tilknyttet patron-føderasjonen sin sosiale kapital siden de hadde utvidet sin klientbase av å ha satt den ledende eliten i en annen føderasjon i klientforhold. På grunn av større konsentrasjon av økonomisk, kulturell og sosial kapital hos den ledende eliten i en føderasjon som hadde satt den ledende eliten i en annen føderasjon i klientforhold, ville førstnevnte ha forsterket sin symbolske kapital og symbolske makt på bekostning av de sistnevnte.

5.1.3. Føderasjonene Ardiaei og Labeatae

Som jeg forklarte i kapittel tre var føderasjonen Ardiaei lokalisert i blant annet Kotorbukten. Kotorbukten uttrykkes i figur 29. De arkeologiske utgravningene i Risan har vært behjelpelige i forståelsen av føderasjonen Ardiaei.⁴⁵² Når det kommer til føderasjonen Labeatae var de lokalisert i blant annet Shkodra-området.⁴⁵³ Shkodra-området uttrykkes i figur 30. De siste årene har særlig et polsk lag med arkeologer gjennomført undersøkelser av Shkodra og området rundt for å få mer viten om føderasjonen Labeatae.⁴⁵⁴

Figur 29: Kotorbukten sett fra luften (NASA, Wikimedia Commons).

---

⁴⁵² F. eks: Dyczek et. al., 2004; Dyczek et. al., 2007; Dyczek, 2012; Dyczek et. al., 2014.

⁴⁵³ Sasel Kos, 2005, 283; Dzino og Domic Kunic, 2013, 87.

⁴⁵⁴ F. eks: Lemke, 2011.

Figur 30: Dagens Shkodra (Tobias Klenze, Wikimedia Commons).

5.1.4. De illyriske krigene

Jeg kommer kun til å fokusere på føderasjonene Ardiaeis og Labeataes angrep på Issa/Pharos, samt romernes reorganiseringer av deler av Vest-Balkan etter krigene for å skape en forståelse av de illyriske krigene og kanskje gi et nytt perspektiv på dem, som også er relevant for føderasjonen Daorsi. Som jeg viste i tredje og fjerde kapittel, var det sterk tilknytning mellom Issa/Pharos og føderasjonen Daorsi. Det som skjer med Issa/Pharos påvirker også føderasjonen Daorsi, slik som jeg vil diskutere om litt. Før første illyriske krig (229 fvt.) hadde den ledende eliten tilknyttet Ardiaei klart å etablere en patronstilling over ledende eliter tilknyttet andre føderasjoner.⁴⁵⁵ Den ledende eliten tilknyttet Ardiaei erobret Pharos og beleiret Issa.⁴⁵⁶ Romerne involverte seg og vant over føderasjonen Ardiaei.⁴⁵⁷ Avhengig av hvilken forfatter man følger ble patronstillingen til den ledende eliten tilknyttet føderasjonen Ardiaei over de ledende elitene i andre føderasjoner opprettholdt (med unntak av enkelte føderasjoner som kom seg ut, slik som Atintanes), opprettholdt, men at patronstillingen ble svekket (igjen, med unntak av enkelte føderasjoner som kom seg ut) eller oppløst.⁴⁵⁸

Appian nevnte at romerne underordnet seg Issa og Pharos, men D. Dzino har tolket det som at de etablerte/fornyte alliansen (*amicitia*) med den separate politiske enheten Issa.⁴⁵⁹ Pharos er komplisert, fordi bosettingen sannsynligvis ble gitt av romerne til Demetrios av Pharos.⁴⁶⁰ Han var guvernør av Pharos da føderasjonen Ardiaei erobret øyen, samt en nøkkelaktør før og

⁴⁵⁵ Dzino og Domic Kunic, 2013, 75-77.

⁴⁵⁶ Appian, 10.2.7; Polybios, 2.11.

⁴⁵⁷ Dzino, 2010, 48.

⁴⁵⁸ Dzino, 2010, 50-51; Dzino og Domic Kunic, 2013, 84; Sasel Kos, 2005, 262-263.

⁴⁵⁹ Appian, 10.2.7; Dzino, 2010, 50-51.

⁴⁶⁰ Kirigin, 2004, 192.

i andre illyriske krig (219 fvt.).⁴⁶¹ Siden Demetrios av Pharos sannsynligvis ble gitt Pharos av romerne, betyr dette at romerne stolte på ham. Derfor kan det tenkes at romerne etablerte/fornyte alliansen med Pharos, altså en separat politisk enhet, på samme måte som Issa. Demetrios av Pharos ble etter hvert regenten til føderasjonen Ardiaei.⁴⁶² Hvis føderasjonen Ardiaeis patronstilling over andre føderasjoner etter første illyriske krig ble opprettholdt, kan man tolke det som at Demetrios av Pharos utvidet føderasjonen Ardiaeis patronstilling over andre føderasjoner gjennom å eksempelvis gjøre føderasjonen Atintanes til klient.⁴⁶³ Dersom man tolker det som at føderasjonen Ardiaeis patronstilling over andre føderasjoner ble opprettholdt, men at klientforholdene ble svekket, kan Demetrios av Pharos ha styrket deres patronstilling over andre føderasjoner, samt gjort andre føderasjoner til klienter.

Hvis man tolker det som at føderasjonen Ardiaeis patronstilling over andre føderasjoner ble oppløst kan Demetrios av Pharos ha gjenetablert føderasjonen Ardiaeis patronstilling over andre føderasjoner på nytt. Basert på Cassius Dio og Zonaras finnes det sterke indikasjoner på at Demetrios av Pharos klarte å erobre Issa.⁴⁶⁴ Etter hvert fikk man andre illyriske krig, der romerne vant over Demetrios av Pharos og han flyktet til Filip V av Makedonia.⁴⁶⁵ Ifølge D. Dzino gjenetablerte romerne situasjonen slik den var etter første illyriske krig.⁴⁶⁶ Romerne fornyet alliansen Issa.⁴⁶⁷ B. Kirigin argumenterer videre for at Pharos var alliert med Roma etter andre illyriske krig, samt at de hadde god kontakt med hjemstedet deres Paros. B. Kirigin understreker videre at Pharos ikke lenger nevnes i de skriftlige kildene i lys av konkrete historiske hendelser/slag etter andre illyriske krig. Det samme gjelder ikke for Issa.⁴⁶⁸ Etter andre illyriske krig klarte den ledende eliten tilknyttet føderasjonen Labeatae etter hvert å etablere en patronstilling over ledende eliter i andre føderasjoner.⁴⁶⁹ Imidlertid har forskere som M. Sasel Kos foreslått at lederen av Labeatae, Scerdilaidas, kan ha delt ledelsen over det såkalte illyriske kongedømmet sammen med Demetrios av Pharos.⁴⁷⁰

Dette kan oversettes som at både føderasjonen Ardiaei og Labeatae hadde patronstillinger over andre føderasjoner etter første illyriske krig. I lys av dette kan det tolkes som at føderasjonen Labeatae etter hvert ble den mest dominerende aktøren etter andre illyriske krig, fordi de hadde etablert patronstilling over enda flere føderasjoner, inkludert Ardiaei.

---

⁴⁶¹ Appian, 10.2.7.

⁴⁶² Eckstein, 2008, 58-59.

⁴⁶³ Sasel Kos, 2005, 275-278.

⁴⁶⁴ Cassius Dio, 12.53; Zonaras, 8.20.

⁴⁶⁵ Eckstein, 2008, 70.

⁴⁶⁶ Dzino, 2010, 50-51.

⁴⁶⁷ Dzino, 2010, 50-51.

⁴⁶⁸ Kirigin, 2004, 202, 206-207, 209.

⁴⁶⁹ Dzino og Domic Kunic, 2013, 87.

⁴⁷⁰ Sasel Kos, 2002, 146; Sasel Kos, 2005, 283.

Uavhengig av denne diskusjonen, kan man legge til grunn i denne masteroppgaven at føderasjonen Daorsi ville vært klienten til føderasjonen Ardiaei frem til etter andre illyriske krig (kanskje med unntak umiddelbart etter første illyriske krig da føderasjonen Ardiaeis patronstilling potensielt ble oppløst), fordi de lå nærmere dem enn føderasjonen Labeatae. Issa/Pharos ble dessuten truet først av føderasjonen Ardiaei og deretter Labeatae. Genthius, lederen av føderasjonen Labeatae, arvet makten fra sin far litt før 180 fvt.⁴⁷¹ Issa sendte klager på Genthius til romerne. Ifølge A. Domic Kunic opplevde Issa seg truet og Genthius hadde et ønske om å erobre Issa.⁴⁷² Tredje illyriske krig (170-169 fvt.) var en del av tredje makedonske krig.⁴⁷³ I løpet av krigen klarte Genthius å ta Issa i 170 eller 169 fvt.⁴⁷⁴ Under krigen gikk føderasjonen Daorsi over på romersk side mot føderasjonen Labeatae.⁴⁷⁵ Romerne vant over Genthius.⁴⁷⁶ Livius beskriver freden ved Shkodra i 168/167 fvt. og han er eksplisitt på at Issa fikk skattefritak og politisk frihet.⁴⁷⁷ Livius skriver også at føderasjonen Daorsi fikk skattefritak.⁴⁷⁸

5.1.5. Relevante arkeologiske funn i Risan og Shkodra

Som jeg allerede har påpekt, har arkeologene funnet gresk-italiske amforaer og ulike former for gresk vinservise, slik som Gnathia-typen, i Risan.⁴⁷⁹ Kjemiske analyser av deler av den greske keramikken fra Risan har vist hvordan den hovedsakelig kom fra verksteder i dagens Albania. Den samme undersøkelsen har vist hvordan deler av keramikken stammer muligens fra dagens Kroatia. Det er antagelig at denne keramikken kom fra Issa/Pharos, fordi vi vet at de produserte eksempelvis ulike former for gresk vinservise. Samtidig foreslår forskerne, som har gjennomført den kjemiske analysen, at en prøve indikerer at deler av keramikken ble produsert på Vis.⁴⁸⁰ I Shkodra har arkeologene funnet amforaer og Gnathia-keramikk.⁴⁸¹ Slik som jeg viste i forrige underkapittel, er antikkens forfattere og eksisterende forskning tydelige på at føderasjonene Ardiaei og Labeatae hadde et ønske om å ta kontroll på Issa/Pharos. Som jeg vil argumentere for, var grunnen til å erobre Issa/Pharos fra føderasjonene Ardiaei og Labeatae sin side å ta kontroll på deres produksjon av vin og gresk vinservise, samt deler av

⁴⁷¹ Dzino og Domic Kunic, 2013, 88.

⁴⁷² Domic Kunic, 212-214, 220-221,

⁴⁷³ Dzino, 2010, 56.

⁴⁷⁴ Domic Kunic, 2013, 221, 225.

⁴⁷⁵ Livius, 45.26; Sasel Kos, 2005, 288.

⁴⁷⁶ Dzino og Domic Kunic, 2013, 90.

⁴⁷⁷ Livius, 45.26; Domic Kunic, 1993; Dzino og Domic Kunic, 2013, 91.

⁴⁷⁸ Livius, 45.26.

⁴⁷⁹ Dyczek et. al., 2004; Dyczek et. al., 2007; Dyczek, 2012; Dyczek et. al., 2014.

⁴⁸⁰ Daszkiewicz og Baranowski, 2010, 27, 29, 36, 38.

⁴⁸¹ Lemke, 2011, 213.

kysten. Men både vinen og den greske vinservisen fra Issa/Pharos kan ha kan ha ankommet føderasjonene Ardiaei og Labeatae uavhengig av erobringsforsøkene.

5.1.6. Føderasjonene Ardiaeis og senere Labeataes tilgang til goder fra Issa/Pharos

Føderasjonene Ardiaei og Labeatae kan ha hatt forskjellige måter å få tilgang til vin og gresk vinservise fra Issa/Pharos uavhengig av erobring. Den ene måten var tributt/skatt. Vi vet at føderasjonen Daorsi, altså dens ledende høvding/aristokrati, var i et klientforhold til den ledende eliten tilknyttet føderasjonen Labeatae da Genthius styrte. En slik påstand støttes av Livius som nevnte hvordan føderasjonen Daorsi forlot Caravantius, halvbroren til Genthius, med sine soldater og allierte seg heller med romerne mot ham.⁴⁸² Det er god grunn til å tro at føderasjonen Daorsi var satt i et klientforhold til først føderasjonen Ardiaei og deretter føderasjonen Labeatae allerede før Genthius. Begrunnelsen er at føderasjonene Ardiaei og Labeatae hadde interesse av å etablere en patronstilling over føderasjonen Daorsi. Det handlet om å få tilgang til føderasjonen Daorsis rikdommer basert på deres nettverk med Issa/Pharos og innlandet, samt ressursene i nedre Neretva.

At lederne av føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae krevde inn tributt/skatt fra føderasjonene de hadde en patronstilling over, underbygges av Livius som beskrev fredsavtalen ved Shkodra i 168/167 fvt., altså etter tredje illyriske krig. Han forklarte hvordan romerne krevde inn halvparten i skatt av det enkelte sosiopolitiske enheter og resten av illyrerne betalte til kongen, altså Genthius. De som hadde samarbeidet med romerne under krigen, slik som føderasjonen Daorsi, fikk skattefritak.⁴⁸³ Selv om Livius sin beretning omhandler føderasjonen Labeatae, kan den også tilføres føderasjonen Ardiaei. Samtidig fikk føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae tilgang til vin og gresk vinservise fra Issa/Pharos på andre måter enn tributt/skatt fra føderasjonen Daorsi. Polybios og Livius nevnte piratvirksomhet fra illyrerne.⁴⁸⁴ Det kan ha vært føderasjonene Ardiaei og Labeatae som sto bak piratvirksomheten, siden romerne henvendte seg til dem for å få en løsning og/eller undersøke situasjonen.⁴⁸⁵ Videre kan man ikke utelukke muligheten for regelmessig handel mellom Issa/Pharos og føderasjonene Ardiaei og Labeatae. Det kan hende at Man kan ikke føderasjonene Ardiaei og Labeatae fikk tilgang til goder fra Issa/Pharos gjennom alle tre formene samtidig.

---

⁴⁸² Livius, 45.26.

⁴⁸³ Livius, 45.26; Dzino og Domic Kunic, 2013, 91.

⁴⁸⁴ Polybios, 2.11; Livius, 40.42; Domic Kunic, 1993, 212-213; Sasel Kos, 2005, 259.

⁴⁸⁵ Domic Kunic, 1993, 212-213; Sasel Kos, 2005, 254, 259.

5.1.7. Føderasjonen Daorsi og dens klientforhold til føderasjonene Ardiaei og Labeatae

Hvordan føderasjonen Daorsi ble satt i klientforhold av de ledende elitene tilknyttet føderasjonene Ardiaei og Labeatae, vet man ikke. Det er tvilsomt at føderasjonen Daorsi gikk frivillig inn i klientforhold til føderasjonene Ardiaei og Labeatae. Begrunnelsen er at de kontrollerte enorme mengder med middelhavs- og innlandsgoder. Derfor hadde ikke de nødvendigvis behov av å være klientene til andre føderasjoner. Føderasjonen Daorsi kan derimot ha blitt tvunget inn i klientforhold av føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae. Livius beskrev hvordan dette kan ha skjedd. Han forklarte hvordan Genthius beordret sin halvbror, Caravantius, om å erobre føderasjonen Cavii gjennom vold eller trusler.⁴⁸⁶ Lignende kan ha skjedd med føderasjonen Daorsi, altså at de ble klientene til føderasjonene Ardiaei og Labeatae på grunn av vold, altså tap i krig eller trusler. Finnes det spor på eksempelvis Osanjici som indikerer erobring gjennom vold før Osanjici ble fullstendig ødelagt av føderasjonen Delmatae i begynnelsen av 150-årene fvt.?

Forsvarsmuren med to inngangsporter og tårn kan være et viktig spor. Z. Maric og B. Marijan deler byggingen av strukturen i tre faser som strekker seg fra slutten av 300-tallet fvt. frem til ødeleggelsen av lokaliteten på Osanjici.⁴⁸⁷ Første fase inkluderte byggingen av forsvarsmuren med en inngangsport. B. Marijan daterer første fase til slutten av 300-tallet og første halvdel av 200-tallet fvt.⁴⁸⁸ Etter at deler av forsvarsmuren og inngangsporten ble ødelagt visstnok på grunn av krig, bygget man to tårn på begge sider av forsvarsmuren, samt en ytterligere inngangsport. Dette kategoriseres som andre fase. B. Marijan daterer andre fase til siste halvdel av 200- og begynnelsen av 100-tallet fvt., altså samme periode da føderasjonene Ardiaei og Labeatae dominerte.⁴⁸⁹ Ødeleggelsen av deler av forsvarsmuren/inngangsporten kan være et uttrykk på hvordan føderasjonen Daorsi ble erobret av føderasjonen Ardiaei og eventuelt føderasjonen Labeatae. Dette kan også forklare hvorfor en valgte å bygge to tårn og en ytterligere inngangsport, altså for å få bedre beskyttelse i fremtiden. Til tross for dette kan man også tolke ødeleggelsen av deler av forsvarsmuren/inngangsporten som at aristokratiet/høvdingen på Osanjici selv ødela den. Begrunnelsen var å få plass til tårnene og den ytterligere inngangsporten, som styrket kulturell og symbolsk kapital, samt symbolsk makt.

Kanskje det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi ble truet inn i klientforhold til føderasjonene Ardiaei og Labeatae? Selv om det ikke finnes klare bevis for

---

⁴⁸⁶ Livius, 44.30.

⁴⁸⁷ Maric, 1995, 53-54; Marijan, 1999, 79-80.

⁴⁸⁸ Maric, 1995, 53; Marijan, 1999, 79-80.

⁴⁸⁹ Maric, 1995, 53-54; Marijan, 1999, 80.

føderasjonen Ardiaeis og senere Labeataes erobring av føderasjonen Daorsi, er det grunn til å tro at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi allerede var satt i klientforhold da de tre illyriske krigene foregikk. Slik som jeg forklarte ovenfor, hadde føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae sannsynligvis interesse av å ha en patronstilling over føderasjonen Daorsi på grunn av dens rikdommer. Til tross for dette ville føderasjonen Daorsi ha hatt stor grad av uavhengighet. Det finnes eksempelvis ikke bevis for at utvekslingen av vin, gresk vinservise og andre goder stoppet opp.⁴⁹⁰ Det var likevel ikke av interesse for føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae at utvekslingen skulle stoppe opp, for da ville heller ikke de ha fått tributt/skatt fra føderasjonen Daorsi. Som det vil være tydelig fra diskusjonen senere, ønsket føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae snarere å etter hvert ta kontroll Issa/Pharos og deres produksjon av vin og gresk vinservise, samt deler av kysten.

5.1.8. Føderasjonen Daorsis tosidighet

Basert på diskusjonen ovenfor, måtte det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi forholde seg til først føderasjonen Ardiaei og senere føderasjonen Labeatae, samt Issa/Pharos samtidig. Men når det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi hadde mulighet til å velge side, var de på Issa/Pharos sin side. Denne påstanden underbygges av Livius som beskrev hvordan føderasjonen Daorsi forlot Caravantius og kjempet på romersk side under tredje illyriske krig.⁴⁹¹ Selv om føderasjonen Daorsi valgte romersk side og ikke eksplisitt Issa/Pharos sin side, har det likevel sammenheng med Issa/Pharos. Begrunnelsen er at romerne fremstår som Issa/Pharos sine beskyttere mot føderasjonene Ardiaei og Labeatae i de tre illyriske krigene. Selv om Issa/Pharos ble erobret av de nevnte føderasjonene (vi vet ikke hva som skjedde med Pharos i tredje illyriske krig), oppnådde de uavhengighet fra dem etter krigene på grunn av romernes innsats. Romernes beskyttelse av Issa/Pharos kan også ha vært med på å beskytte føderasjonen Daorsi, noe jeg vil gå inn på om litt. Det er ikke rart at føderasjonen Daorsi heller ønsker å være på Issa/Pharos sin side enn føderasjonene Ardiaei og Labeatae, fordi de ikke behov for å være klientene til føderasjonene Ardiaei og Labeatae. Føderasjonen Daorsi tapte tross alt deler av sine kapitaler i P. Bourdieu sin forståelse av ordet til føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae gjennom å være i klientforhold til dem, som kan ha gått på bekostning av aristokratenes ambisjoner.

---

⁴⁹⁰ Maric, 1985, 49.

⁴⁹¹ Livius, 45.26.

5.1.9. Føderasjonene Ardiaei og Labeataes ønske om å erobre Issa/Pharos

D. Dzino og A. Domic Kunic har foreslått at lederne av føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae ønsket å sentralisere deres allianse.⁴⁹² Denne påstanden kan tolkes som at de ledende elitene tilknyttet føderasjonene Ardiaei og Labeatae ønsket å styrke sin makt ytterligere på bekostning av de ledende elitene i andre føderasjoner som de hadde satt i klientforhold. En grunnleggende måte å lykkes i dette når det kommer til føderasjonen Daorsi, var gjennom å ta kontroll på Issa/Pharos. Gjennom at føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae erobret Issa/Pharos, ville de ha tatt kontroll på produksjonen av gresk vinservise og vin som blant annet ble eksportert til føderasjonen Daorsi. Dermed ville det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi ha mistet den direkte tilgangen til varer fra Issa/Pharos. Man kan innvende at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi kan ha erstattet godene til Issa/Pharos med goder fra andre middelhavsnettverk.

Det ville ha vært vanskelig, fordi erobringen av Issa/Pharos kan ha gjort det lettere for føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae å patruljere med sine skip og dermed kontrollere kysten til nedre Neretva. Dette ville ha bidratt til at føderasjonen Daorsi ikke kunne garantere sikkerhet langs kysten til handelsmenn fra middelhavsnettverkene. Dette ville ha skremt vekk handelsmennene fra å drive handel med føderasjonen Daorsi og tilrettelagt for at handelsmennene heller drev med handel med andre føderasjoner, slik som Ardiaei og Labeatae. Derfor ville erobringen av Issa/Pharos fra føderasjonene Ardiaei og Labeatae sin side ha bidratt til at det ledende aristokratiet tilknyttet føderasjonen Daorsi ikke bare mistet direkte tilgang til Issa/Pharos sine varer. Det ville også ha blitt vanskelig for dem å etablere direkte tilgang til middelhavsvarer fra andre middelhavsnettverk.

Dette var et enormt problem. Det var monopolet på godene fra middelhavsnettverkene, som tilrettela for at man kunne monopolisere varer fra innlandsnettverkene, samt de ulike tiltakene som konsentrerte kapitalene og den symbolske makten, som var aristokratenes maktgrunnlag. Imidlertid betyr ikke dette at aristokratene/høvdingene i nedre Neretva ville ha kollapset. Det som kan ha skjedd var at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi i større grad ble avhengig av de ledende elitene først i føderasjonen Ardiaei og deretter i Labeatae for å få tilgang til goder fra middelhavs- og dermed også innlandsnettverkene. Godene fra middelhavsnettverkene kan fortsatt ha kommet fra Issa/Pharos, men det var de ledende elitene tilknyttet føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae som ville ha kontrollert

---

⁴⁹² Dzino og Domic Kunic, 2013, 92.

produksjonen som ble redistribuert til eksempelvis det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi. For det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsis del ville det ha svekket deres kapitaler og symbolske makt ytterligere, samt styrket deres klientstatus. Alternativt kunne det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi bli betydelig svekket, slik at de mistet sin patronstatus over andre aristokrater/høvdingene i nedre Neretva, noe som igjen resulterte i føderasjonens kollaps. Aristokratene/høvdingene i nedre Neretva kan ha blitt satt i et klientforhold av de ledende elitene tilknyttet føderasjonene Ardiaei og Labeatae. Dermed ville føderasjonene Ardiaeis og Labeataes aristokrati-medlemmer ha blitt utvidet.

Begge alternativene ville ha styrket makten til de ledende elitene tilknyttet føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae på bekostning av det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi. Det å erobre Issa/Pharos var derfor viktig om de ledende elitene tilknyttet føderasjonene Ardiaei og Labeatae lyktes med sin sentraliseringspolitikk når det kommer til føderasjonen Daorsi. De ledende elitene tilknyttet Ardiaei og senere Labeatae lyktes likevel ikke i dette. Begrunnelsen er at romerne vant over føderasjonene Ardiaei og Labeatae i første, andre og tredje illyriske krig. Dette tilrettela for at Issa/Pharos kunne opprettholde sin uavhengighet fra føderasjonene Ardiaei og Labeatae. Dessuten tilrettela det for at stillingen til det ledende aristokratiet/høvdingen internt i føderasjonen Daorsi ble opprettholdt, fordi de hadde utmerket samarbeid med Issa/Pharos, selv om de fortsatt var i et klientforhold til føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae. Romerne var derfor redningen til det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi.

5.2. Føderasjonen Daorsi etter 168/167 fvt.

5.2.1. Føderasjonen Daorsis status etter tredje illyriske krig

Som jeg påpekte ovenfor, med freden ved Shkodra i 168/167 fvt. fikk føderasjonen Daorsi skattefritak.⁴⁹³ Samtidig bemerket Appian hvordan føderasjonen Delmatae angrep Romas undersåtter, mens Zonoras, som bygget på Cassius Dio, forklarte hvordan de misbrakte naboene som var vennene til Roma i begynnelsen 150-årene fvt.⁴⁹⁴ Polybios forklarte at Issa klaget til romerne over at føderasjonen Delmatae angrep byer og territorier som var med i deres liga, altså Tragyrum og Epetium i Split-området i dagens Kroatia, og at lignende klager også kom fra føderasjonen Daorsi i begynnelsen av 150-årene fvt.⁴⁹⁵ Det kan implisitt tolkes

---

⁴⁹³ Livius, 45.26; Dzino, 2010,

⁴⁹⁴ Appian, 10.2.11; Zonoras, 9.25; Dzino, 2010, 62-63.

⁴⁹⁵ Polybios, 32.9; Sasel Kos, 2005, 296, Fig. 68.

fra Polybios sitt utsagn om at føderasjonen Daorsi klaget på føderasjonen Delmatae over deres angrep på dem til romerne, slik som Issa. Samtidig nevnte Polybios hvordan naboføderasjonene måtte betale skatt/tributt i form av hvete og kyr til føderasjonen Delmatae.⁴⁹⁶ Dette impliserer at føderasjonen Delmatae erobret naboføderasjoner, slik som føderasjonen Daorsi siden sistnevnte klaget på dem til romerne. At føderasjonen Daorsi ble erobret gir mening, siden det var i begynnelsen av 150-årene fvt. at lokaliteten på Osanjici ble ødelagt, slik som jeg vil gå inn på senere. Hvis man studerer utsagnene til Polybios, Appian og Zonoras i sammenheng, kan det tolkes som at føderasjonen Delmatae angrep/misbrukte/erobret føderasjonen Daorsi, som var en av Romas undersåtter eller venner. Dette var årsaken til at Daorsi klaget over føderasjonen Delmatae til romerne. På bakgrunn av dette intervenerte romerne gjennom å presse føderasjonen Delmatae tilbake.⁴⁹⁷

Påstanden om at føderasjonen Daorsi var romernes undersåtter eller venner må diskuteres nærmere, fordi det kan si oss noe om forholdet mellom Roma og føderasjonen Daorsi etter 168/167 fvt. Betyr påstanden til Appian om Romas undersåtter at Roma hadde direkte kontroll over føderasjonen Daorsi? Det er tvilsomt. Begrunnelsen er at det ville ha nødvendiggjort romersk militær tilstedeværelse i nedre Neretva for å etablere direkte romersk kontroll over føderasjonen Daorsi, særlig i den tidlige fasen. Det finnes ikke indikasjoner på dette. Hvis romerne var til stede i nedre Neretva, ville føderasjonen Delmatae ha møtt romerne og Daorsi ville ikke ha trengt å sende klager til dem. Det er først etter at føderasjonen Delmatae angrep/misbrukte illyrerne som var undersåttene/vennene til romerne, deriblant føderasjonen Daorsi, at romerne sendte en hærstyrke mot føderasjonen Delmatae.⁴⁹⁸ Den romerske hærstyrken fantes dermed ikke i utgangspunktet i nedre Neretva, som kan ha tilrettelagt for direkte kontroll over føderasjonen Daorsi. Basert på dette kan man heller tale om et allianseforhold mellom Roma og føderasjonen Daorsi, som impliserte et patron-klientforhold med Roma som patron. Fra dette perspektivet gir Appians påstand om eksistensen av romerske undersåtter mening.

Samtidig kan allianseforholdet mellom Roma og føderasjonen, selv om det impliserte et patron-klientforhold, ha fremstått som et vennskapsforhold, slik som Zonoras kalte det. Det var på bakgrunn av dette allianseforholdet mellom føderasjonen Daorsi og romerne, som impliserte et patron-klientforhold, at føderasjonen Daorsi klaget til romerne over føderasjonen Delmatae og at romerne intervenerte mot føderasjonen Delmatae. Føderasjonen Daorsi

---

⁴⁹⁶ Polybios, 32.9; Mesihovic og Sacic, 2015, 167.

⁴⁹⁸ Appian, 10.2.11; Zonoras, 9.25.

⁴⁹⁷ Appian, 10.2.11.

fortsatte altså å eksistere, der det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten hadde en patronstilling, men de var også en av romernes allierte/klienter. Hva føderasjonen Daorsi måtte ha gjort for romerne i lys av at de var deres allierte/klienter, vet man ennå ikke. Å være romersk alliert/klient, var positivt for det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi, fordi de blant annet fikk garantier om beskyttelse fra romerne. I lys av at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi fikk skattefritak, noe de ikke fikk da de var klientene til føderasjonene Ardiaei og Labeatae, og var romerske allierte/klienter var ting lagt til rette for at de kunne styrke sine kapitaler og dermed makt ytterligere. Likevel fikk føderasjonen Daorsi en ny utfordrer, nemlig føderasjonen Delmatae.

5.2.2. Føderasjonen Delmatae

Føderasjonen Delmatae var i utgangspunktet lokalisert nordvest for føderasjonen Daorsi og nordøst for dagens Split i Kroatia.⁴⁹⁹ Føderasjonen Delmatae var involvert i forskjellige kriger mot romerne og naboføderasjonene fra begynnelsen av 150-årene fvt. frem til den endelige pasifiseringen av hele før-romerske Vest-Balkan i 9 evt.⁵⁰⁰ Lokaliteten på fjellet Lib i nærheten av Tomislavgrad i Bosnia-Hercegovina, uttrykt på figur 31, tolkes ofte som Delminium.⁵⁰¹ Delminium kan ha vært hovedsenteret til føderasjonen Delmatae i hvert fall før den ble ødelagt av romerne i 150-årene fvt.⁵⁰²

Figur 31: Fjellet Lib, som ofte tolkes som antikkens Delminium (M. Rasic).

⁴⁹⁹ Dzino og A. Domic Kunic, 2013, 105.

⁵⁰⁰ Mesihovic og Sacic, 2015, 167-168, 170-173, 185-186, 207-224.

⁵⁰¹ Sasel Kos, 2005, 303-306; Sacic Beca, 2020, 70-71.

⁵⁰² Dzino, 2010, 63-64.

5.2.3. Føderasjonen Delmataes angrep på aristokratene mot sørøst

Føderasjonen Delmatae var i utgangspunktet en av klientene til føderasjonen Labeatae. Denne påstanden underbygges av Polybios som forklarte at føderasjonen Delmatae var underlagt Pleuratus av Labeatae, faren til Genthius, men gjorde opprør da Genthius arvet makten.⁵⁰³ Samtidig nevnte Polybios hvordan føderasjonen Delmatae angrep naboføderasjonene. Videre forklarte han hvordan naboføderasjonene måtte betale tributt/skatt i kyr og hvete.⁵⁰⁴ Sistnevnte påstand impliserer at føderasjonen Delmatae klarte å erobre naboføderasjoner. Polybios fremstilte det som om føderasjonen Delmatae angrep naboføderasjonene umiddelbart etter at de gikk ut av klientforholdet til føderasjonen Labeatae. Man kan heller si at føderasjonen Delmataes ekspansjon skjedde noe tid etter at de brøt ut av klientforholdet til føderasjonen Labeatae, altså sannsynligvis etter at tredje illyriske krig. Begrunnelsen er at det er først i 150-årene at det finnes indikasjoner på konflikter mellom føderasjonen Delmatae og romerne.⁵⁰⁵

5.2.4. Ødeleggelsen av lokaliteten på Osanjici

Lokaliteten på Osanjici ble på et tidspunkt fullstendig ødelagt og brent ned. Dette støttes av at man har funnet spor av aske flere steder på lokaliteten.⁵⁰⁶ Etter ødeleggelsen ble lokaliteten forlatt.⁵⁰⁷ Forskere peker på at det var føderasjonen Delmatae som var ansvarlige for ødeleggelsen.⁵⁰⁸ Det er uenighet om når ødeleggelsen skjedde. Som jeg påpekte i kapittel to, mener de fleste forskere at Osanjici ble ødelagt i midten av første århundre, mer spesifikt på 40-tallet fvt. Eksempelvis forklarer Z. Maric hvordan ødeleggelsen av Osanjici forekom under borgerkrigsperioden mellom Cæsar og Pompeius. Føderasjonen Delmatae var på Pompeius sin side, mens føderasjonen Daorsi var på Cæsars. Vatinius, som var alliert med Cæsar, angrep føderasjonen Delmatae fra Naronia i 45 fvt. I 44 fvt. trakk han seg tilbake med hærstyrkene til Epidamnos. Føderasjonen Delmatae utnyttet tilbaketrekningen til romerne til å ødelegge Osanjici fullstendig.⁵⁰⁹ Til tross for at de fleste forskere mener at lokaliteten på Osanjici ble ødelagt i midten av første århundre fvt. finnes det enkelte som mener at lokaliteten ble ødelagt tidligere i midten av 100-tallet fvt., nemlig M. Zaninovic, A. Lindhagen og jeg.⁵¹⁰

---

⁵⁰³ Polybios, 32.9; Sasel Kos, 2005, 180, 293.

⁵⁰⁴ Polybios, 32.9.

⁵⁰⁵ Dzino, 2010, 62-63.

⁵⁰⁶ Maric, 1977, 18, 20, 33.

⁵⁰⁷ Marijan, 2000-2001, 24.

⁵⁰⁸ F. eks: Maric, 1996, 29; Zaninovic, 2003, 282; Dzino, 2010, 93.

⁵⁰⁹ Maric, 1996, 29.

⁵¹⁰ Zaninovic, 1982, fotnote 16 og 17; personlig kommunikasjon med Lindhagen.

For det første peker M. Zaninovic på de skriftlige kildene og forklarer hvordan føderasjonen Delmatae presset føderasjonen Daorsi midten av andre århundre fvt.. altså i begynnelsen av 150-årene fvt. Sistnevnte måtte betale skatt/tributt i form av hvete og kyr til førstnevnte, noe som impliserer at M. Zaninovic mener at føderasjonen Delmatae erobret føderasjonen Daorsi. M. Zaninovic bygger denne påstanden på Polybios.⁵¹¹ Dette går i tråd med min argumentasjon ovenfor om føderasjonen Delmataes angrep/erobring av føderasjonen Daorsi.

Angrepet/erobringen av føderasjonen Daorsi fra føderasjonen Delmatae sin side i begynnelsen av 150-årene fvt. kan ha bidratt til ødeleggelsen av lokaliteten på Osanjici. For det andre ble ikke føderasjonen Delmatae bare presset tilbake av romerne i begynnelsen av 150-årene fvt., men romerne valgte også å brenne ned deres hovedsenter Delminium.⁵¹² Dette kan tolkes som romernes hevn på at føderasjonen Delmatae angrep deres alliert/klient, altså føderasjonen Daorsi, og brente ned deres hovedsenter, nemlig lokaliteten på Osanjici. For det tredje forklarer A. Lindhagen hvordan man finner gresk-italiske amforafragmenter på Osanjici, men ikke fragmenter av Lamboglia 2-amforaene.⁵¹³

Som jeg forklarte i kapittel tre, ble gresk-italiske amforaer produsert fra siste halvdel av 300-tallet til rundt 130 fvt. Lamboglia 2-amforaene ble utviklet fra de gresk-italiske amforaene og ble produsert fra 130 til 25 fvt.⁵¹⁴ Hvis Osanjici fortsatt var aktiv frem til midten av første århundre fvt. kan man med sikkerhet si at Lamboglia 2-amforaene ville ha dominert blant funnene. Dette underbygges ytterligere av at vinen i Lamboglia 2-amforaene ville ha vært den siste leveransen før Osanjici ble ødelagt i midten av første århundre fvt. Arkeologene har ellers funnet enorme mengder med Lamboglia 2-amforaer i nedre Neretva. Et godt eksempel på dette er den arkeologiske lokaliteten på Desilo, der man har funnet hundrevis av Lamboglia 2-amforafragmenter.⁵¹⁵ For det fjerde forklarer Z. Maric hvordan metall-lageret med 245 gjenstander ble gjemt av eieren/eierne på 100-tallet fvt. Denne dateringen baserer han på dateringen av metall-gjenstandene som arkeologene har funnet i dette metall-lageret. Han påpeker videre hvordan det ble gjemt i en farlig tid og at eieren/eierne aldri hentet det tilbake.⁵¹⁶ Det er merkelig at eieren/eierne ikke hentet opp metall-lageret i løpet av 100-tallet eller første århundre fvt. hvis lokaliteten på Osanjici fortsatt eksisterte.

---

⁵¹¹ Zaninovic, 1982, fotnote 17.

⁵¹² Appian, 10.2.11; Dzino, 2010, 62-63.

⁵¹³ Personlig kommunikasjon med Lindhagen.

⁵¹⁴ Lindhagen, 2020, 344; personlig kommunikasjon med Lindhagen.

⁵¹⁵ Zmaic og Miholjek, 2013, 179; Lindhagen, 2016, 238.

⁵¹⁶ Maric, 1979, 25, 65.

Den eneste årsaken til at de ikke gjorde det, var fordi Osanjici ble ødelagt i begynnelsen av 150-årene fvt. og eierne/eieren ble drept. For det femte forklarer A. Lindhagen at Naronas funksjon endret seg i siste halvdel av 100-tallet fvt.: “Narona grew in the second half of the 2nd century BC from a trading post (although perhaps even then it had urban traits) into an urban settlement proper which was administrated and organized by the Roman Republic.⁵¹⁷” Parallelt med dette fikk Narona og nedre Neretva romerske/italiske bosettinger.⁵¹⁸ Som jeg vil gå nærmere inn på om litt, har dette sammenheng med at føderasjonen Daorsi kollapset i form av at patronstillingen til det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten ble oppløst. Begrunnelsen var at deres senter og hovedsenteret i føderasjonen Daorsi ble ødelagt. Dette skapte et maktvakuum som romerne fylte gjennom å etablere kontroll over nedre Neretva via den urbane bosettingen i Narona, som også tillot italiske bosettinger og deres konfiskering av jordbruksområder i området. Man kan derfor ta utgangspunkt i at Osanjici ble ødelagt i begynnelsen av 150-årene fvt. av føderasjonen Delmatae.

5.3. Føderasjonen Daorsi etter ødeleggelsen av Osanjici

5.3.1. Oppløsningen av føderasjonen Daorsi og dannelsen av maktvakuum

Selv om føderasjonen Delmatae ble presset tilbake fra nedre Neretva i 150-årene fvt. av romerne, hadde de gjennomført stor skade på føderasjonen Daorsi. Føderasjonen Delmatae sin ødeleggelse av føderasjonen Daorsi sitt hovedsenter i begynnelsen av 150-årene fvt., altså senteret til det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten som hadde satt andre aristokrater/høvdinge i nedre Neretva i klientforhold og dermed dannet føderasjon, var med på å svekke det ledende aristokratiet/høvdingen betydelig i form av at de mistet sin patronstilling over andre aristokrater/høvdinge, slik at føderasjonen kollapset. Dette skapte et maktvakuum i nedre Neretva, som etter hvert kan ha blitt fylt av aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten eller andre aristokrater/høvdinge gjennom etableringen av nye føderasjoner. Romerne kan ha vært behjelpelige i denne prosessen. Isteden valgte romerne å utnytte situasjonen gjennom å fylle maktvakuumet selv ved å ta kontroll på nedre Neretva. Som jeg påpekte ovenfor, var det i siste halvdel av 100-tallet fvt. at Narona ble en urban bosetting styrt av Roma og at man parallelt fikk italiske bosettinger i området. A. Lindhagen har videre foreslått at Narona og nedre Neretva generelt ble et viktig område for produksjon av vin, som ble eksportert til flere deler av middelhavsverdenen.⁵¹⁹

---

⁵¹⁷ Lindhagen, 2016, 232.

⁵¹⁸ Lindhagen, 2009, 94.

⁵¹⁹ Lindhagen, 2016, 231-232.

For at romere/italikere skulle ha plass til sine bosettinger og produksjon av vin, måtte de ha konfiskert jordbruksområder fra lokalbefolkningen. Den arkeologiske lokaliteten Desilo kan være et eksempel på konfiskering av jordbruksområder til romernes/italikernes egne behov. Det finnes sterke indikasjoner på at Desilo var bosatt av en utvidet familiehusholdning/klan i lys av at det finnes en fjellfestning og nekropolis.⁵²⁰ Samtidig har arkeologene de siste tiårene funnet hundrevis av amforafragmenter typen Lamboglia-2 i innsjøen og i området rundt Desilo.⁵²¹ Dette har bidratt til at enkelte forskere har tolket Desilo som en havn som tilhørte lokalbefolkningen og at de hadde handelsforbindelser med Naronas.⁵²² Arkeologene V. Zmaic og I. Miholjek, derimot, foreslår implisitt at Desilo kan ha blitt en italisk bosetting/villa, der Lamboglia 2 amforaer og/eller vin/olivenolje ble produsert.⁵²³ Lignende italiske bosettinger kan også ha eksistert i andre deler av nedre Neretva. I. Bojanovski forklarer hvordan man har funnet indikasjoner på italiske bosettinger i Ljubuski, Capljina, Citluk, Siroki Brijeg og Mostar.⁵²⁴ Naronas ble en romersk koloni rundt 27-25 fvt.⁵²⁵

Som romersk koloni styrte Naronas over et stort territorium, som ifølge I. Bojanovski kan identifiseres med blant annet Ljubuski, Citluk, Capljina, Cim i Mostar og Peljesac, samt at Peljesac og Naronas var tilknyttet med hverandre via land.⁵²⁶ Sistnevnte gjør at deler av dagens Neum i Bosnia-Hercegovina tilhørte kolonien Naronas. Kolonien Naronas territorier kan ha hatt utgangspunkt i de eksisterende italiske/romerske bosettingene og deres interessesfærer. Det interessante er at aristokratiene/høvdingene, som tidligere tilhørte føderasjonen Daorsi, var lokalisert i disse områdene. Et annet eksempel på hvordan romerne tok kontroll på nedre Neretva er at Osanjici ble forlatt etter dens ødeleggelse i begynnelsen av 150-årene fvt. A. Lindhagen har foreslått at romerne stilte krav til befolkningen om at de ikke kunne gjenoppbygge lokaliteten.⁵²⁷ Som det allerede har blitt foreslått av Z. Maric, ble senteret på Osanjici erstattet av senteret ved dagens Stolac, romerske Diluntum.⁵²⁸ Gjennom å flytte senteret fra fjellet til bakken, ble det også enklere for romerne å kontrollere aristokratiet/høvdingen og klientbasen tilknyttet Stolac-enheten. Til tross for at romerne fylte maktvakuemet i nedre Neretva, mener jeg at aristokratiet/høvdingen tilknyttet Daorsi fortsatte

---

⁵²⁰ Vasilj og Foric, 2008; Lindhagen, Report, investigations at Desilo, September 2008, 1, 7.

⁵²¹ Zmaic og Miholjek, 2013, 179; Lindhagen, 2016, 238.

⁵²² Lindhagen, 2016, 237-238.

⁵²³ Zmaic og Miholjek, 2013, 180, 185; personlig kommunikasjon med Zmaic.

⁵²⁴ Bojanovski, 1988, 124-125. Han nevner at det er bevis for italiske bosettinger i disse områdene siden

tidlig keisertid, men det er mulig at disse bosettingene har sitt utgangspunkt i årene før keisertiden.

⁵²⁵ Lindhagen, 2016, 242.

⁵²⁶ Bojanovski, 1988, 92-93, 116-117.

⁵²⁷ Lindhagen, Report Neretva valley; personlig kommunikasjon med Lindhagen.

⁵²⁸ Maric, 1996, 29, Marijan, 2000-2001

å eksistere, men denne gangen var de kun tilknyttet Stolac-enheten. Det er viktig å tydeliggjøre dette poenget ytterligere.

5.3.2. Daorsi etter oppløsningen av føderasjonen

Plinius den eldre forklarte i første århundre evt. hvordan Daorsi eksisterte og forskere har argumentert for at han refererte til dem som *civitas peregrina*.⁵²⁹ *Civitas peregrina* Daorsi var lokalisert innenfor den romerske provinsen Dalmatia og *conventus* Naronia med 17 *decuriae*.⁵³⁰ Som jeg påpekte i kapittel tre, gjennomførte keiser Augustus en reorganisering av de romerske erobrede områdene, der føderasjonsnivået, altså *civitates*, ble den grunnleggende administrative enheten i kontrast til de større enhetene som opphørte å eksistere som politiske enheter.⁵³¹ Jeg har argumentert for at det forskerne på utsiden av Vest-Balkan kategoriserer som *civitates*, kategoriserer forskere i Vest-Balkan som *civitates peregrini*, der *peregrini* betyr ikke-romerske borgere.⁵³² Jeg har allerede foreslått at *civitates peregrini* ble opprettet i keiser Augustus sin styreperiode i Vest-Balkan. Man kan derfor ta utgangspunkt i at Daorsi ble en egen *civitas peregrina* under keiser Augustus. At Daorsi ble en egen *civitas peregrina* beviser at de fortsatte eksisterte før de ble *civitas peregrina*. Som jeg forklarte, kan Daorsi identifiseres med Stolac-enhetens aristokrati/høvding. Aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten fortsatte å ha et godt samarbeid og var alliert med Roma også etter 150-årene fvt. Dette allianseforholdet impliserte likevel sannsynligvis et patron-klientforhold mellom Roma og føderasjonen Daorsi med Roma som patron.

En viktig årsak til dette samarbeidet var at Stolac-enheten fungerte som mellommenn mellom Naronia og innlandet. Dette underbygges gjennom at ruten mellom Naronia og Sentral-Bosnia, som passerte området i nærheten av Stolac, fortsatte å være viktig, siden dette var en av de første veiene som romerne bygget da de erobret hele Vest-Balkan i løpet av siste halvdel av første århundre fvt.⁵³³ Sistnevnte underbygges gjennom en romersk milestein som ble funnet rett utenfor dagens Konjic i Bosnia-Hercegovina. På milesteinen står det *divo Aug(usto)*. Dette indikerer at byggingen av veien ble påbegynt under keiser Augustus sin styretid.⁵³⁴ Det var på bakgrunn av det langvarige samarbeidet at aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten ble belønnet med at de ble en egen *civitas peregrina* under keiser Augustus, der navnet på aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten navnga *civitas peregrina*, altså

---

⁵²⁹ Plinius den eldre, 3.143; Bojanovski, 1988, 90; Mesihovic, 2011; Dzino, 2010, 163-167.

⁵³⁰ Plinius den eldre, 3.143; Mesihovic, 2011, 59; Dzino, 2010, Table 2.

⁵³¹ Roymans, 1990, 21-23; Edmondson, 2006, 254.

⁵³² Edmondson, 2006, 256.

⁵³³ Dzino, 2010, 117-136.

⁵³⁴ Bojanovski, 1974, 15; Imamovic, 1985, 32; Glicksman, 2005, 216.

Daorsi. Perioden mellom 150-årene og styretiden til keiser Augustus, altså da Daorsi ble *civitas peregrina*, er uklar og derfor skal jeg ikke gå nærmere inn på dem i denne perioden. Før jeg går inn på Daorsi som *civitas peregrina*, er det viktig å gå inn på hva som skjer ellers i Vest-Balkan før og under opprettelsen av *civitates peregrini*.

5.3.3. Kontekst før og under opprettelsen av *civitas peregrina* Daorsi

I 59 fvt. ble Illyricum *de jure* en *provincia*, men Illyricum *de facto* kan ha blitt etablert i tidligere perioder.⁵³⁵ Med dette menes at grunnlaget til *provincia* Illyricum, altså hva slags aristokrater/høvdinge og territorier som var inkluderte i den, kan ha blitt dannet i perioden 167-59 fvt. *Provincia* Illyricum var ikke en provins med klart definerte grenser og romersk autoritet var heller ikke konsolidert. Men romerne hadde visstnok militær, juridisk og politisk makt over aristokratene og territoriene som strakte seg fra Istria i dagens Kroatia i nord til Lezhe i dagens Albania i sør, inkludert det umiddelbare innland.⁵³⁶ Romernes kontroll ble likevel svekket i enkelte episoder, slik som i borgerkrigsperioden mellom Cæsar og Pompeius.⁵³⁷ I 35-33 fvt. gjennomførte Augustus en erobringsskampanje i Vest-Balkan, der han gjenetablerte romersk autoritet over føderasjoner/aristokrater som tidligere var underlagt romerne. Samtidig erobret han nye føderasjoner/aristokrater.⁵³⁸ Det er i perioden 35-27 fvt. at Illyricum ble en egen provins.⁵³⁹ I 12-11 fvt. gjennomførte romerne en ny erobringsskampanje i Vest-Balkan. Etter erobringsskampanjen strakte Illyricum seg fra Adriaterhavet i vest til Donau i øst.⁵⁴⁰ I 6-9 evt. fikk man et stort lokalt opprør i Illyricum. Romerne slo ned dette opprøret og delte provinsen Illyricum i to deler, nemlig Dalmatia og Pannonia.⁵⁴¹ Stolac-enheten, altså Daorsi, fortsatte å være nære romerske allierte/klienter og mellommenn mellom Naron og innlandet frem til de ble belønnet med å bli en egen *civitas peregrina*, sannsynligvis under keiser Augustus sin styreperiode.

5.4. Romerske Daorsi

5.4.1. Daorsi som *civitas peregrina*

Det er viktig å forklare hvordan *civitates peregrini* var organisert før jeg tilfører det teoretiske utgangspunktet på Daorsi. Tanken til romerne var å organisere de tidligere føderasjonene som romersk-italiske bystater.⁵⁴² Da romerne opprettet *civitates peregrini* opphørte de større enhetene, som utgjorde føderasjonene, å eksistere som politiske enheter.⁵⁴³ De fleste *civitates*

⁵³⁵ Dzino, 2010, 80-84.

⁵³⁶ Dzino, 2010, 80, 82; Sasel Kos, 2005, 337-338.

⁵³⁷ Dzino, 2010, 90-98.

⁵³⁸ Sasel Kos, 2005, 464-471; Dzino, 2010, 114-116.

⁵³⁹ Dzino, 2010, 119.

⁵⁴⁰ Dzino, 2010, 129-136.

⁵⁴¹ Dzino, 2010, 137-155, 159-160.

⁵⁴² Roymans, 1990, 22-23.

⁵⁴³ Roymans, 1990, 21-23.

peregrini fikk en hovedstad som fungerte som et administrativt senter, samt ruralt territorium, som ble styrt fra hovedstaden.⁵⁴⁴ Med unntak av utenriks-, skatte-, og forsvarspolitik ble alle oppgaver delegert av romerne til hovedstedene. Det kan tolkes som at *ordo decurionum* og magistrater hadde ansvaret for disse oppgavene og jeg tar utgangspunkt i at disse var basert i hovedstedene.⁵⁴⁵ Medlemmene av *ordo decurionum* hadde vanligvis sitt utgangspunkt i de tidligere aristokratene.⁵⁴⁶ *Civitates peregrini* var ofte kunstige konstruksjoner.⁵⁴⁷ Den territorielle karakteren til *civitates peregrini* uttrykkes gjennom at det finnes indikasjoner på konflikter om grensene i provinsen Dalmatia. Dette bidro til at provinsguvernøren måtte intervensjonere for å løse situasjonen.⁵⁴⁸

Figur 32: Eldre bilde av Stolac, ukjent årstall (Photochrom Print Collection - Library of Congress, Wikimedia Commons).

Som jeg forklarte ovenfor, da Plinius den eldre skrevom *civitas peregrina* Daorsi i første århundre evt. var de en del av den romerske provinsen Dalmatia, opprettet etter at den romerske provinsen Illyricum ble delt inn i Dalmatia og Pannonia etter 9 evt. Samtidig var *civitas peregrina* Daorsi inkludert i *conventus* Naronae.⁵⁴⁹ Som jeg påpekte tidligere, var det på bakgrunn av samarbeidet med romerne at aristokratene/høvdingene tilknyttet Stolac-enheten ble belønnet til å bli sin egen *civitas peregrina* under keiser Augustus. Daorsi, som refererte først og fremst til aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten, ble brukt til å oppkalle

⁵⁴⁴ Roymans, 1990, 22-23; Edmondson, 2006, 254.

⁵⁴⁵ Roymans, 1990, 22-23; 44, Woolf, 2000, 133; Edmondson, 2006, 254; Dzino, 2010, 165.

⁵⁴⁶ Roymans, 1990, 23.

⁵⁴⁷ Edmondson, 2006, 256.

⁵⁴⁸ Edmondson, 2006, 256-257.

⁵⁴⁹ Plinius den eldre, 3.143; Mesihovic, 2011; Dzino, 2010, Table 2.

denne *civitas peregrina*. Som jeg forklarte ovenfor, flyttet Daorsi senteret fra Osanjci til Stolac etter ødeleggelsen av lokaliteten på Osanjci.⁵⁵⁰ Slik som flere forskere har påpekt, var det i Stolac romerske Diluntum var lokalisert.⁵⁵¹

Stolac/Diluntum, altså senteret til Daorsi, ble hovedstaden til *civitas peregrina* Daorsi. Dette underbygges av innskriften i Trebimlja i nærheten av Neum i dagens Bosnia-Hercegovina, som dateres til andre halvdel av 100-tallet evt. der det står at P. Aplio Plas var en del av *ordo decurionum* i Diluntum.⁵⁵² Siden jeg tok utgangspunkt i at *ordo decurionum* var plassert i hovedstaden til en *civitas peregrina*, kan man identifisere Diluntum som hovedstaden. Innskriften bekrefter dessuten eksistensen av *ordo decurionum* i Diluntum. I Stolac har arkeologene funnet mausoleum, tre bad, vannsystem og kvartal med økonomiske bygninger, som stammer fra romersk tid.⁵⁵³ I tillegg har man funnet villaer med mosaikker rundt Stolac.⁵⁵⁴ Enkelte av disse mosaikkene uttrykkes på figur 33 og 34. Videre inkluderte *civitas peregrina* territorielt ikke bare Stolac-området, men det strakte seg frem til Trebimlja. Dette underbygges gjennom den allerede nevnte innskriften fra Trebimlja. I Bojanovski mener at Trebimlja kan ha vært en landsby (*vicus*) underlagt Diluntum.⁵⁵⁵

Figur 33: Mosaikk fra en av villaene i nærheten av Stolac (I. Dragicevic, se A. Busuladzic. 2008, 48-49, 95).

At *civitas peregrina* Daorsi strakte seg blant annet frem til Trebimlja, tilsier Daorsi ble gitt territorier av romerne og at *civitates peregrini* var kunstige konstruksjoner. Det fantes egentlig

⁵⁵⁰ Maric, 1996, 29.

⁵⁵¹ Atanackovic-Salcic, 1979, 10; Bojanovski, 1988, 99-100; Maric, 1996, 29; Marijan, 2000-2001, 24; Busuladzic, 2011, 105; Maric, 2014, 135-136.

⁵⁵² Bojanovski, 1977, 82-86.

⁵⁵³ Atanackovic-Salcic, 1979, 10-16; Vasilj, Culjak og Paponja, 2012, 232.

⁵⁵⁴ Busuladzic, 2008, fotnote 40; Buduladzic, 2011, 64, 107.

⁵⁵⁵ Bojanovski, 1977, 84, 86.

ingen direkte sammenheng mellom aristokratene/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten og Trebimlja. Det logiske er at befolkningen i Trebimlja i utgangspunktet ville ha vært underlagt aristokratene/høvdingen tilknyttet Neum-enheten. Den eneste sammenhengen mellom aristokratene/høvdingene tilknyttet Stolac- og Neum-enhetene var at de tidligere tilhørte samme føderasjon, nemlig Daorsi. I teorien var alle jordbruksområder eid av Roma, men i praksis ble de forvaltet av *civitates peregrini*, fordi deres hovedsteder tross alt forvaltet rurale territorier.⁵⁵⁶ Samtidig tillot romersk lov kjøp og salg av jordbruksområder.⁵⁵⁷ Kjøp av store jordbruksområder uttrykkes gjennom villaene rundt Stolac.⁵⁵⁸ Dannelsen av territorielle *civitates peregrini* og muligheten for å kjøpe/selge jordbruksområder, hadde sannsynligvis enorme konsekvenser for de utvidede familiehusholdningenes/klanenes territorier.

Figur 34: Mosaikk fra en av villaene i nærheten av Stolac (I. Dragicevic, se A. Busuladzic, 2008, 49, 96).

I kontrast til tidligere da aristokratene/høvdingene etter all sannsynlighet respekterte de utvidede familiehusholdningenes/klanenes territorier, tilrettela de nye romerske praksisene til å erodere denne respekten og gjøre den til en del av fortiden. Til tross for dette, fortsatte sannsynligvis befolkningen å bo i de samme områdene, fordi M. Prusac har i sin doktorgradsavhandling argumentert for kontinuitet i bosettingsmønstrene mellom før-romersk og romersk tid.⁵⁵⁹ G. Woolf sin studie av romerske Gallia har vist hvordan ti prosent av populasjonen bodde i byene.⁵⁶⁰ Det samme kan tilføres provinsen Dalmatia. Byene og landsbyene utgjorde ikke separate sfærer. Slik som analogier fra romerske Iberia viser, var landsbyene og byene en del av en integrert sfære. Byene fikk eksempelvis mat fra landsbyene,

⁵⁵⁶ Curchin, 2004, 98; Edmondson, 2006, 254.

⁵⁵⁷ Curchin, 2004, 98.

⁵⁵⁸ Busuladzic, 2011, 107.

⁵⁵⁹ Prusac, 2007, 174.

⁵⁶⁰ Woolf, 2000, 138.

mens landsbyene fikk goder og tjenester fra byene.⁵⁶¹ Slik som i eksempelvis romerske Iberia, var byer som Diluntum i større grad tilknyttet det romerske veinettverket.⁵⁶² Samtidig er det viktig å diskutere maktgrunnlaget til elitene.

5.4.2. Elitens maktgrunnlag

Slik som N. Roymans forklarer for romerske Gallia, ble markedsøkonomien etter hvert viktigere, samtidig som tradisjonelle former for utveksling, gjensidighet og redistribusjon i større grad ble satt til siden.⁵⁶³ Patron-klient forhold ble likevel opprettholdt.⁵⁶⁴ Den samme situasjonen kan tilføres *civitas peregrina* Daorsi. Man kan derfor ikke lenger si at elitens maktgrunnlag var kontroll over varer fra middelhavs- og innlandsnettverkene gjennom vennsforhold, som tilrettela for administrert handel, samt de ulike tiltakene som ble gjennomført for ytterligere konsentrasjoner av kapitaler og symbolsk makt. Slik som G. Woolf understreker for romerske Gallia, var elitenes makt og status basert på mellommannsfunksjonen mellom romerne og befolkningen.⁵⁶⁵ Det samme kan tilføres *civitas peregrina* Daorsi.

Eliten tilknyttet *civitas peregrina* Daorsi kan ha brukt den romerske militærtrusselen til å få ikke-elitene til å gjøre som de ønsket, nemlig betale skatt. Elitens funksjon som mellommenn sikret at de i utgangspunktet fikk konsentrert økonomisk, sosial, kulturell, symbolsk kapital og symbolsk makt sammenlignet med ikke-elitene i *civitas peregrina* Daorsi. Begrunnelsen er at eliten muligens fikk noe igjen for skatten som befolkningen måtte betale, som de kan ha investert i eksempelvis kjøp av jordbruksområder og dermed villaer. Villaene tilrettela “a level of exploitation, surplus and profit unknown in earlier times.”⁵⁶⁶ Samtidig kan de ha investert den økonomiske kapitalen i høykulturelle gjenstander. Videre tilrettela mellommannsfunksjonen høyere sosial kapital. Dette ble igjen konvertert til symbolsk kapital og symbolsk makt.

5.4.3. Identifiseringen med Daorsi

Som jeg påpekte ovenfor, kategoriserte Daorsi, da de ble *civitas peregrina*, et territorium. Territoriet og befolkningen ble styrt av eliten fra hovedstaden Diluntum. De større enhetene opphørte å eksistere som politiske enheter og ble underlagt *civitas peregrina*. Det er mulig at Daorsi ble synonymet for territoriet som eliten fra Diluntum kontrollerte, og dermed visste befolkningen som bodde innenfor grensene til *civitas peregrina* Daorsi at det var Daorsis

---

⁵⁶¹ Curchin, 2004, 88.

⁵⁶² Curchin, 2004, 88; Dzino, 2010, 171-172.

⁵⁶³ Roymans, 1990, 268-269.

⁵⁶⁴ Curchin, 2004, 139.

⁵⁶⁵ Woolf, 2000, 33.

⁵⁶⁶ Curchin, 2004, 99.

territorium de bodde på. At territoriet ble koblet til kategorien Daorsi, kan ha tilrettelagt for at mennesker identifiserte seg med Daorsi, og at denne kategoriseringen ble reproduisert. Territoriet og dens grenser snakket for seg selv for populasjonen som bodde innenfor *civitas peregrina* Daorsi. Man skal heller ikke utelukke muligheten for at eliten gjennomførte andre tiltak for at mennesker skulle identifisere seg med Daorsi, slik som gjennom fortellinger som spredte kategorien Daorsi og skapte en større gruppe av mennesker som identifiserte seg med denne kategorien. Men igjen, kategorien var kun en av flere titalls sosiale identiteter som eksisterte innenfor *civitas peregrina* Daorsi.

5.5. Diluntum tar over

Ifølge I. Bojanovski ble Diluntum *municipium* i siste halvdel av første århundre eller første halvdel av 100-tallet evt.⁵⁶⁷ L. Curchin forklarer for romerske Iberia at *municipium*-status gav blant annet romersk borgerskap til “annual magistrates and their families, and Latin citizenship to other free inhabitants.⁵⁶⁸” Det samme kan tilføres provinsen Dalmatia. D. Dzino og A. Domic Kunic forklarer i deres forskning av provinsen Pannonia hvordan *municipium*-identitet erstattet *civitas*-identitet særlig fra 100-tallet evt.⁵⁶⁹ Det samme kan sies for *civitas peregrina* Daorsi. Gravinnskriften fra Trebimlja kan være et godt uttrykk for dette. Innskriften fremhever hvordan vedkommende tilhørte *ordo decurionum* Diluntum. Som forklart ovenfor, dateres innskriften til siste halvdel av 100-tallet evt.⁵⁷⁰ Daorsi nevnes ikke. Dette kan indikere at kategorien Daorsi gradvis ble erstattet av *municipium* Diluntum fra 100-tallet evt. Situasjonen var den samme jeg har beskrevet ovenfor, bare at kategorien Daorsi og det den refererte til i løpet av århundrene endelig ble en del av fortiden.

5.6. Delkonklusjon

De ledende elitene tilknyttet føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae satt det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi i et ufrivillig klientforhold. Det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi måtte betale tributt/skatt til de førstnevnte. Føderasjonen Daorsi spilte en tosidig rolle, der de både måtte forholde seg til Issa/Pharos og føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae. Når de hadde mulighet til å velge side, var de på Issa/Pharos sin side, fordi de i utgangspunktet ikke hadde behov av å være en del av føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae. Samtidig tapte de kapitaler og symbolsk makt av å være klientene deres. De ledende elitene tilknyttet føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae forsøkte å gjennomføre en sentraliseringspolitikk som skulle styrke deres egne makt

---

⁵⁶⁷ Bojanovski, 1988, 101.

⁵⁶⁸ Curchin, 2004, 124.

⁵⁶⁹ Dzino og Domic Kunic, 2012, 104-105.

⁵⁷⁰ Bojanovski, 1977, 82-86.

ytterligere og svekke makten til blant annet det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi. For å lykkes måtte føderasjonene Ardiaei og Labeatae ta kontroll på Issa/Pharos. Gjennom å ta kontroll på Issa/Pharos, ville føderasjonene Ardiaei og Labeatae ha tatt kontroll på deres produksjon av vin og gresk vinservise.

Dette kan ha bidratt til at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi mistet direkte tilgang til varer fra Issa/Pharos. Samtidig var det vanskelig for det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi å erstatte godene fra Issa/Pharos med varer fra andre middelhavsnettverk, fordi føderasjonene Ardiaei og Labeatae kan ha patroljert med sine skip og dermed kontrollert kysten til nedre Neretva. Dermed kunne ikke det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi ha garantert for sikkerheten til handelsmenn fra middelhavsnettverkene, som ville ha skremt vekk handelsmenn fra middelhavsnettverkene å drive handel med dem. Resultatet var at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi mistet den direkte tilgangen til middelhavsnettverk. Dette ville ha bidratt til at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi ble mer avhengige av føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae for å få tilgang til goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene, som svekket deres kapitaler ytterligere og styrket deres klientstatus.

Alternativt kunne det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi bli betydelig svekket, slik at de mistet sin patronstatus ovenfor andre aristokrater/høvdinge, som igjen resulterte i føderasjonens kollaps. Aristokratene/høvdingene tilknyttet nedre Neretva kan ha blitt inkludert føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae. Varige erobringer av Issa/Pharos fra føderasjonene Ardiaei og Labeatae sin side forekom ikke, fordi romerne involverte seg og tilrettela for at Issa/Pharos opprettholdt deres uavhengighet fra føderasjonene Ardiaei og Labeatae. Samtidig etablerte/fornyte romerne kontinuerlig alliansene sine med Issa/Pharos. Uten romernes involvering i og etter de tre illyriske krigene, ville dette ha hatt negative konsekvenser for det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi. Etter 168/167 fvt. fikk føderasjonen Daorsi skattefritak. Samtidig ble de en av romernes allierte, der allianseforholdet impliserte at Roma var patron og føderasjonen Daorsi var klient. Føderasjonen Daorsi fikk raskt en ny utfordrer, nemlig føderasjonen Delmatae. Føderasjonen Delmatae ødela hovedsenteret til føderasjonen Daorsi, altså Osanjici, i begynnelsen av 150-årene fvt. Selv om føderasjonen Delmatae ble presset tilbake av romerne, bidro ødeleggelsen av føderasjonen Daorsis hovedsenter på Osanjici til at det ledende aristokratiet/høvdingen mistet sin patronstatus ovenfor andre aristokrater/høvdinge.

Dette resulterte igjen i føderasjonen Daorsis kollaps. Dette skapte et maktvakuum, som ble utnyttet av romerne for å ta kontroll på nedre Neretva via den urbane bosettingen i Naronas siste halvdel av 100-tallet evt. og fremover. Parallelt med dette fikk man italiske bosettinger som konfiskerte lokalbefolkningens områder. Til tross for dette fortsatte Daorsi å eksistere. Da refererte Daorsi kun til aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten. Daorsi fortsatte å være mellommenn mellom Naronas og innlandet og de var romerske allierte/klienter. Keiser Augustus gjennomførte administrative reformer i de romerske provinsene. Jeg har foreslått at Daorsi ble belønnet med å bli en egen *civitas peregrina* under keiser Augustus. Daorsi ble dermed en territoriell enhet som ble styrt av eliten fra Diluntum. Elitens maktgrunnlag var mellommannsfunksjonen mellom romerne og lokalbefolkningen. Videre er det stor sannsynlighet for at store deler av befolkningen identifiserte seg med kategorien Daorsi. Diluntum ble *municipium* i siste halvdel av første århundre eller første halvdel av 100-tallet evt. Fra 100-tallet evt. ble kategorien Daorsi identitetsmessig erstattet av *municipium* Diluntum. Da var historien til Daorsi over.

6. Konklusjon

Jeg startet masteroppgaven med betegnelsene Illyria, Illyricum og illyrere, der jeg forklarte hvordan dette var kategorier som ble oppfunnet av grekere/romere og påført de geografiske områdene, befolkningen og de sosiopolitiske gruppene i Vest-Balkan. Antikkens Vest-Balkan besto i utgangspunktet av heterogene sosiopolitiske grupper med forskjellige former for statsutvikling. Jeg har studert statsutviklingen til en av disse sosiopolitiske gruppene, nemlig Daorsi. I kapittel tre forsøkte jeg å svare på første problemstilling, der jeg analyserte statsutviklingen til nedre Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten fra 750 fvt. frem til dannelsen av gruppen og føderasjonen som senere i kildematerialet opptrer som Daorsi. Jeg har argumentert for at områdets grunnleggende enheter frem til 500-tallet fvt. var de utvidede familiehusholdningene/klanene. Samtidig konkurrerte Big Men og/eller koalisjoner av Big Men om lederposisjoner over følger- og klientbaser gjennom å generere kapitaler og symbolsk makt. Imidlertid klarte ingen enkelte Big Men og/eller koalisjoner av Big Men å monopolisere tilgangen til lederposisjoner over stabile store klientbaser.

På 500-tallet fvt. fikk man prosesser som førte til samfunnsendringer fra slutten av 500-tallet fvt. i form av dannelsen av dominerende koalisjoner med monopolisert tilgang til stabile store klientbaser. Jeg har argumentert for at den viktigste årsaken til dette var åpningen av omfattende middelhavsnettverk. De dominerende koalisjonene monopoliserte tilgangen til goder fra middelhavsnettverk, som igjen tilrettela for monopolisert tilgang til varer fra innlandsnettverkene. De dominerende koalisjonene kontrollerte derfor alle prestisjegoder og råvarer som kom fra innlandet og Middelhavet. Dette gav dem en enorm fordel i konkurransen om lederposisjoner over følger- og klientbaser. Gjennom å eksempelvis ofre prestisjefulle gjenstander, inkludert lokale goder, som ingen andre hadde tilgang til, kunne de sette store mengder med mennesker i klientforhold, inkludert konkurrentene, samt fremstille seg selv som mellommenn mellom gudene og befolkningen. Samtidig gjennomførte aristokratene flere tiltak som konsentrerte deres kapitaler og symbolsk makt ytterligere. Dette var med på å skape store stabile enheter av aristokrater og deres klientbaser.

En av aristokratene/høvdingene som utviklet seg var dem som var tilknyttet Stolac-enheten. Jeg har foreslått at Stolac-enheten representerer en gruppe som senere opptrer under navnet Daorsi. Stolac-enheten var en del av en annen føderasjon, nemlig Manioi. Det ledende aristokratiet/høvdingen i føderasjonen Manioi hadde satt andre aristokrater/høvdinge øst for elven Neretva frem til sørvestlige deler av Kotorbukten, samt elitene på øyene sør for området der elven Cetina munner ut, i klientforhold. Den greske bosettelsen av Hvar (Pharos) og Vis

(Issa) kan ha skapt en ubalanse i området og denne ubalansen uttrykkes særlig gjennom konflikten om Hvar i 384/383 fvt. Lokalbefolkningen på Hvar gjorde opprør mot grekerne og de fikk bistand fra illyrerne fra fastlandet. Jeg har argumentert for at de kan ha fått bistand fra føderasjonen Manioi. Dette gir mening i lys av at Hvar ville ha vært en del av føderasjonen Manioi før den greske bosettelsen av øyen. Grekerne vant konflikten. Dette kan ha vært en av flere konflikter. Konflikten/konfliktene var med på å svekke det ledende aristokratiet/høvdingen som ledet føderasjonen Manioi. Dette skapte et maktvakuum, slik at man fikk en ny føderasjon i nedre Neretva ledet av Stolac-enheten som satte de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold. Stolac-enheten og dermed føderasjonen opptrer senere under navnet Daorsi.

Samtidig dannet aristokratene/høvdingene tilknyttet føderasjonen Daorsi, med det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten i spissen, vennskapsforhold og dermed administrerte handelsavtaler med Pharos/Issa og føderasjonene mot innlandet. Dette bidro til at aristokratene tilknyttet føderasjonen Daorsi fortsatte å kontrollere goder fra middelhavs- og innlandsnettverkene, som var deres maktgrunnlag. Jeg har argumentert for at føderasjonen Daorsi utgjorde aristokratene tilknyttet Stolac-, Neum-, Peljesac-, Ljubuski-, Citluk- og Polog-enhetene. Begrunnelsen for at disse var med var *emporion* Naronas, der utvekslingen mellom føderasjonen Daorsi og Issa/Pharos forekom. Dette var det mest sårbare punktet som kunne bli angrepet. Gjennom å inkludere aristokratene/høvdingene fra disse enhetene kunne ingen komme seg til Naronas via land, hav eller langs elven uten komme forbi dem. Samtidig fikk aristokratene/høvdingene nok tid til å bremse potensielle angrep fra ytre fiender før de nådde Naronas. I kapittel fire forsøkte jeg å svare på min andre problemstilling, altså hvordan føderasjonen Daorsi fungerte politisk, økonomisk, identitetsmessig og kulturelt.

Politisk var føderasjonen Daorsi en koalisjon av aristokrater/høvdinge i nedre Neretva, der aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten hadde en patronstilling. Begrunnelsen var at sistnevnte hadde satt de andre aristokratene/høvdingene i klientforhold. Men aristokratene/høvdingene som var satt i klientforhold, var ikke passive. De hadde agens. Sistnevnte uttrykkes gjennom senteret Zvonigrad, Nakovana-hulen, kategorier som Scunasticus og at militæret var fortsatt organisert på de større enhetenes nivå. Maktgrunnlaget til aristokratene/høvdingene tilknyttet føderasjonen Daorsi var monopolisert tilgang til varer fra middelhavs- og innlandsnettverkene, samt de ulike tiltakene som konsentrerte kapitaler og symbolsk mat. Økonomisk var handel sentralt for føderasjonen Daorsi, der de fungerte som mellommenn mellom Issa/Pharos og føderasjonene mot innlandet, altså Glinditiones, Naresi

og Daesitiates. Føderasjonen Daorsi kan ha eksportert Iris Illyrica, metall, tømmer, dyreprodukter og slaver. Selve oppsamlingen/redistribusjonen internt i føderasjonen Daorsi kan deles inn i tre lag, nemlig utvidede familiehusholdninger/klaner, store enheter og føderasjonen. Videre har jeg argumentert for at redistribusjonen, gaveutvekslingene og ofringene kan ha forekommet via sammenkomster, fordi dette var en enkel måte å samle flere mennesker samtidig og konstruere/opprettholde patron-klient forhold.

Samtidig kunne gaveutvekslingene og ofringene av goder ha forekommet mellom sammenkomstene. Det var den overordnede høvdingen som hadde hovedansvaret med å opprettholde handelsrelasjonene. Videre har jeg argumentert for at kategorien Daorsi refererte til aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten og etter hvert føderasjonen av aristokrater. Kategorien Daorsi kan ha blitt spredt nedover på ikke-aristokratene av aristokratene både internt i Stolac-enheten og føderasjonen Daorsi, slik at man fikk en større gruppe av mennesker som identifiserte seg som Daorsi. Spredningen kan ha skjedd gjennom aristokratenes fortellinger på sammenkomster, i krigssituasjoner og mellom dem. Samtidig fantes det tre og muligens fire forskjellige sosiopolitiske identiteter i nedre Neretva på dette tidspunktet, nemlig tilknyttet de utvidede familiehusholdningene/klanene, de større enhetene, føderasjonsnivået og muligens sentrene. Videre har jeg forklart at aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten hadde høyere kapitaler og symbolsk makt enn de andre aristokratene som hadde blitt satt i klientforhold. Jeg har foreslått at aristokratenes/høvdingenes høykultur fra 300-tallet fvt. og fremover var utgjort av gresk vinservise i metall, smykker i sølv, gull, rav, glass, illyriske hjelmer, forsvarsmurer basert på gresk/hellenistisk arkitektur, kausia, skrift og gjenstander som har sitt utgangspunkt i keltisk kultur/habitus.

I femte kapittel forsøkte jeg å svare på min tredje problemstilling, altså hvordan man kan tolke føderasjonen Daorsi i lys av den internasjonale politikken frem til begynnelsen av 150-årene fvt. hva som skjedde med føderasjonen Daorsi og Daorsi etter begynnelsen av 150-årene fvt. og da Daorsi ble *civitas peregrina*? Jeg har argumentert for at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi ble satt i et ufrivillig klientforhold av det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Ardiaei og deretter Labeatae. Føderasjonen Daorsi hadde en tosidig rolle der de både måtte forholde seg til Issa/Pharos og føderasjonene Ardiaei og Labeatae. Men når de fikk mulighet til å velge side, var de på Issa/Pharos sin side, fordi de i utgangspunktet ikke hadde behov av å være klientene til føderasjonen Ardiaei og Labeatae. Samtidig tapte de kapitaler og symbolsk makt av å være klientene deres. Videre har jeg argumentert for at lederne til føderasjonene Ardiaei og

Labeatae forsøkte å styrke sin makt ytterligere på bekostning det ledende aristokratiet/høvdingen i føderasjonen Daorsi.

Dette kan ha skjedd gjennom at de tok kontroll på Issa/Pharos. Dette ville ha bidratt til at føderasjonene Ardiaei og Labeatae tok kontroll over deres produksjon av vin/gresk vinservise og i større grad kysten til nedre Neretva. Dette ville ha skapt negative konsekvenser for det ledende aristokratiet tilknyttet føderasjonen Daorsi. Ikke bare ville de ha mistet direkte tilgang til goder fra Issa/Pharos, men det ville ha blitt vanskeligere for dem å erstatte godene fra Issa/Pharos med goder fra andre middelhavsnettverk, fordi føderasjonene Ardiaei og Labeatae tok i større grad kontroll over kysten til nedre Neretva. Dette ville ha bidratt til at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi i større grad ble avhengig av føderasjonene Ardiaei og senere Labeatae for å få tilgang til goder fra middelhavs- og dermed innlandsnettverkene, slik at de i ytterligere grad ble redusert til klienter. Alternativt ville det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten bli betydelig svekket, slik at de mistet sin patronstilling ovenfor andre aristokrater/høvdingen, slik at føderasjonen kollapset.

Da kunne aristokratene/høvdingene tilknyttet nedre Neretva ha blitt inkludert i føderasjonene Ardiaei og Labeatae. Føderasjonene Ardiaei og Labeatae lyktes ikke med varige erobringer av Issa/Pharos, fordi romerne kontinuerlig involverte seg og tilrettela for at Issa/Pharos opprettholdt deres uavhengighet fra føderasjonene Ardiaei og Labeatae i de tre illyriske krigene. Etter 168/167 fikk føderasjonen Daorsi skattefritak, samtidig som de ble romerske allierte, der dette allianseforholdet impliserte et patron-klientforhold, der Roma fungerte som patronen. Føderasjonen Daorsi fikk etter hvert en ny utfordrer, nemlig føderasjonen Delmatae. Føderasjonen Delmatae ødela føderasjonen Daorsis hovedsenter på Osanjici i begynnelsen av 150-årene fvt. Dette bidro til at det ledende aristokratiet/høvdingen tilknyttet føderasjonen Daorsi ble betydelig svekket, slik at deres patronstilling ovenfor andre aristokrater/høvdingen i nedre Neretva ble oppløst, noe som igjen resulterte i føderasjonens kollaps. Romerne utnyttet maktvakuemet i nedre Neretva gjennom å ta kontroll på området via Naronas som utviklet seg til å bli en urban bosetting styrt av Roma fra siste halvdel av 100-tallet fvt.

Parallelt fikk man italiske/romerske bosettinger i området, der romere/italikere konfiskerte jordbruksområder fra lokalbefolkningen. Til tross for dette fortsatte aristokratene/høvdingen tilknyttet Stolac-enheten, altså Daorsi, å eksistere. De fungerte som romernes allierte/klienter og nære samarbeidspartnere. En viktig årsak til dette samarbeidet var at de fortsatte som mellommenn mellom Naronas og innlandet. Under keiser Augustus sin styretid ble Daorsi *civitas peregrina*. Daorsi ble en territoriell enhet styrt av eliten fra senteret i Stolac, romerske

Diluntum. Elitens maktgrunnlag var mellommannsfunksjonen mellom romerne og lokalbefolkningen. Videre identifiserte mennesker seg med Daorsi. I siste halvdel av første århundre eller første halvdel av 100-tallet evt. ble Diluntum *municipium*. Fra 100-tallet evt. startet flere mennesker å identifisere seg med *municipium* Diluntum fremfor *civitas peregrina* Daorsi. Gradvis ble kategorien Daorsi erstattet til fordel for Diluntum. Daorsi ble derfor endelig en del av fortiden.

Uavhengig av min konklusjon, er det viktig å understreke at denne masteroppgaven må tolkes som en innledning til Daorsi og føderasjonen Daorsi basert på prosessuell og post-prosessuell arkeologi fremfor en endelig avslutning.⁵⁷¹ Dette er bare begynnelsen. Hvis jeg skal peke på en ting som det blir viktig å få gjort i veien videre, må det være at forskerne bør få bedre oversikt over hva man har funnet på lokaliteten på Osanjici. Særlig frem til krigen i Bosnia-Hercegovina i 1992-1995 har arkeologene utgravd flere deler av lokaliteten og funnet masse arkeologisk materiale. Imidlertid er det få rapporter/artikler som har blitt publisert og som forteller hva arkeologene har funnet. Gjennom at arkeologene skaffer seg bedre oversikt over det man har funnet på lokaliteten på Osanjici og at denne oversikten publiseres i rapporter, er jeg sikker på at det vil være med på å øke interessen om å studere Daorsi og føderasjonen Daorsi, samt bedre vår forståelse av dem. Samtidig vil dette arbeidet være med på å skape et bedre sammenligningsgrunnlag mellom det en har funnet på Osanjici og andre arkeologiske lokaliteter, slike som Zvonigrad, spesielt hvis en skal starte med arkeologiske utgravninger.

---

⁵⁷¹ Kirigin, 2004, 216. Den samme setningen brukte Kirigin i konklusjonen til hans doktorgradsavhandling om antikkens Pharos, bare

at han ikke nevnte prosessuell og post-prosessuell arkeologi.

Bibliografi

Antikkens, middelalderens og tidlig moderne tids kilder

Appian. *Roman History, Volume II (The Illyrian Wars)*. Oversatt på engelsk av Horace White. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1912.

Aristoteles. *Minor Works: On Colours. On Things Heard. Physiognomics. On Plants. On Marvellous Things Heard. Mechanical Problems. On Indivisible Lines. The Situation and Names of Winds. On Melissus, Xenophanes, Gorgias*. Oversatt på engelsk av W.S. Hett. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1936.

Athenaios. *Deipnosophists, Volume I (books 1-3.106)*. Oversatt på engelsk av Charles Burton Gulick. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951.

Cassius Dio. *Roman History, Volume II (books 12-35)*. Oversatt på engelsk av Earnest Cary og Herbert Baldwin Foster. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1954.

Cicero. *Letters to Friends, Volume XXVI (letters 114-280)*. Oversatt på engelsk av D.R. Shackleton Bailey. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001.

Diodorus Siculus. *Library of History, Volume VI (books 14-15.19)*. Oversatt på engelsk av C. H. Oldfather. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1954.

Eratosthenes. *Eratosthenes' Geography*. Oversatt og redigert av Duane W. Roller. Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2010.

Frontinus. *Stratagems. Aqueducts of Rome*. Oversatt på engelsk og redigert av Charles E. Bennett, Clemens Herschel og Mary B. McElwain. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925.

Hekataios fra Miletos. Oversatt på engelsk og redigert av Frances Pownall. *Brill's New Jacoby*, redigert av Ian Worthington, 2013.

Herodot. *The Persian Wars, Volume III (books 5-7)*. Oversatt på engelsk av A.D. Godley. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1922.

Livius. *History of Rome, Volume IX (books 31-34)*. Oversatt på engelsk og redigert av J.C. Yardley. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2017.

Livius. *History of Rome, Volume XII (books 40-42)*. Oversatt på engelsk av Evan T. Sage og Alfred Schlesinger. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938.

Livius. *History of Rome, Volume XIII (books 43-45)*. Oversatt på engelsk av Alfred C. Schlesinger. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951.

Nikandros fra Kolofon. *Theriaca*. Oversatt på engelsk av A.S.F. Gow og A.F. Schofield. <http://attalus.org/poetry/theriaca.html>. (Lest: 11.10.2022).

Plinius den eldre. *Natural History, Volume II (books 3-7)*. Oversatt av H. Rackham. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1947.

Plinius den eldre. *Natural History, Volume VI (books 20-23)*. Oversatt på engelsk av W. H. S. Jones. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951.

Polybios. *The Histories, Volume I (books 1-2)*. Oversatt på engelsk og redigert av W. R. Paton, Fran W. Walbank og Christian Habicht. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010.

Polybios. *The Histories, Volume II (books 3-4)*. Oversatt på engelsk og redigert av W. R. Paton og F. W. Walbank. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010.

Polybios. *The Histories, Volume VI (books 28-39). Fragments*. Oversatt på engelsk og redigert av W.R. Paton, Frank W. Walbank og Christian Habicht. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.

Pseudo-Skylax. *Pseudo-Skylax's Periplus: The Circumnavigation of the Inhabited World: Text, Translation and Commentary*. Oversatt på engelsk av Graham Shipley. Liverpool: Liverpool University Press, 2019.

Pseudo-Skymnos. *Circuit of Earth*. Oversatt på engelsk av Brady Kiesling. <https://topostext.org/work/130>. (Lest: 11.10.2022).

Shakespeare, William. *The Works of Shakespeare. Twelfth Night or What you Will*. Redigert av Morton Luce. London: Methuen and Co., 1906.

Strabon. *Geography, Volume II (books 3-5)*. Oversatt på engelsk av Horace Leonard Jones. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923.

Strabon. *Geography, Volume VI (books 6-7)*. Oversatt på engelsk av Horace Leonard Jones. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924.

Theopompos. *Enquiry into Plants, Volume I (books 1-5)*. Oversatt på engelsk av Arthur Hort. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1948.

Theopompos. Engelsk oversettelse og redigert av William S. Morison. Brill's New Jacoby, redigert av Ian Worthington, 2014.

Tukydid. *History of the Peloponnesian Wars, Volume I (books 1-2)*. Oversatt på engelsk av C.F. Smith Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.

Zonaras. *Roman History, Volume II (books 12-35)*. Engelsk oversettelse av Earnest Cary og Herbert Baldwin Foster. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1954.

Forskningslitteratur

Aakvaag, Gunnar C. *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt Forlag, 2008.

Arnold, Bettina og Manuel Fernandez-Gotz. "Agency in Architectural Choice: The Heuneburg Hillfort as Monument and Metaphor." I *Understanding Ancient Fortifications: Between Regionality and Connectivity*, redigert av Ariane Ballmer, Manuel Fernandez-Gotz og Dirk Paul Mielke, 147-155. Oxford/Philadelphia: Oxbow books, 2018.

Ashforth, Blake E. og Fred Mael. "Social Identity Theory and the Organization." *The Academy of Management Review* 14, 1 (1989): 20-39.

Atanackovic-Salcic, Vukosava. "Anticki Diluntum u svjetlu novih arheoloskih istrazivanja (Stolac i Trebimlja)." *Tribunia* 5 (1979): 7-40.

Atanackovic-Salcic, Vukosava. "Arheolosko nalaziste na podrucju Hutova blata." *Hercegovina – casopis za kulturno i istorijsko nasljede* 1 (1981): 11-26.

Babic, Stasa. "'Princely Graves' of the Central Balkans – A Critical History of Research." *European Journal of Archaeology* 5, 1 (2002): 68-86.

Babic, Stasa. "Arheologija i etnicitet." *Etnoantropoloski problem* 5, 1 (2010): 137-149.

Basler, Duro. "Gradina na Osanicima kod Stoca. Neki noviji rezultati istrazivackih radova." *Nase Starine* 3 (1956): 79-94.

Basler, Duro. "Novcic plemena Daorsa." *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 26 (1971): 333-336.

Basler, Duro, Borivoj Covic, Nada Miletic og Veljko Paskvalin. *Arheoloski Leksikon Bosne i Hercegovine tom 3*. Sarajevo: Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine, 1988.

Batovic, Sime. "Liburnska grupa." I *Praistorija Jugoslavenkih Zemalja V: Zeljezno Doba*, redigert av Alojz Benac, 339-390. Sarajevo: Svjetlost, 1987.

Becker, Hilary. "Urbs, 'Oppidum', 'Castellum', 'Vicus': Settlement differentiation and landscape nomenclature in Etruria." I *La citta murata in Etruria: atti del XXV Convegno di studi etruschi ed italici, Chianciano Terme, Sarteano, Chiusi, 30 marzo-3 aprile 2005: in memoria di Massimo Pallottino*, redigert av Giovannangelo Camporeale, 71-78. Pisa: F. Serra, 2008.

Bilic, Tomislav. "Greek-Illyrian coinage of the central Adriatic region: an overview." *Latina et Graeca* 2, 38 (2020): 7-20.

Blecic Kavur, Martina og Ivanka Milicevic-Capek. "O horizontu ratnickih grobova 5. stoljeca pr. Kr. na prostoru istocne obale Jadrana i njezina zaleda: primjer novog nalaza iz Vranjeva Sela kod Neuma." *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 28 (2011): 31-94.

Blecic Kavur, Martina og Andrijana Pravidur. "Ilirske kacige s podrucja Bosne i Hercegovine=Illyrian helmets from Bosnia and Herzegovina." I *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 53 (2012): 35-136.

Bojanovski, Ivo. *Dolabelin sistem cesta u Rimskoj provinciji Dalmaciji*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1974.

Bojanovski, Ivo. "Rimski natpisi iz doline Trebisnjice." *Tribunia* 3 (1977): 67-98.

Bojanovski, Ivo. "Prilozi za topografiju Rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u Rimskoj provinciji Dalmaciji (s posebnim obzirom na podrucje Bosne i Hercegovine). II. Prehistorijska i rimska Cesta Naroni – Sarajevsko Polje s limitrofnim naseljima [U spomen Dimitrija Sergejevskog (1886-1965)]." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 17 (1978): 51-126.

Bojanovski, Ivo. "Ilirska plemena u istocnoj Hercegovini i njihov smjestaj." *Tribunia* 9 (1985): 7-24.

- Bojanovski, Ivo. "Prilozi za topografiju Rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u Rimskoj provinciji Dalmaciji. V. Gornje Podrinje u sistemu Rimskih komunikacija. Posveceno uspomeni na Ranka Rosica, prijatelja i saradnika." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 25 (1987): 63-174.
- Bojanovski, Ivo. *Bosna i Hercegovina u anticko doba*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1988.
- Borsic, Luka, Danijel Dzino, Irena Radic Rossi. *Liburnians and Illyrian Lembs: Iron Age Ships of the Eastern Adriatic*. Oxford: Archaeopress, 2021.
- Bourdieu, Pierre. "Social Space and Symbolic Power." *Sociological Theory* 7, 1 (1989): 14-25.
- Brown, Ian. *Beacons in the Landscape. The Hillforts of England and Wales*. Oxford: Oxbow Books, 2009.
- Brubaker, Rogers. "Ethnicity without groups." *European Journal of Sociology* 43, 2 (2002): 163-189.
- Brumfiel, Elizabeth M. og Timothy K. Earle. "Specialization, exchange, and complex societies: an introduction." I *Specialization, exchange, and complex societies*, redigert av Elizabeth M. Brumfiel og Timothy K. Earle, 1-9. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Budin, Stephanie Lynn. *The Ancient Greeks. New Perspectives*. Santa Barbara: ABC-CLIO, Inc., 2004.
- Burghardt, Andrew F. "A Hypothesis about Gateway Cities." *Annals of the Association of the American Geographers* 61, 2 (1971): 269-285.
- Bursic Matijasic, Klara. *Gradinska naselja. Gradine Istre u vremenu i prostoru*. Zagreb: Leykam international, d.o.o., 2008.
- Busuladzic, Adnan. *Umjetnost antickih mozaika na tlu Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 2008.
- Busuladzic, Adnan. *Rimske vile u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine, 2011.

Cabanes, Pierre. *Iliri od Bardileja do Gencija*. Oversatt av Vesna Lisicic. Zagreb: Svitava, 2002.

Cabanes, Pierre. "Greek colonisation in the Adriatic." I *Greek Colonisation. An Account of Greek Colonies and other Settlements Overseas Volume Two*, redigert av Gocha R. Tsetschladze, 155-185. Leiden: Brill, 2008.

Cace, Slobodan. "Prilozi raspravi o osnivanju grčkih naseobina na Jadranu u 4. Stoljecu pr. Kr." *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 33, 20 (1994): 33-54.

Cace, Slobodan. "Manijski zaljev, Jadastini i Salona." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 90-91, 1 (1999): 57-87.

Cace, Slobodan og Bruna Kuntic-Makvic. "Pregled povijesti jadranskih Grka." I *Anticki Grci na tlu Hrvatske*, redigert av Jasminka Poklecki Stosic, 63-71. Zagreb: Galerija Klovicevi dvori, 2010.

Cace, Slobodan. "Jadranski otoci u Pseudo Skimnovoj Periegezi: dvije napomene." *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 2 (2015): 9-23.

Cambi, Nenad. "Anticka Naron – urbanisticka topografija i kulturni profil grada." I *Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka. Znanstveni skup Metkovic 4-7. listopada 1977*, 127-153. Split: Hrvatsko Arheolosko Drustvo, 1980.

Cambi, Nenad. "Arheoloski pogled na probleme istrazivanja, konzervacije, rekonstrukcije i prezentacije ilirskog naselja na Osanicima." *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 32, 19 (1993): 37-60.

Cambi, Nenad. "Romanization of the western Illyricum from religious point of view." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 42 (2013): 71-88.

Cargo, Boris og Maja Mise. "Pottery Production in Issa." *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 103, 1 (2010): 7-40.

Ceka, Neritan. "Ndikimi zoterues i kultit ilir mbi monetat antike te vendit tone." *Iliria* 30 (2001): 5-8.

Ceka, Neritan. *The Illyrians to the Albanians*. Tirana: Migjeni, 2005.

- Childs, Terry S. og Eugenia W. Herbert. "Metallurgy and its Consequences." I *African Archaeology: A Critical Introduction*, redigert av Ann Brower Stahl, 276-300. Malden/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing Ltd., 2005.
- Chapman, Joel, Robert Shiel og Sime Batovic. *The Changing Face of Dalmatia. Archaeological and Ecological Studies in a Mediterranean Landscape*. London/New York: Leicester University Press, 1996.
- Collis, John. *The European Iron Age*. London: B.T. Batsford Ltd., 1984.
- Covic, Borivoj. "Srednjobosanska kulturna grupa." I *Praistorija Jugoslavenskih Zemalja IV: Bronzano doba*, redigert av Alojz Benac, 433-457. Sarajevo: Svjetlost, 1983.
- Covic, Borivoj. "II Zeljezno doba." I *Kulturna Istorija Bosne i Hercegovine: od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast*, redigert av Milosav Popadic, 132-190. Sarajevo: Veselin Maslesa, 1984.
- Covic, Borivoj. "Praistorijska zbirka franjevacckog samostana na Humcu kod Ljubuskog." I *100 godina muzeja na Humcu 1884-1984*, redigert av Anđelko Zelenika, 49-59. Ljubuski: Samoupravna interesna zajednica kulture općine Ljubuski, 1985.
- Covic, Borivoj. "Srednjodalmatinska grupa." I *Praistorija Jugoslavenskih Zemalja V: Zeljezno Doba*, redigert av Alojz Benac, 442-480. Sarajevo: Svjetlost, 1987.
- Covic, Borivoj. "Srednjobosanska grupa." I *Praistorija Jugoslavenskih Zemalja V: Zeljezno doba*, redigert av Alojz Benac, 481-528. Sarajevo: Svjetlost, 1987.
- Covic, Borivoj. "Mostarsko područje u prahistorijsko doba." *Hercegovina godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe* 4-5, 12-13 (1999): 7-37.
- Curchin, Leonard A. *The local magistrates of Roman Spain*. Ontario: University of Toronto Press, 1990.
- Curchin, Leonard A. *The Romanization of Central Spain: Complexity, diversity and change in a provincial hinterland*. London/New York: Routledge, 2004.
- Danielisova, Alžbeta. "Oppida, Production and Social Status – Complexity of the Late La Tene Period in Central Europe." I *Paths to Complexity: Centralization and Urbanization in Iron Age Europe*, redigert av Manuel Fernandez-Götz, Holger Wendling og Katja Winger, 76-83. Oxford: Oxbow Books, 2014.

Daszkiewicz, Malgorzata og Marcin Baranowski. "Provenance study of late Classical and Hellenistic Black-Coated pottery from Risan (Montenegro)." *Novensia* 21 (2010): 23-43.

Diepeveen-Jansen, Marian. *People, Ideas and Goods: New Perspectives on 'Celtic Barbarians' in Western and Central Europe (500-250 BC)*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2001.

Dietler, Michael. "Rituals of commensality and the politics of state formation in the "princely" societies of early Iron Age Europe." I *Les Princes de la Protohistoire et l'émergence de l'Etat*, redigert av Pascal Ruby, 135-152. Napoli: Publications du Centre Jean Berard, 1999.

Dietler, Michael. "Theorizing the Feast: Rituals of Consumption, Commensal Politics and Power in African Contexts." I *Feats: Archaeological and Ethnographic Perspectives on Food, Politics, and Power*, redigert av Michael Dietler og Brian Hayden, 65-114. Washington/London: Smithsonian Institution Press, 2001.

Dimitrijevic, Milijan. "Socioeconomic relations and identities in the Southeastern Adriatic Iron Age." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 47 (2018): 7-26.

Domic-Kunic, Alka. "Bellum Pannonicum (12. – 11 st. pr. Kr.): posljednja faza osvajanja juzne Panonije." *Vjesnik Arheoloskog Muzeja u Zagrebu* 39, 1 (2006): 59-164.

Dragicevic, Ivo. "Daorsi novac i prolog poznavanju optjecaja novca na daorskom podrucju." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 109, 1 (2016): 107-128.

Dyczek, Piotr, Vilma Kovacevic, Predrag Lutovac, Jovica Martinovic, Janusz Reclaw og Anna Stankovic. "Rhizon, 2001-2003. Preliminary Report on the Excavations of the Center for Archaeological Research – Novae, Warsaw University." *Archeologia* 55 (2004): 101-118.

Dyczek, Piotr, Vilma Kovacevic, Martin Lemke, Predrag Lutovac og Janusz Reclaw. "Rhizon, 2004-2007. Preliminary Report on the Excavations of the Center for Research on the Antiquity of Southeastern Europe, University of Warsaw." *Archeologia* 58 (2007): 121-139.

Dyczek, Piotr. "Gifts of Dionysus in Rhizon, Capital of Queen Teuta. On the typology of the so-called Greek-Italic amphorae." *Etudes et Travaux* 25 (2012): 65-80.

Dyczek, Piotr, Tomadz Kowal, Martin Lemke og Janusz Reclaw. “Rhizon, 2008-2012. Preliminary Report on the Excavations of the Center for Research on the Antiquity of Southeastern Europe, University of Warsaw.” *Archeologia* 62-63 (2014): 91-109.

Dzino, Danijel. “Daorsi i ‘Daorsi’”: O metanarativima i paralelnim narativima proslosti.” *Zivot – Casopis za knjizevnost i kulturu* 55, 3 (2007): 63-74.

Dzino, Danijel. “The Celts in Illyricum-whoever they may be: the hybridization and construction of identities in southeastern Europe in the fourth and third centuries BC.” *Opuscula archaeologica* 31, 1 (2007): 93-112.

Dzino, Danijel. “Deconstructing Illyrians: Zeitgeist, changing perceptions and the identity of peoples of peoples from ancient Illyricum.” *Casopis hrvatskih studija* 5, 1 (2008): 43-55.

Dzino, Danijel. “Dezidijati’’: Identiteski konstrukt između antickih i suvremenih percepcija. *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 38 (2009): 75-95.

Dzino, Danijel. *Illyricum in Roman Politics 229 BC-AD 68*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Dzino, Danijel. “Indigene zajednice zapadnog i sredisnjeg Balkansog poluotoka i 21. Stoljece: metodoloski problem.” *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 40, 38 (2011): 197-206.

Dzino, Danijel og Alka Domic Kunic. “Pannonians: identity-perceptions from the late Iron Age to later antiquity.” I *The Archaeology of Roman Southern Pannonia: The State of Research and Selected Problems in the Croatian Part of the Roman Province of Pannonia*, redigert av Branka Migotti, 93-115. Oxford: Archaeopress, 2012.

Dzino, Danijel og Alka Domic Kunic. *Rimski Ratovi u Iliriku: Povijsni Antinarativ*. Zagreb: Skolska Knjiga, 2013.

Dzino, Danijel. “Constructing Illyrians: prehistoric inhabitants of the Balkan Peninsula in early modern and modern perceptions.” *Balkanistica* 27, 1 (2014): 1-39.

Dzino, Danijel. “Illyrians’ in ancient ethnographic discourse.” *Dialogues d'histoire ancienne* 40, 2 (2014): 45-65.

Earle, Timothy og Kristian Kristiansen. "Introduction: Theory and Practice in the Late Prehistory of Europe." I *Organizing Bronze Age Societies*, redigert av Timothy Earle og Kristian Kristiansen, 1-33. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Eckstein, Arthur M. *Rome Enters the Greek East: From Anarchy to Hierarchy in the Hellenistic Mediterranean, 230-170 BC*. Malden/Oxford/Victoria: Blackwell Publishing, 2008.

Edmondson, Jonathan. "Cities and Urban Life in the Western Provinces of the Roman Empire, 30 BCE-250 CE" I *A Companion to the Roman Empire*, redigert av David S. Potter, 250-280. Malden/Oxford/Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 2006.

Fernandez-Gotz, Manuel. *Identity and Power: The Transformation of Iron Age Societies in Northeast Gaul*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2014.

Fernandez-Gotz, Manuel. "Coming Together in the Iron Age: Population Aggregation and Urban Dynamics in Temperate Europe." I *Coming Together: Comparative Approaches to Population Aggregation and Early Urbanization*, redigert av Attila Gyucha, 81-104. Albany: State University of New York Press, 2019.

Ferri, Naser. "Vjerovanja i stovanje bogova u predkrscanskoj Dardaniji." *Godisnjak Centra za Balkanolska Ispitivanja* 41 (2012): 135-158.

Figueiredo, Elin, Joao Fonte, Alexandre Lima, Joao Pedro Veiga, Rui Silva, Jose Mirao. "Ancient tin production: Slags from the Iron Age Carvalhelhos hillfort (NW Iberian Peninsula)." *Journal of Archaeological Science* 93 (2018): 1-16.

Frankenstein, Susan og Michael J. Rowlands. "The internal structure and regional context of Early Iron Age society in south-western Germany." *Bulletin of the Institute of Archaeology* 15 (1978): 73-112.

Gavranovic, Mario. "No group, no People? Archaeological Record and Creation of Groups in the Western Balkans." I *Archaeology across Frontiers and Borderlands: Fragmentation and Connectivity in the North Aegean and the Central Balkans from the Bronze Age to the Iron Age*, redigert av Stefanos Gimatzidis, Magda Pieniazek og Sila Mangalolu-Votruba, 427-446. Austrian Academy of Sciences Press, 2018.

Glavcic, Miroslav og Zeljka Pandza. "Veterani pagi Scunastici." I *Zbornik Radova Kulturno Povijesna Bastina Općine Ljubuski*, redigert av Tomislav Fabijanic, Miroslav Glavcic og

Mirko Rasic, 49-77. Ljubuski: Opcina Ljubuski/Franjevacki samostan sv. Ante na Humcu, 2017.

Glicksman, Kristina. "Internal and external trade in the Roman province of Dalmatia." *Opvscvla archaeologica* 29, 1 (2005): 189-230.

Gori, Maja og Maria Ivanova. "Balkan dialogues: Negotiating identity between prehistory and the present." I *Balkan Dialogues: Negotiating Identity between Prehistory and the Present*, redigert av Maja Gori og Maria Ivanova, 1-14. Abingdon/New York: Routledge, 2017.

Gori, Maja. "Illyrians Across the Adriatic: A Cultural History of an Archaeological Culture." I *In Search of Pre-Classical Antiquity: Rediscovering Ancient Peoples in Mediterranean Europe (19th and 20th c.)*, redigert av Antonino De Francesco, 119-145. Leiden: Brill, 2017.

Hammond, Nicholas. "The Relations of Illyrian Albania with the Greeks and the Romans." I *Perspectives on Albania*, redigert av Tom Winniffrith, 29-39. London: Macmillan, 1992.

Hill, Jeremy D. "How Did British Middle and Late Pre-Roman Iron Age Societies Work (if they did)?" I *Atlantic Europe in the First Millennium BC. Crossing the Divide*, redigert av Tom Moore og Xose-Lois Armada, 242-263. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Hodder, Ian. "Post-Processual Archaeology." I *Encyclopedia of Global Archaeology*, redigert av Claire Smith, 6074-6083. New York: Springer, 2014.

Hylland Eriksen, Thomas. *Små steder – store spørsmål: Innføring i sosialantropologi*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.

Imamovic, Enver. "Rimske rudarske ceste na podrucju Bosne i Hercegovine." *Prilozi* 21 (1985): 31-52.

Jasarevic, Aleksandar. "Socio-ekonomska i simbolicka uloga importovanih metalnih posuda s Glasinca." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 43 (2014): 51-99.

Johnson, Allen W. og Timothy Earle. *The Evolution of Human Societies. From Foraging Group to Agrarian State*. Stanford: Stanford University Press, 2000.

Jones, Sian. *The Archaeology of Ethnicity: Constructing identities in the past and present*. London/New York: Routledge, 1997.

Junker, Laura. "Chiefdoms, archaeology of." *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* 3 (2015): 376-382.

Kaiser, Timothy og Staso Forenbaer. "Archaeological caving in Croatia. The Illyrian rituals of Nakovana cave." *Expedition, the magazine of the University of Pennsylvania Museum of archaeology and anthropology* 47, 3 (2005): 25-30.

Kaiser, Timothy og Staso Forenbaer. "Recognizing Ritual in the Dark: Nakovana Cave and the End of the Adriatic Iron Age." I *Sacred Darkness: A Global Perspective on the Ritual Use of Caves*, redigert av Holley Moeyes, 263-274. Boulder: University Press of Colorado, 2012.

Kirigin, Branko. *Issa. Grcki grad na Jadranu*. Zagreb: Matica hrvatska, 1996.

Kirigin, Branko. "The Greeks in Dalmatia." I *La Dalmazia e l'altra sponda. Problemi di Archaioologia adriatica*, redigert av Lorenzo Braccesi og Sante Graciotti, 147-164. Firenze: Olschki, 1999.

Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina. Prilog proucavanju Grcke civilizacije u Dalmaciji." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, 1 (2004): 9-301.

Kirigin, Branko, Tea Katunaric og Lucijana Seselj. "Preliminary notes on some economic and social aspects of amphorae and fine ware pottery from Central Dalmatia, 4th-1st BC." I *Rimini e l'Adriatico nell'eta delle guerre puniche: atti del convegno internazionale di studi, Rimini, Musei comunali, 25-27 marzo 2004*, redigert av Fiamma Lenzi, 191-225. Bologna: Ante Quem, 2006.

Kirigin, Branko. "Ancient Greeks in Croatia." I *Croatia: Aspects of art, architecture and cultural heritage*, redigert av John Julius Norwich, 20-31. London: Frances Lincoln, 2009.

Kirigin, Branko. "Otok Korcula (Korkyra he Melaina, Crna Korcula)." I *Anticki Grci na tlu Hrvatske (katalog izlozbe: 14. listopada – 12. prosinca 2010)*, redigert av Jasminka Poklecki Stosic, 113-117. Zagreb: Galerija Klovicevi dvori, 2010.

Kirigin, Branko. "Isa." I *Anticki Grci na tlu Hrvatske (katalog izlozbe: 14. listopada – 12. prosinca 2010)*, redigert av Jasminka Poklecki Stosic, 119-124. Zagreb: Galerija Klovicevi dvori, 2010.

Kozlicic, Mithad. "Prikazi brodova na novcu plemena Daorsa." *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 35-36 (1981): 163-188.

Kristiansen, Kristian. *Europe Before History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Kuzmanovic, Zorica og Ivan Vranic. "On the reflexive nature of the archaeologies of the Western Balkan Iron Age: a case study of the "Illyrian argument." *Anthropologie* 51, 2 (2013): 249-259.

Leese, Michael. "An Economic Perspective on Marriage Alliances in Ancient Greece." I *Ancient Law, Ancient Society*, redigert av Dennis P. Kehoe og Thomas A. J. McGinn, 32-45. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2017.

Lemke, Martin. "Fieldwork at Scodra 2011." *Swiatowit* 9 (2011): 209-214.

Lindhagen, Adam. "The transport amphoras Lamboglia 2 and Dressel 6A: A central Dalmatian origin?" *Journal of Roman Archaeology* 22 (2009): 83-108.

Lindhagen, Adam. "Narona in Dalmatia – the Rise and Fall of a "Gateway Settlement." I *Ancient Ports. The Geography of Connections. Proceedings of an International Conference at the Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, 23-25 September 2010*, redigert av Kerstin Höghammar, Brita Alroth og Adam Lindhagen, 225-251. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2016.

Lindhagen, Adam. "A central Dalmatian origin of the Adriatic wine amphorae? New evidence from xrf-analysis." I *Exploring the Neighborhood. The Role of Ceramics in Understanding Place in the Hellenistic World. Proceedings of the 3rd Conference of IARPotHP Kastela, June 2017, 1st-4th*, redigert av Ivanka Kamenjarin og Marina Ugarkovic, 343-352. Wien: Phoibos Verlag, 2020.

Lindhagen, Adam. "Report Neretva valley." Upublisert rapport.

Lindhagen, Adam. *Report, investigations at Desilo, September 2008*. Upublisert rapport.

Maddin, Robert, Tamara Stech Wheeler og James D. Muhly. "Tin in the ancient near east: old questions and new finds." *Expedition* 19, 2 (1977): 35-47.

Mann, Michael. *The sources of social power. Volume 1. A history of power from the beginning to A.D. 1760*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Maric, Almir. "Religijske prilike na područje gornje Neretve u anticko doba." *Casopis Fakultet Humanistickih Nauka* 8 (2013): 29-36.

Maric, Almir. "Poceci antike na prostoru danasnje Hercegovine. Doba ilirskog helenizma." I *Zemlje antickog Ilirika prije i poslije Milanskog Edikta*, redigert av Ivo Komsic, 119-136. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014.

Maric, Zdravko. "Daorsi. Ime, teritorija i etnicka pripadnost plemena Daorsi." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 10 (1973): 109-135.

Maric, Zdravko. "Arheoloska istrazivanja na Gradini u Osanicima kod Stoca 1963. Godine." *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 27-28 (1973): 173-235.

Maric, Zdravko. "Ornamentirane posanje ploce sa gradine u Osanicima kod Stoca." *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 27-28 (1973): 257-260.

Maric, Zdravko. "Prahistorijska i protohistorijska utvrdenja na podrucju Daorsa." I *Agglomeration fortifiee illyriens, Colloque international a Mostar, 24 octobre au 26 octobre 1974*, redigert av Alojz Benac, 103-111. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1975.

Maric, Zdravko. "Arheoloska istrazivanja Akropole ilirskog grada Daors..a na Gradini u Osanicima kod Stoca od 1967. do 1972. godine." *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 30-31 (1977): 5-99.

Maric, Z. "Reviziono iskopavanje ilirske grobnice iz Kacnja kod Bilece." *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 30-31 (1977): 101-110.

Maric, Zdravko. "Depo pronadjen u ilirskom gradu Daors.. (2. st. pr. n. e.)" *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 33 (1979): 23-113.

Maric, Zdravko. "Helenizam i helenisticka umjetnost u Hercegovini." I *Sahranjivanje pokojnika sa aspekta ekonomskih i drustvenih kretanja u praistoriji i antici*, redigert av Nikola Tasic og Bogdan Brukner, 47-53. Beograd: Savez arheoloskih drustva Jugoslavije, Arheolosko drustvo Bosne i Hercegovine, 1985.

Maric, Zdravko. "Rezultati istrazivanja utvrdjenog ilirskog grada kod Osanica Blizu Stoca (1890. – 1978.) *Hercegovina godisnjak za kulturno i povijesno naslijede* 1, 9 (1995): 43-93.

Maric, Zdravko. "Rezultati istrazivanja utvrdjenog ilirskog grada kod Osanica Blizu Stoca (1890. – 1978.) II Dio." *Hercegovina godisnjak za kulturno i povijesno naslijede* 2, 10 (1996): 7-33.

- Maric, Zdravko. "Helenistički uticaji na ilirsko pleme Daorsi." *Godisnjak Centra za Balkanološka Ispitivanja* 31 (2000): 37-52.
- Marijan, Bosko. "Protohistorijski nalazi s gradine u Prenju kod Stoca." *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 42/43 (1988): 61-71.
- Marijan, Bosko. "Novija arheološka istraživanja akropole na Gradini u Osanicima." *Slovo Gorcina* (1990): 29-32.
- Marijan, Bosko. "Nasebinski obrambeni sustavi helenističkoga doba u Stolackom kraju." I *Stolac u povijesti i kulturi Hrvata*, redigert av Ivica Puljic og Pero Raguz, 73-91. Stolac: Opcina Stolac, 1999.
- Marijan, Bosko. "Gradina u Osanicima u Stocu (nasebinski okviri i problemi arheoloskih istraživanja." *Hercegovina godisnjak za kulturno i povijesno naslijeđe* 6-7, 14-15 (2000-2001): 7-29.
- Marijan, Bosko. "Zeljezno doba na južnojadranskom području (istočna Hercegovina, južna Dalmacija)." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 93, 1 (2001): 7-221.
- Marijan, Bosko. "Gradina u Osanicima – transformacija prapovijesnoga gradinskog u urbano naselje." *Histria antiqua* 20, 20 (2011): 177-187.
- Marijan, Bosko. "Protopovijesno doba u Hercegovini." I *Hum i Hercegovina kroz povijest, Zbornik radova s Medunarodnog znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. Studenoga 2009, knjiga I*, redigert av Ivica Lucic, 25-54. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.
- Marijanovic, Brunislav. "Završna istraživanja akropole na Gradini u Osanicima." *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 39 (1984): 11-22.
- Mason, Andrea H., Wayne G. Powell, Arthur Bankoff, Ryan Mathur, Aleksandar Bulatovic, Vojislav Filipovic og Joaquin Ruiz. "Tin isotope characterization of bronze artifacts of the central Balkans." *Journal of Archaeological Science* 69 (2016): 110-117.
- Mauro, Chiara Maria. "The Periplus of Pseudo-Skylax and its Relationship with Earlier Nautical Knowledge." *The Mariner's Mirror* 108, 1 (2022): 6-30.
- Mesihovic, Salmedin. "The Plinian peregrine civitates in the territory of present-day Bosnia-Herzegovina." *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 104, 1 (2011): 55-78.
- Mesihovic, Salmedin og Amra Sacic. *Historija Ilira*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 2015.

- Meyer, Jørgen Christian. "I. Prolog. Den sosiale kontrakten." I *Antikkens historie: Høvdingdømme, bystat, imperium*, redigert av Jørgen Christian Meyer, Tønnes Bekker-Nielsen og Ingvar Brandvik Mæhle, 11-27. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2002.
- Mise, Maja. "A contribution to the study of Gnathia ware from Issa." *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 106, 1 (2013): 99-130.
- Mise, Maja. *Gnathia and related Hellenistic ware on the East Adriatic Coast*. Oxford: Archaeopress, 2015.
- Mise, Maja. "Drinking wine in Liburnia: Hellenistic ware in the indigenous necropolis Dragisic in Dalmatia, Croatia." I *Daily Life in a Cosmopolitan World: Pottery and Culture during the Hellenistic Period. Proceedings of the 2nd Conference of IARPotHP, Lyon, November 2015, 5th – 8th*, redigert av Annette Peignard-Giros, 175-185. Wien: Phoibos-Vlg, 2019.
- Mise, Maja, Patrick Quinn, Michael Charlton, Vincent Serneels, Alessandro Montanari. "Production and circulation of Late Hellenistic fine table ware in Central Dalmatia, Croatia." *Journal of Archaeological Science: Reports* 33 (2020).
- Moric, Ivana. "Obicaji Delmata." *Rostra* 5, 5 (2012): 55-78.
- Mæhle Brandvik, Ingvar. "V. Det politiske spill i antikkens bystater." I *Antikkens historie. Høvdingdømme, bystat, imperium*, redigert av Jørgen Christian Meyer, Tønnes Bekker-Nielsen og Ingvar Brandvik Mæhle, 128-165. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2002.
- Nikolanci, Mladen. "Iris Illyrica." I *Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka. Znanstveni skup Metkovic 4-7. listopada 1977*, 155-160. Split: Hrvatsko Arheolosko Drustvo, 1980.
- Nikolanci, Mladen. "Paros, Pityeia i Anchiale u Jadranskom Iliridi." *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku* 82 (1989): 35-62.
- North, Douglass C., John Joseph Wallis og Barry R. Weingast. *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Ogden, Jack. "Gold in Antiquity." *Interdisciplinary Science Reviews* 17, 3 (1992): 261-270.

Palagia, Olga. "The Impact of Alexander the Great in the Art of Central Asia." I *The Alexander Romance in Persia and the East*, redigert av Richard Stoneman, Kyle Erickson og Ian Richard Netton, 369-382. Groningen: Barkhuis, 2012.

Palavestra, Aleksandar. "Prehistoric Trade and a Cultural Model for Princely Tombs in the Central Balkans." I *Europe in the First Millennium B.C.*, redigert av Kristian Kristiansen og Jørgen Jensen, 45-56. Sheffield: J.R. Collis Publishing, 1994.

Palavestra, Aleksandar og Vera Krstic. *The Magic of Amber*. Belgrade: National Museum in Belgrade, 2006.

Parovic-Pesikan, Maja. "Grcko-Italske i helenisticke vaze iz Zemaljskog Muzeja u Sarajevu." *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovina u Sarajevu. Arheologija* 40-41 (1985/1986): 39-60.

Pasic, Ibrahim og Almir Maric. "Izvori za historiju Daorsa." *Istrazivanja Fakultet Humanistickih Nauka* 2, 2 (2007): 269-275.

Paskvalin, Veljko. "Ilirsko-Panonsko pleme Desitijata Srednje Bosne u Rimsko doba i rekognosciranje njihova podruca." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 31 (2000): 191-239.

Paskvalin, Veljko. "Kamenjaca, Breza kod Sarajeva – mlade zeljezno doba i rimska nekropola." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 37 (2008): 101-179.

Perkic, Domagoj, Marko Dizdar og Hrvoje Potrebica. "Grob s polozaja Gomile u Zakotorcu na Peljescu." *Annales Instituti Archaeologici* 17, 1 (2021): 82-103.

Polanyi, Karl. "Traders and Trade." I *Ancient Civilization and Trade*, redigert av Jeremy A. Sabloff og Clifford Charles Lamberg-Karlovsky, 133-154. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1975.

Potrebica, Hrvoje. "Contacts between Greece and Pannonia in the early iron age with special concern to the area of Thessalonica." I *Import and Imitation in Archaeology*, redigert av Peter F. Biehl og Yuri Rassamakin, 187-212. Langenweißbach: Beier & Beran, 2008.

Preucel, Robert W. "The Postprocessual Condition." *Journal of Archaeological Research* 3, 2 (1995): 147-175.

Prusac, Marina. *South of the Naro, North of the Drilo, From the Karst to the Sea. Cultural identities in South Dalmatia 500 BC – AD 500*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Oslo. 2007.

Prusac-Lindhagen, Marina. “Reclaiming Illyria: The Notorious Usefulness of Archaeology to Communism and Nationalism Alike in Yugoslavia and After.” I *Nationalism and the Politicization of History in the Former Yugoslavia*, redigert av Gorana Ognjenovic og Jasna Jozelic, 43-71. Cham: Palgrave MacMillan, 2021.

Puljic, Ivica. “Stolac – sjediste kasnoanticke biskupije Sarsenterensis.” I *Stolac u povijesti i kulturi Hrvata*, redigert av Ivica Puljic og Pero Raguz, 93-116. Stolac: Opcina Stolac, 1999.

Qviller, Bjørn. *Bottles and Battles. The Rise and Fall of the Dionysian Mode of Cultural Production. A Study in Political Anthropology and Institutions in Greece and Western Europe*. Oslo: Hermes Publishing, 2004.

Rackowski, Wlodzimierz. “Power of image: some ideas on post-processual aerial archaeology.” *AARGnews* 19 (1999): 10-14.

Rasic, Mirko. *Rimsko nalaziste na Gracinama kod Ljubuskog: Istrazivanja 1977.-1980*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Zadar, 2022.

Reimer, Nils Karl, Katharina Schmid, Miles Hewstone og Ananthi Al Ramiah. “Self-Categorization and Social Identification: Making Sense of Us and Them.” I *Theories in Social Psychology*, redigert av Derek Chadee. Hoboken/Chichester: John Wiley and Sons Ltd., 2022.

Rendic-Miocevic, Duje. “Prologomena ilirskoj numografiji.” *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 3, 1 (1965): 77-93.

Renfrew, Colin. “Trade as Action at a Distance: Questions of Integration and Communication.” I *Ancient Civilization and Trade*, redigert av Jeremy A. Sabloff og C. C. Lamberg-Karlovsky, 3-59. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1975.

Renfrew, Colin. “Introduction: peer polity interaction and socio-political change.” I *Peer polity interaction and socio-political change*, redigert av Colin Renfrew og John F. Cherry, 1-18. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Renfrew, Colin og Paul Bahn. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. London: Thames & Hudson, 2012.

- Roscoe, Paul B. "Before Elites: The Political Capacities of Big Men." I *Beyond Elites: Alternatives to Hierarchical Systems in Modelling Social Formations*, redigert av Tobias L. Kienlin og Andreas Zimmerman, 41-53. Bonn: Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, 2012.
- Rotstein, Abraham. "Karl Polanyi's concept of non-marked trade." *The journal of economic history* 30, 1 (1970): 117-126.
- Roymans, Nico. *Tribal Societies in Northern Gaul. An anthropological perspective*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie, 1990.
- Ryymän, Teemu. "Å arbeide med tekstanalyse." I *Historikernes arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymän, 44-69. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Sacic, Amra. "Kulturno-historijski razvoj ilirskog naroda Naresa (civitas Narensium)." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 41 (2012): 97-112.
- Sacic Beca, Amra og Edin Veletovac. "Roman conquest of the Sarajevo Region and its consequences on the example of urbanism and Early Christian (Late Antique) architecture." *Godisnjak Udruzenja BATHINVS ACTA ILLYRICA* 3, 3 (2019): 31-62.
- Sacic Beca, Amra. "Reviewing the question of Delminium." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 49 (2020): 67-86.
- Sacic Beca, Amra, Salmedin Mesihovic og Edin Veletovac. *Magicni Svijet Ilira – Historija zaboravljene civilizacije*. Sarajevo: Mladinska Knjiga, 2021.
- Sahlins, M. "Poor Man, Rich Man, Big-man, Chief: Political Types in Melanesia and Polynesia." *Comparative Studies in Society and History* 5, 3 (1963): 285-303.
- Sasel Kos, Marjeta. "From Agron to Genthius. Large Scale Piracy in the Adriatic." I *I Greci in Adriatico, I*, redigert av Lorenzo Braccisi E Mario Luni, 137-155. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2002.
- Sasel Kos, Marjeta. "Pyrrhus and Illyrian Kingdom(s?)." I *Grcki utjecaj na istocnoj obali Jadrana*, redigert av Nenad Cambi, Slobodan Cace og Branko Kirigin, 101-120. Split: Knjizevni krug Split, 2002.
- Sasel Kos, Marjeta. *Appian and Illyricum*. Ljubljana: Narodni Muzej Slovenije, 2005.

- Sasel Kos, Marjeta. "The Illyrian king Ballaeus – some historical aspects." I *Epire, Illyrie, Macedoine: melanges offerts au professeur Pierre Cabanes*, redigert av Daniele Berranger-Auserve, 125-138. Clermont-Ferrand/Presses universitaires Blaise Pascal, 2007.
- Sasel Kos, Marjeta. "The 'great lake' and the Autariatai in Pseudo-Skylax." *Melanges de l'Ecole française de Rome Antiquite* 125, 1 (2013): 247-255.
- Seland Heldaas, Eivind. "Red Sea and the Indian Ocean: Ports and their Hinterland." I *Natural Resources and Cultural Connections of the Red Sea*, redigert av Janet Starkey og Paul Starkey, 211-218. Oxford: Archaeopress, 2007.
- Shingley, Graham. "Pseudo-Skylax on the Peloponnese." I *Dioskouroi: Studies presented to W.G. Cavanagh and C.B. Mee on the anniversary of their 30-year joint contribution to Aegean Archaeology*, redigert av Chrysanthi Gallou, Mercourios Georgiadis og Georgina Muskett, 281-291. Oxford: Archaeopress, 2008.
- Shingley, Graham. "Pseudo-Skylax and the Natural Philosophers." *Journal of Hellenic Studies* 132 (2012): 121-138.
- Skegro, Ante. *Gospodarstvo Rimske Provincije Dalmacije*. Zagreb: Hrvatski Studiji – Studia Croatica, 1999.
- Skegro, Ante. "Tragovi uzgoja vinove loze i masline u dubljem zaledu istocnog Jadrana u antici." *Histria Antiqua* 12 (2004): 125-132.
- Spencer, Charles S. "On the tempo and mode of state formation: Neoevolutionism reconsidered." *Journal of Anthropological Archaeology* 9, 1 (1990): 1-30.
- Steponaitis, Vincas P. "Location Theory and Complex Chiefdoms: A Mississippian Example." I *Mississippian Settlement Patterns*, redigert av Bruce D. Smith, 417-453. New York: Academic Press, 1978.
- Stipcevic, Aleksandar. *Iliri: Povijest, Zivot, Kultura*. Zagreb: Skolska Knjiga, 1991.
- Tajfel, Henri. "Introduction." I *Social Identity and Intergroup Relations*, redigert av Henri Tajfel, 1-11. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- Thomas, Rosalid. "Literacy and the city-state in archaic and classical Greece." I *Literacy and power in the ancient world*, redigert av Alan K. Bowman og Greg Woolf. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Thomas, Rueben J. og Noah P. Mark. "Population Size, Network Density, and the Emergence of Inherited Inequality." *Social Forces* 92, 2 (2013): 521-544.

Thurston, T.L. "Unity and Diversity in the European Iron Age: Out of the Mists, Some Clarity?" *Journal of Archaeological Research* 17, 4 (2009): 347-423.

Trigger, Bruce G. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Turner, John C. "Towards a cognitive redefinition of the social group." I *Social Identity and Intergroup Relations*, redigert av Henri Tajfel, 15-40. Cambridge: Cambridge University Press.

Vasic, Rastko. "Reflecting on Illyrian helmets." *Starinar* 60 (2010): 37-55.

Vasilj, Snjezana. *Helenisticki elementin a podrucju Daorsa*. Mastergradsavhandling. Universitetet i Zagreb. 1986.

Vasilj, Snjezana. "Daorsi u djelima antickih pisaca." *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu* 11 (1990): 199-204.

Vasilj, Snjezana. "Sliv rijeke Neretve – zivot kroz tisucljeca." *Histria Antiqua* 10 (2003): 125-139.

Vasilj, Snjezana. "Novcic Fokide s Gradine u Osanicima kod Stoca." *Radovi Zavoda Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 45 (2003): 1-5.

Vasilj, Snjezana og Melisa Foric. "Istrazivanje grobne humke na lokalitetu Desilo u Hutovom Blatu – preliminarno izvjesce –." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 37 (2008): 45-77.

Vasilj, Snjezana og Melisa Foric. "Tajne luke ilirskih ratnika." *Hercegovina godisnjak za kulturno i povjesno naslijede* 22 (2008): 19-38.

Vasilj, Snjezana. "Arheoloski lokalitet Doljani-Dubine u opcini Capljina, Bosna i Hercegovina. Prilog istrazivanju donjeg toka rijeke Neretve." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 41 (2012): 113-134.

Vasilj, Snjezana, Nina Culjak og Ante Paponja. *Arheoloski Vodici Hercegovine*. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2012.

Vasilj, Snjezana. "Gradina na Kolojanju – sijelo gospodara donje Neretve." *Godisnjak Centra za Balkanoloska Ispitivanja* 43 (2014): 101-111.

Vasilj, Snjezana. "Zujina gradina u Boljunima kod Stoca. Kameni grad na rudistnim vapnencima." *Radovi: Historija, umjetnost, arheologija* 1 (2016): 75-86.

Vasilj, Snjezana. "Prikaz Geriona na broncanom prstenu iz Osanica kod Stoca." *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 44, 1 (2019): 113-120.

Verboven, Koenraad. "Like bait on a hook". Ethics, Etics and Emics of Gift-Exchange in the Roman World." I *Gift Giving and the 'Embedded' Economy in the Ancient World*, redigert av Filippo Carla og Maja Gori, 135-154. Heidelberg: Winter Verlag.

Vranic, Ivan. "The "Hellenization" process and the Balkan Iron Age archaeology." I *The Edges of the Roman World*, redigert av Marko A. Jankovic, Vladimir D. Mihajlovic og Stasa Babic, 33-47. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2014.

Warde, Alan. "Does Taste Still Serve Power? The Fate of Distinction in Britain." *Sociologica* 3 (2007).

Wells, Peter S. *Culture contact and culture change: Early Iron Age central Europa and the Mediterranean world*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

Wilken, Lisanne. *Bourdieu for begyndere*. Fredriksberg: Samfundslitteratur, 2011.

Wilkes, John. *The Illyrians*. Oxford/Cambridge: Blackwell, 1992.

Woolf, Greg. "Rethinking the oppida." *Oxford Journal of Archaeology* 12, 2 (1993): 223-234.

Woolf, Greg. *Becoming Roman. The Origins of Provincial Civilization in Gaul*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Zaninovic, Marin. "Nalazi sa Tora kod Jelse kao prilog njegovoj kronologiji." *Opvscvla archaeologica* 7, 1 (1982): 61-76.

Zaninovic, Marin. "Sol u antici nase obale." I *Zbornik radova posvecenih Akademiku Alojzu Bencu*, redigert av Borivoj Covic, 255-264. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1991.

Zaninovic, Marin. "Podrucje Neretve i srednjojadransko otocje." I *Arheoloska istrazivanja u Naroni i dolini Neretve*, redigert av Emilio Marin, 277-287. Zagreb: Izdanja Hrvatskog arheoloskog drustva, 2003.

Zmaic, Vesna og Igor Miholjek. "Podvodno arheolosko istrazivanje lokaliteta Desilo – Hutovo Blato." *Portal 4* (2013): 171-186.

Østerberg, Dag. "Innledning." I *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*, skrevet av Pierre Bourdieu, oversatt av Annick Prieru, redigert av Kristin Gjesdal og Mari Lending. Oslo: Pa Forlag A/S, 1995.